ئامادەکردنی: محمود أحمد محمد
منتدى إقرأ الثقافي
www.iqra.ahlamontada.com
مێژووی هۆزی بڵباس لەکۆنەوە تائەمڕۆ
لەسەر ئەرکی
((حەمە بێنوورەیی))
لە هۆزی بڵباس لە چاپ دراوە
بەرگی
یەکەم

ادەکردنی :. محمود احمد محمد

ـەرئەرکی حەمەبێورەیی لە هۆزی بلباس لەچاپدا

ـ بەرگی یەکەم ـ

ت ١٤٠٩ ك ... ١٩٨٩ ز

ۆانەی ئاڤگە ـ سلیمانی . تەلەفۆن / ٢٩٠٢٧

مێژووی هۆزی بڵباس

لە کۆنەوە تا ئەمڕۆ

ئامادەکردنی : محمود احمد محمد

لەسەر ئەرکی حمە بێورەیی لە هۆزی بڵباس لە چاپ دراوە

بەرگی یەکەم

ساڵی ١٤٠٩ ك ١٩٨٩ ز

چاپخانەی ئاشگە ـ سلێمانی ـ تەلەفون ٢٩٠٢٧

پێشــــەكی

زۆر دەمێك بوو من نەخشەی نوسینێكی درێژ ئامێزم دەربارەی
ۆزی بلباس لێ بوو خولیایەكی هەمیشەییو دەمویست كارێكی
ا بەئەنجام بگەیەنمو هیچ نـەبێ كتێبێكی مام نـاوەندی بۆ
ێژووی كەونارای دێرینی هۆزی بلباسی پەرتو بلاوی پچڕپچڕ
مرخان بكەم ، بەلام مەسەلەی كابرای كوردەی خۆمان دەلێ :
شەر بەچەكانو مامەلە بـەدراوان) چی خۆم دەهێنـاو خۆم
ەبرد زاتم نەدەهێنا بەبێ كەرسـتەی پێویست لـەگژ كارێكی
اوەها ئەستەمو گران ڕابچمو خۆم بخەمە ناو ئـەم جەنگەلـە
ژوارەی بەشێك لە مێژووی كوردەوە .

چونكە ناشكوری نەبێ ئەگەر مێژووی كورد بە تێكڕایی
ەنوسرابێو وەكو پێویسـت توێژینەوەی تێدا نەكرابێ ئـەوە
ێژووی هۆزەكانیو زانینی بنجو بناوانو سەرەتاو ڕەگو ڕیشەو
شوێنو مەلبەندو للكو تیرەو بەرەبابیان زۆر لێ قەوماوترو بێ كەسو
ێرلێو خراوترن .

لەكاتێكا كە ئێمە دەبینین خەلكی جیهان لەتـەك نووسینی
ێژووی تێكڕای گەلەكانیاندا تاریخێكی تێرو تەسەلیشیان بۆهۆزو
خێلەكانیان نوسیوەو كتێبی تایبەتیان بۆ هەر هۆزو بنەمالـەیـەك
ەرخان كردوە . بۆ نموونە گەلێكی وەكوو گەلی عەرەب بـە
ەیەها لەم بارەوە كتێبیان نوسـیوەو لێكۆلینەوەو توێژینـەوەیان
ەنجام داوە بەجۆرێك كە هەر كەسە دەزانێ چ عەشـیرەتێكەو

له چ بنەماڵەو تیرەیەکەو پشتاوپشت بنچینەی خۆی دەبانەوە بەرەو ژوور ، زۆر چاك سەرەدەزووەکانی مێژووی هۆزەکانیان دەخەنەوە سەر یەك .

کەچی گەلی کورد لەمەشدا لێ قەوماوو کەمتەرخەمو هیچ نەنووس بووە ، تەنانەت لەم ڕووەوە وەند کەمتەرخەم بوین و کەلێنەکە وەند گەورە بووە بێگانە بەزەییان پێدا هاتوین و بەخێری خۆیان شتیان بۆ نوسیوین .

ئەوەتا لەگەڵ هەبوونی ئەم هەموو زاناو نوسەرو کتێب دانەرانەی کەلە کوردا هەبوون و هەن . نابینین جگە لە شەرەفخان و دوو سێ نووسەری وەك مامۆستا فوئاد حەمە خورشید نابینین یەکێك دەستی بۆ ئەم لایەنە درێژ کردبێ و شتێکی لەم بارەوە نوسیبێ تەنانەت مێژوونووسی گەورە ، مامۆستا ئەمین زەکی بەگیش بەعەجەلە بەسەر ئەم لایەنەی مێژووی کوردا ڕۆیشتووە زۆر بەکورتی لەم بارەوە دواوە .

خوا خێری مامۆستا عەبباس عەززاوی بنوسێ کەلەسەرەتای ئەم سەدەیەدا بەزەیی پێدا هاتوینەوەو کتێبێکی نایابی بەناوی (عشائر العراق الكردیە) لەتەك (عشائر العراق) ەکەیدا بۆ نوسیوین و ئەم کەلەبەرەی بۆ پڕکردوینەوە کەچی ئەم کتێبەش بە دەگمەن نەبێ لە کتێبخانەی تایبەتی خوێندەوارانی کوردا دەست ناکەوێ .

لەلایەکی ترەوە خوێندەوارانمان وەندەی کە ئازاو لێهاتون بۆ وەرگێڕانی ڕۆمانو چیرۆکی بیانی زەکاتێکی ئەوە هەوڵ نادەن کتێبێکی ئاوەها گرینگ وەرگێرنە سەر زمانی کوردی و

کتێبخانەی کوردی پێ دەوڵەمەند بکەن .

ئەوەتا هۆزێکی وەکو دۆزی هەمەوەند یان جاف یانجەلالی یان دزەیی یان .... هتد

چ مێژوویێکی ئەوتۆیان بۆ نەنوسراوە کە دڵ خۆش کەرە بێو تێرو تەسەل لێکۆڵینەوەی تێدا کرابێ . هۆزی بڵباسیش لەم بارەوە کەلەوان کڵۆڵ تر نەبێ بەختەوەر تر نیە ، نەمێژوی نوسراوەو نەلێکۆڵینەوەی تێدا کراوە ، گۆرەپسانێکی مێژووی کوردی نەکێڵراوو تەی نەکراوە ، جگە لەنوسینەکەی مامۆستا عەززاوی چ نوسینێکی تری بەپێزم بەرچاو نەکەوتوە ئەوەشی کە نوسراوە تا بڵێی پچڕپچڕو بێسەرو بەرە بەجۆرێك کە لێك دانو پێك بەستنەوەی ڕووداوەکانی زۆر دژوارە بەتایبەتی کە ئەم هۆزی بڵباسە زیاد لە هۆزەکانی تری کورد وەند پچڕپچڕو لێك بلاوو تێکەڵو پێکەڵە مرۆڤ تەواو ماندوو دەبێ تا نوسینێکی بێ گرێو گۆڵی لێ پەیدا دەکا .

بەهەر حاڵ وەکوو گوتمان زۆر لە مێژبوو خولیای نوسینی مێژووی ئەم هۆزەم چوبوە کەللەوە بەلام چەندی بیرم لێ دەکردەوە نەدەوێرام لەگژی ڕابچم، دەستی پێبکەم .

بەلام خواو ڕاستان کاك موحەمەد ئەحمەد بیورەیی بڵباس لێم بوو بەخدر ئەلیاس ئیلحاحو داواو تکاو یارمەت دانی ئەو بۆ من بوە پاڵ پێوەنەرێکی سەرەکی بۆبە ئەنجام دانی ئەم کارە من بۆ خۆم چەندەم پێخۆش بوو کارێکی وا بەئەنجام بگەیەنم ئەویش ئەوەندەی تر کارەکەی لەپێش چاوان جوان کردم نوسینی ئەم کتێبەی لەدڵی شیرین کردم .

بەڕاستی کاك موحەممەد دڵسۆزانە یارمەتی داموو پیاوانە لـــە هاتام هات ، لە هەموو ڕوویەکەوە چ بە پەیدا کردنی سەرچاوەی جۆڕ جۆڕیو ناوازە چ بەلەگەڵ گەڕان بە ماڵە بلباساندا تەنانەت چەند جار پیرەمێردی بلبـــاسی هێناون بۆ لاموو لەدەمی خۆیـــان زانیاریم لێوەرگرتوون . زیاد لەمەش ئـــەرکی لـــەچاپ دانی کتێبەکەشی خستۆتە سەرشانی خۆیو ئەم ئەرکەشی لەسەرشانی من سوك کردووە . خۆ ئەگەر چەند کەسێکی وەك برای نـــاوبراو دڵسۆز بەم کارە ببوایە ئەوە ئەم نوسینە بۆ من زۆر ئاسانتر دەبوو ناوەڕۆکیشی پڕ ترو چڕتر دەهاتە پێش چاو .

ئیتر ئەم یارمەتی دانەی کاك (محمد) وای لەمن کردچیم نوسینو لێکی بدەموو ڕێکی بخەموو ئەم کتێبەی لێ دەرچێ هیوادارم جێگای ڕەزامەندی خوێنەران بێو کەلێنێکی لە مێژوی کوردا پڕ کردبێتەوە شوێنی دیاری کراوی خۆی بگرێو هۆزی بلباسیش لەڕێگەی ئەم کتێبەوە زیاتر یەکتر بناسنو یەکدی بەسەر بکەنەوە نوسەرانیش بیخەنە بەر لێکۆڵینەوەو لەسەر نوسینو زیاد کردنی مەعلومات ، چونکە بڕوایەکی قایمم هەیە کە کارەکەم تـــەواو نیەو کونو کەلەبەری زۆری تێدان ، گەلێك لایەنی جۆراوجۆری گرینگیانم بۆ ڕوون نەکراوەتەوە ئەمەش دیاردەیەکە بۆ هەموو کارێکی ئاوەها سەرەتایی . کەیەکەم جار بخرێتە ڕوو .!!

بەڵی هەر چەنـــدە من بۆ نووسینی ـــئەم کتێبە لـــە زۆر سەرچاوانم ڕوانیوەو سەدەها وتارو بەڵگەنامەو نامیلکەو کتێبم پشکنیونو پەیوەندیم بەچەند پیرە پیاوی بلباسو غەیـــری بلباس کردوەو لەزیاد لەسەد سەرچاوە مەعلووماتم ڕاگوێزتووە چەنـــد

جار ڕاستەوخۆ لەدەمی پیرەمێردانی بڵباسەوە سەرگوزشتەوزانیاریی مێژوویم وەرگرتوەو دوایی لە کەوو بێژنگم داونو بەراوردم کردونو بەگوێرەی توانا لێکم بەستوونو سەرە دەزوەکانم یەك خستوونەوە تا ئەم کتێبەیان لێ پێك هاتووە !؟ بەڵام ئێستاش دوور پاتی دەکەمەوەو دەڵێم کارەکەم هەڵەشەیی و پەلەکردنی پێوەدیارە چونکە بۆ نوسینێکی ئاوەهایی پێویست بوو زیاتر پەیوەندی بـــە پیرەمێردانی بڵباسی ئەم دیوو ئەو دیوو بکەم ، زیاتر لەسەرچاوەکان تێبڕوانمو بەڵگەنامان بپشکنم ، بەتایبەتی ئەو بـــەڵگەنامەو سەرچاوانەی کەبە زمانی تورکی و فارسی و ڕووسی و ئینگلیـــزی نوسراونو لەکتێبخانەی وەڵاتانی بیانی دا پارێزراونو پەیوەندییان بەڕووداوەکانی هۆزی بڵباسەوە هەیە .

بەڵام عارەب گوتەنی (مالا یدرك کله لایترك کله) هەر شتێك هەمووی ئەنجام نەدرێ واز لە هەموشی ناهێندرێ مەسەلەی کوردی خۆشمان دەڵێ : هەر دەوەنۆکەن دەبن بەدارو کەسیش لەپڕێك نەبۆتە کوڕێكو منیش هەر ئەوەندەم لەدەســـت هاتووەو دیاری شوانیش یا شنگە یان ئاڵەکۆکە ؟!!

مەحموود ئـــەحمەد

ئەم کتێبە چۆن هاتە بەرهەم ؟!

ئەمەنم شەش سال بوو لە پۆلی یەکەمی سەرەتایی بۆ یەکەم جار مامۆستا ئەحمەد حەسەن لە قوتابخانەی (صلاح الدین) دەرسی کوردی دادامو فێری (داراو زارا)ی کردوم رۆژێکیان پرسیارێکی سەیری ئاراستە کردمو لێی پرسیم (محمد !) تۆ چ عەشیرەتێکی منیش بەشەرمەوە وەڵامم دایەوەو وتم : مامۆستا : من بلباسم . هەر خێرا مامۆستا قسەکەی لێوەرگرتمو بەگوێرەی هۆش و بیری ئێمەی منال کورتە باسێکی هۆزی بلباسی بۆکردینو وانەکەش کۆتایی هات . بەوە تارمایی شەرمی لەسەر لادامو تارەقی خەجلانی لێسریمەوەو دەرونی پڕ کردم لە شانازیو بەخۆ شایی بوون کە هاتمەوە ماڵەوە ئەم سەرگوزشتەیەم بۆ دایکم گێرایەوە ئەویش بەدەوری خۆی چەند بیرەوەریو سەرگوزشتەیەکی بۆ گێرامەوەو ئافەرینی هەڵوێستە پاکە بێگەردە منداڵ ئاسایەکەی منیشی کرد ، ئەم دوو هەڵوێستە دڵسۆزەی مامۆستاو دایکم لە لاپەرەی مێشکمدا سەرە مەشقی خۆشەویستیو شانازی کردنمی بە هۆزەکەوە (هۆزی بلباس) بۆ دادام بەدڵنیاییەوە دەڵێم : من یەکەم کەسێکم کەبەبێ لێبڕانو بەهێزو تواناو داراییەکەوە هەوڵم داوە بۆ دروست کردنەوەی یەکیەتی بلباسو لێك بەستنەوەی بنەماڵەکانی هۆزەکەمو مێشكو هۆشی خۆمم پێوە خەریك کردونو خۆم بۆ ئەم کارە تەرخان کردووە ، لە هەر شتێکدا سودی هۆزو نیشتمانم دیبێ بەدڵ خۆمتێفڕێ

داوەو شان بەشانی شۆڕەسواران ڕۆیشتووم داكۆكیم لـــەگەڵ و نیشتمان كردووە .

بەكورتی لەوساوە كەسەرم لە هێلكە زرو كاوەو خۆم ناسیوە لەژیانی دەربەدەری و ئاوارەییم دا لە هەموو كوێو قوژبنێكی كوردستان و دەرەوەیش دا باس و خواسی بڵباسانم كردووە بـــە شەوچەرەو ویردی زوبانم لەهەر شوێنێك ماڵە بڵباسێكم دۆزیبێتەوە ویستوومە بزانم لە چ تیرەو بەرەبابێكەو بەسەرم كردۆتـــەوە و تا مردنیش ئەم ڕێبازە بەرنادەم و لەسەری دەڕۆم و پەیرەوی ئەم ئاكارەم دەكەم پێشم وایە كە ئەمە بەشێكە لە نیشتمان پەروەری و گەل پەروەری !؟

ئیتر ئەم هەوڵ و تەقەلایەم و بەدی كردنی ئاسۆی بـــەهرای گەیشتن و هیوای دۆزینەوەی سەرە جەمـــەری مێژوی دێرینی هۆزو بەسەرهاتی بۆم بوو بە پاڵ پێوەنەرو هاندەر ، بەكورتی نـــەمامێكی گەشـــەداری لە دەرونم دا چەقاند كەڵكەڵەو خولیا یەكی زۆر بەجۆشی خستە جەستەمەوە كردمی بەعەودالی ڕاستە قینەی شەیدا بەشوێن ناسین و زانینی بنەماڵـــەو باس و خواسی ڕابوردوی هۆزی بڵباس . لەوساوە ئەم ئاواتە بووەتە خولیایەكی بەهێزو لەناخم دا جەنگڵی داوەو هەتا ئێستاش شوێنی كـــەوتووم و بەهەموو هێزو توانایەكەوە خەریكی زانینی بەسەرهاتی ئەم هۆزەم وەهەر كەسێك شتێكی لابووبێ ، لەم بارەوە شـــتێكی زانیبێ خۆمم لی نزیك كردۆتەوەو باس و خواسی بنچینەی هۆزی دێرینی خۆمم لێ پرسیون و گوێم بۆ گفتوگۆیان ڕاگرتووە ، وەهێنێكی توانیبێتم خۆمم بەخزمان و بنەماڵەو تیرەی عەشیرەتەكەم ناساندووە

هەوڵم داوە بۆ یەکخستنەوەیانو لێك بەستنەوەیان ، تەنانەت دەتوانم بڵێم لەوساوە کەلەساڵی/١٨٣٠ ز دا کە یەکێتی بلباس لێك هەڵوەشاوەو پچڕپچڕ کراون تائێستا کە زیاد لەسەدەو نیوێك بەسەرکارەساتی. تەفرەوتونا کردنی هۆزی بلباسدا ڕۆیشتووەهەوڵێکی ئەوتۆ نەدراوە بۆ یەکخستنەوەی ئەم هۆزە کەوابوو بەشانازیەوە بۆم هەیە کەبڵێم من یەکەم کەسم کەلەم بارەوە هەوڵم داوەو کۆششم کردوە هەستم بەم کەلێنە کردووەو ویستوومە پڕی بکەمەوە.

لەو کاتەشەوە مامۆستا مەحموود ئەحمەد خەریکی نوسینی مێژووی هۆزی بلباسەو یەکترمان ناسیوە بەهەموو جۆرێك یارمەتیم داوەو لەگەڵی چووم بۆ ماڵە بلباسانو پیرەمێردی بەساڵاچووم بردونە لای بۆ زانیاری لێوەرگرتوونو نوسینەکەی پێ دەوڵەمەند کردوەو کونو کەلەبەری پێی پڕ کردۆتەوە . ئێستاش کە ئەم بەرهەمە دەبینم بەم شێوە ئامادە کراوە ڕۆشنایەکی خستۆتە سەر ڕابوردووی هۆزی بلباسو بنەماڵە کانی بەگوێرەی توانای دەرفەت لێکۆڵینەوەی تێدا کراوەو ، لەسەرچاوەی جۆێ جۆێ زانیاری ڕاگوێستووە ، لە دووتوێی ئەم دوو بەرگەدا کۆبۆتەوە خۆم بەبەختەوەر دەزانمو شانازی بەهەوڵەو تەقەللای ساڵەهای ساڵم دەکەمو ڕێزو سوپاسیشم بۆ مامۆستا مەحموود ئاڕاستە دەکەم و هیوام وایە ئەم کتێبە بەسەرەتای باسەکە بزانیو زیاتر بچێتە ناو مەوزوعەکەوە کارەکەی فراوان تربکاو مێژووی هۆزی بلباس دەوڵەمەند تر بێ ، داوای سەرەکیشم لەگەڵ مێردانی بلباس ئەوەیە کەبەگوێرەی توانا هەوڵ بدەن زیاتر یارمەتیمان بدەنو چی دەزانن و

چییان لایە لەسەر گوزشتەو بەڵگە نامە لەم بارەوە هەرچی زۆتر فریامان خەن‌و بیخەنە بەردەستمان بۆ ئەوەی لەبەرگی نووەمدا شوێنی خۆیان بگرن‌و کارەکەمان تێرو تەسەل بێ‌و ئەو هەڵەو کەلەبەرانەی کەلەم بەرگەدا هەبن پێیان پڕ بکەینەوە بەمەش ئاواتێکی هەرە پیرۆزی بەندە دێتەجێ ئەمانێکی هیوام دێتە بەرو تەسکینی دڵم دێ هەموو کاتێکیش خۆم بەبچووکی هەموو دڵسۆزێکی هۆزو گەل‌و نیشتمان حسێب دەکەم

حەمە بۆرەیی
لە هۆزی بلباس

(هۆز) یان (عێل) ی کورد چۆن پێك هاتووه ؟

وه‌کو دیاره یاسای عه‌شائیری‌و دابو نه‌ریتی هۆزو عێـــل
له‌ناو کوردمواری‌دا جیاوازی هه‌یه له‌گه‌ڵ دابو نه‌ریتی‌عه‌شائیری
ناو عه‌ره‌ب به‌ده‌گمه‌ن نه‌بێ ناتواندرێ هۆزه کورده‌کان ببه‌یته‌وه
سه‌ر باپیره گه‌وره‌یه‌کی دیارو ئاشکرا به‌ڵکو زوربه‌ی ئه‌و هۆز
کوردانه به‌ناوی ناوچه یان گوندێك ناوبانگی ده‌رکردوه ، پیاو
وا ده‌زانێ ئه‌و گونده یان ئه‌و ناوچه‌یه باپیره گه‌وره‌ی ئه‌و هۆزه‌یه
ئه‌مه‌یش ڕاستیه‌کی گرینگ ده‌چه‌سپێنێ‌و ڕاستیه‌که‌ش بریتیه لــه
وه‌ی که میلله‌تی کورد خاکی لا خۆشه‌ویست تر بووه له باوکو
باپیر خۆشه‌ویستی ئه‌رزیان به‌لاوه پیرۆز بووه په‌یوه‌ندیه‌کی ده‌روونی
به‌هێز له نێوان دانیشتوانو خاکه‌که‌دا دروست بووه به‌فه‌خره‌وه
خۆیان پێ نیسبه‌ت داوه‌و باپیره گه‌وره‌یان له‌بیر خۆ بردۆته‌وه ،
هه‌ر که‌سێکیش له‌و گونده‌دا دانیشتبێ به‌یه‌کێ لــه ئــه‌ندامی
خۆیانیان داناوه هۆیه‌کی تریش بۆ ئه‌م دیارده هه‌یه هۆیه‌که‌ش
ئه‌وه‌یه هۆزه کورده‌کان زوربه‌یان کۆچه‌ری ته‌واو نین بـــه‌ڵکو
نیو کۆچه‌رین‌و گه‌رمێن‌و کوێستانیان کردوه ، ئه‌گه‌ر هاوینـــان
چووبن بۆ کوێستان ئه‌وا زستانان هاتونه‌وه بۆ گه‌رمێن‌و لـــــه
گونده‌کانیان‌دا ماونه‌وه تا دونیا گه‌رم بووه واته وه‌نده‌له زیدی

خۆیان دوور نەکەوتوونەوە لەبیریان بچێتەوە بەڵکو ئەو دوور کەوتنەوە کانی‌یە کورتەش وەندێ تر ناوچەو نیشتمان‌و ولاتیانی لەلا خۆشەویست کردون‌و زیاتر پەیوەندی‌یەکەی نێوان مرۆڤ‌و خاکی بەهێز کردوە ، دیارە سروشتی گشتی کوردستانیش لەم دیاردەدا دەورێکی گرنگی هەبوە .

خولاسە زۆر دەگمەنە پیاو بتوانێ بڕوا بکا کەفلانە هۆزەی کورد دەچنەوە سەر فلان کەس‌و باپیرە گەورەیان فیسارە کەسە چونکە هۆزە کوردەکان هەر کەسێك لەپەنایاندا نیشتەجێ بووبێ لەگەڵیان ژیابێ بەیەکێك لە هۆزی خۆیانیان‌حسێب کردوە‌و تیرە‌و بنیچەو نژادی خۆیانیان لەبیر چۆتەوەو بەناوی شوێنەکەوە نساو بانگیان دەرکردوە . مەگەر بەکۆمەڵ لە شوێنێکەوە ڕۆیشتبن بۆ شوێنێکی ترو لەو شوێنە مابنەوەو بنیچەی خۆیانیان هەون نەکردبێ بەلام ئەم حاڵەتە زۆر کەمە .

بۆ نموونە هۆزەکانی بلباس ، دزەیی ، پشدەری ، سیوەیلی دیبوکری ، ئاکۆ ، خۆشناو . هتد ئەمانە هەموویان نیسبەت دەدرێن بۆ لای ناوچەو گوندو هەرێمێکی تایبەتی نەك بۆ باپیرە گەورەیەکی تایبەتی‌و دیاری کراو . تەنانەت لق‌و تیرەو بەرەبابە کانیشیان بەناوی گوندو ناوچەکانەوە ناونراون یان بەناوی ڕیش سپی‌و پیاوماقوڵی تیرەکەوە یان بەناوی کێوێك ؛ دەشتێك ؛ چۆمێکەوە . نەك هەر ئەمەندەو بەس بەڵکو هۆزی بلباس وەکو لەمەودوا ڕوونی دەکەینەوە ـ لەبنەڕەتدا لەیەکیەتی چەند تیرەو بەرەبابێك پێك هاتووە کە ئاتوانین ئێمە ئەم تیرەو بەرەبابانە بەینەوە سەر باپیرەگەورەیەکو دیاری بکەین .

بەکورتی هۆزو عێلو عەشیرەت لە کوردەواریدا زوربەیان بریتین لە یەکێکەوتنی چەند خێزانو بنەماڵەیەك لە ناوچەیەکی دیاری کراودا مەرج نیە ئەو خێزانانە هەموویان بچنەوە سەر یەك باپیرەگەورە

بەڵام دابو نەریتو چونیەتی دروست بوونی هوزو عێلو عەشیرەت لای عەرەب بەشێوەیەکی جیاوازەو زوربەی عەشیرەتە عارەبەکان نیسبەت دەدرێن بۆلای باپیرە گەورەیەکی دیاری کراو هەموو لقو پۆپی هۆزەکەش دەتوانن خۆیان ببەستنەوە بەبنچینە یەکی دیاریو باپیرە گەورەیەکی مەعلووم (١)

بەڵام ئەگەر بێتو پرسیار لە دانیشتوانی کوردستان بەتایبەت ڕەشە خەڵکەکەی بکەی زوربەیان هەر وەئەیدەزانن کە کوردنو خەڵکی فلان گوند یان فلان شارن ڕەنگە پشتوانی دوو سێ پشتی خۆی حسێب بکاو ناوی ئاغاو کوێخاو سەرۆك هۆزیش باش دەزانێو ئیتر لەوە زیاتر کۆڵی پێوە هەڵنەگرتوە. جاری واش دەبێ گوندەکە بەناوی سەرۆکی تیرەیەك یان ناودارێکی هۆزەکەوە دەبێ تا کابرا زیندوەو دەسەڵاتی هەیە ناوەکەدەمێنێتەوە ئەگەر دوا خۆی کوڕەکەی لەجێ دانیشت ناوەکە هەر بەردەوامە ئەگینا زۆر جار دەگۆڕێ

سەرۆکی هۆز بۆ ئەوەی دانیشتووەکان بەژێر دەستەی ئەو بمێننەوە کۆمەڵێك پیاوی چەکدار لە خزمو کەسو کاری خۆیانو

---

(١) بۆ زیاد کردنی مەعلوومات لەم بارەوە سەیری کتێبی (عشائر العراق) ی عەبباس عەززاوی « ج١ / ٤٣ — ٦٤ » بکە.

کەســانی هەژارو بێ‌دەرامەتو ڕەش‌و ڕووتو بێ‌کارەی هۆز. پێك هێناوە چەكو وەلاخی سواری بۆ مەیسەر کردوون ؛بەهۆی ئەم قووەتە مەرکەزییەوە دانیشتوی ناو عەشیرەتەکەی پێ چـاو ترسێن کردوونو بەرگری کردنیشی لە هۆزو مەصالیحی‌بەرژەوەندی هەر بەوان سپێردراوە بەهۆی ئەم پیاوە چەکدارانەوە کوێخادێ‌و عەشیرەتی بچوکیان خستوونە ژێر ڕکێفی خۆیانەوە ؛ تـالانو بڕۆشیان پێ کردوون ؛ جگە لەوەش ئەرکی بـاجو خەراجو ملکانەو کۆکردنەوەی لە دانیشتوان خراوەتە سەرشانی ئەمان.

بـەکورتی هەموو کاتێك سەرۆکی هۆز کۆمەلێك پیـاوی چەکداری بوون وەکو داردەست بۆ بەرژەوەندی خۆی بەکاری هێناون .

دوژمنایەتی‌و شەڕو هەرای نێوان سەرەك هۆزە کوردەکان زۆر جار بووەتە هۆی تالان کردنی گوندەکانو لەنـاو بردنی کشت‌وکاڵو قوربەسەریی ڕەشە خەلکەکە نموونەی مێژوویی لەم بارەوە هێندە زۆرو فراوانە ژماردنیشی لێرەدا جێگای نابێتەوە بەلام هۆزەکانی بلباس لەهەموو هۆزەکانی تر زیاتر ئەم تەنگەو چەلەمەیان بەسەر داهاتووە تووشی ئەم گێرمەو کێشمەیە بوون شەڕی بلباس‌و پشدەر بلباس‌و خۆشناو بلباس‌و جاف بلباس‌و شێخ بزینی بلباس‌و گەردی بلباس‌و بابان بلباس‌و سۆران بلباس‌و دەولەتی عوسمانی‌و بلباس‌و دەولەتی ئێران ئەگەر وەکو پێویست تـۆمار بکرایە ئێستا کتێبێکی چەند بەرگی لێ‌پێك هاتبوو

ـ مامۆستا عەباس عەززاوی دەلێ مێژووی هۆزی بلباس‌پڕە لەڕوداوی سامناكو سەرسوڕهێنەر بەلام مێژووی چونیەتی ئـەم

ڕووداوانە هون بوومو نەنوسراوە ئەوەی کە دەیزانین هۆزی
بلباس لەڕۆژگارێکا وەند بەهێز بوومو پەرەی ستاندوە دزاوسێکان
لێیان ترساونو هەموو حسێبێکی لەناوبردنیان بۆ کردوون ، بۆیە
زوربەی پاشاکانی بابان یەك لەدوای یەك پیلانی لەناوبردنیان بۆ
ڕێك خستوون ، تەنانەت بۆ ئەم مەبەستە پەنایان بردۆتە بەر
حکوومەتی عوسملی ئەمیش بۆ خۆی ڕقی لێ بونو پێی خۆش بووە
بێنوێکی دەست کەوێ بۆ لێدانیان بۆیە چەند جار هەلمەتی
ئاڕەوای کردونە سەریو کۆزو کولانەی لێ تێك داون (۱).

(۱) عشائر العراق الكرديه ج۲/ ۱۰۱ — ۱۲۳

بنـــەمای هۆزی بلْبـاس

ئێمە بۆ زانینی مێژوی لە مێژی بنەماڵەی هۆزی بلْباس ،
تۆزو گەردتەکاندن لە پەردەی مێژووی پێشووی ئەم هۆزە
ناوەن کارەساتە ساماناکانەی کە لە ڕۆژگاری کەوناراو دا بە
ەریاندا هاتووە ، وێڕای باس و خواسی سەرەتای پەیدابونیان لە
وردستاندا ، ئەمجار هاتووچۆیان لێرەو لەوێ بڵاوبوونەوەیان و
وێن و جێگایان ناودارو زاناو ڕیش سپی و شۆڕەسوارو
ەلکەوتوانیان ، دەم ڕاستو خاوەن شاکارو زاناو سەرەك هۆزو
ماندەواو لێهاتوو مەزنە پیاوانیان ؟! دەڵێم ئێمە بۆ زانینی
ێژوی ئەم سەرەباسانەو هەر شتێکی تریش کە پەیوەندی بەم
ستانەوە هەبێ چ سەرچاوەیەکی کۆنمان بەدەستەوە نیەو تروسکا
کمان لێوە دیار نیە ئەو باس و خواس و بەسەرهات و کارەساتا
مان بۆ ڕون بکاتەوەو بە ڕابردووی کۆنی ئەم هۆزە ئاشنابین و
ووداوی ڕۆژگاری پڕ مەینەت و کارەساتیان شارەزا بین

بۆیە ناچارین گوێ بۆ کتێبی شەرەفنامەی شاکاری
ەرەفخانی بەدلیسی ڕاگرین — هەر چەندە چوار سەدو شتێك
سەر دانانی کتێبەکەدا تێپەڕیوە — لەم بارەوە بە کۆنترین
سەرچاوەی بزانین ، دیارە ڕاست ترین و باشترین سەرچاوەشە ،
ی نوسیوە بەگوێرەی پێویست ڕاگرێژی ئێرەی دەکەین و چتی
ی دەچەسپێنین

مامۆستا حوسێن حوزنی موکریانی مێژوو نووسی خوا لێ خۆش بوو له کتێبی (کوردستانی موکریان یا ئاترۆپاتین) دا ئەوەی شەرەفنامەی بەکورتی ڕاگوێزاوەو بۆ خۆشی برێ کونو کەلەبەری گرتوون هەردووکیان بنیچەی هۆزی بلباسان دەبەنەوە سەر هۆزی ڕۆژەکیو دەیانخەنەوە سەر هۆزەکانی موکوریان.

جا وەك دەلێن :ــ قسە بیستو چوارە یەکو دوانی بەکارە سەرهەلدانی هۆزی بلباسو بلاوبونەوەی ناوو شۆرەتیان بەم ناوە دەگەرێتەوە بۆ ئەم ڕوداوە کە گوایە ڕۆژێك لــە ڕۆژان دا بیستو چوار (١) تیرەی سەرەکی لە بەرەبابی ڕۆژەکی لەنزیك « تاب » ــ (طاب) کەسەر بەناوچەی « خویتە » ــ دوای ئەوەی لە موکریانەوە باریان کرد ــ کۆبوونەوەو بوونە دووبەش دوازدەیان یەکتریان گرتو ناویان لەخۆنا بلباس دوازدە هۆزو تیرەکەی تر بەقەوالیسی ناسراون ، دەلێن قەوالیسیو بلبــاس دوو هۆزی بابانەکانن (٢)

---

(١) حوسین حوزنی دەلی نۆزدە قەبیلە بوون

(٢) شلیانی باسەکە (بلبیس) و (قەوالیس)ناوی دووگوندیشن لــە ناوچەی هەکاری (شــەرەفنامە ل٦٧٣) هەروەها (بلبیس) شارێکە لە میصر هەشتا کیلومەترێك لە شاری قوسطاطەوە دوورە (معجم البلدان ج١ / ٤٧٩)جارێکیتر شەرەفنامە لە (ل٢٧م) دا دەلێ هێندێك دەلێن هۆزەکانی ڕۆژەکیو هەکاری لە بابانەوە هاتوون

مامۆستا عەبباس عەززاویش لە کتێبی (عشــائر العــراق الكردية) ج٢/١٠٢ دا هەر ڕای شەرەفنامەی هێناوەتەوە .

پوختەی وتار کاتێ ئەو تیرانەی ڕۆژەکی لە (تـــاب) کۆبونەوە زەویەکانی ئەو ناوەیان بەسەر خۆیان دابەشیەوە بـــە دڵسۆزی یەکتریان گرتو مەزنێکیان بۆ خۆیان هەڵبژاودو بوونە هێزێکی بەپێزو ملیان لەوڵات گرتن نا ، ڕۆژەکی ڕەسەن ئەوەیە بەش‌و باری لە گوندی (تاب) هەبێ ئەوەی بەری نەکەوتبێ پێی دەڵێن زرە ڕۆژەکی ئەوساکە بەدلیس‌و حەزو لە دەست (ناویك) ناوێك دا بوون کە نەتەوەی شایانی گورجستان بووە ڕۆژەکی لەگژی ڕاچوونو لە وەڵاتیان تارانلوە ، هێندێك دەڵێن حەزو لە گورجی گیراوەو بەدلیس لە هۆزی گردەکی ،هێندێکی تر لایان وایە ناوچەی بەدلیس لەناو دەستی زوقەیسی دەرخرا کامی ڕاستەو کامی درۆیە هوباڵی بەئەستۆی چیرۆك بێژان !!

دوای گرتنی حەزۆو بەدلیس چەند ماوەیێك لەژێر سایەی سەرکۆماری سەرداریان دا بەسەربەخۆیی‌و ئارامی ڕایان بواردو کاتێ سەرۆك گیانی پاکی بەپێمیردی خودا ئەسپارد تیرینەی لێ نەکەوتەوەو ڕۆژەکی بێ‌گەورە مانەوە بوونە گوریسێ کێشەکی‌و هەرکەس بۆ لای خۆی ڕاکیشاو نێوان پســـاو پێك وەزبوونو تێك بەربوون شیعری مەولانا هاتفی زۆر بەجێیە کە فەرموویە :

= ئەوەش لەیاد نەکەین کەلە ناوچەی کەندیناوای سەر بـــە پارێزگای هەولێر گوندێك هەیە ناوی (حسن بلباسە) . ساڵی ١٩٥٦ ژمارەی دانیشتوانی (١٤٠) کەس بووە ، هەروا چەند گوندێکی تریش هەیە بەناوی (چنارۆکێ بلباس) (عەلیاوا قوچە بلباس) (قوچە بلباس) سەیری الدلیل العام لتسجیل النفوس لعام/٩٥٧ ل ٨١ — ٩٠ بکە.

گەر وڵات لێی نەمێنێ فریا ڕەس
ماڵی وێرانـە بێ دەس و بێ کەس
هێزی فەرمانـڕەوا ئـەگەر ڕەوتـا
قەحبـە دەرشـێتەوە لـە مزگـەوتا

سەردەمێکیش وا ڕابرا لە ئەنجامدا سەرەك هۆزو ڕاوێژ ـ کاران کۆبوونەوە بە دڵ لێبڕان کەبۆ چاری ئەو پشێوی‌و بێ بارە کارێك بکەن

تێکڕا وایان بەباش زانی (عزالدین) و (ضیاءالدین) کە هەردوکیان برابوونو نیشتەجێی شاری (ئەخلاط) بوون بـە میوانی بێننە ناوخۆ ، لەناو گەلو هۆزدا بژینو هەڵیان سەنگێنن وە پیان دۆزنو هەرکێ لـەوان بو فەرمانڕەوا دەسـت دەداو حاکمەتی لێدەوەشێتەوە بیکەنە سەرداری خۆیانو لەو هەر کەس هەرکەسی‌و نایاری‌یە ڕزگار کەنو چی‌دی سەربزێوی نـەبێ‌و پشێوی لەناو لاچی‌و ئارامی بێتەکایەوە
گەورەو گچکەش سەرلەبەر ئەم‌بیرەیان پەسندکردو پەیمانیاندا کە سەری مو لێی لانەدەن ، هێندێك لەسەر ناسانی هۆز چوونـە (ئەخلاط) و لە شازادانیان گێڕاوەو بەوپەری قەدرو ڕێزەوە هێنایانە شاری بەدلیس کۆمەڵێکیان (عزالدین) یان کردە فەرمانڕەوای بەدلیس‌و دەستەیەکیان (ضیاءالدین) یان بەدڵ بوو لەگەڵ خۆیان بردە حەزۆو کردیانە فەرمانڕەوای خۆ خەڵکەکە بەگوێی لە مستی هەموو هەستو نستی خۆیان دایە دەست ئـەو دوو برایەو ئەوانیش زۆر بە لە باری بەکاروباریان دەچاران

پەسندی هۆزی بلْباسی

وەکو لە پێشەوە گوترا بنیچەی هۆزی بلْباس دەچێتەوەسەر هۆزی ڕۆژەکی کەوابوو هەر ڕێزێك لـەو هۆزە بنرێ هوزی بلْباسیش بەشی خۆیانی لێ‌دەبەن شەرەفنامە لەم بارەوە لەژێرسەرە باسی (پەسندی هۆزی ڕۆژەکی) دا دەلێ

لەناو هەموو کوردستان‌داو لەچاو هەموو تیرەو هۆزان بۆ ئازایی‌و دلاوایی‌و مەردایەتی‌و بەناموسی‌و ڕاستی‌و چاکی‌وشەرم بەخۆیی‌و دەست پاکی‌و ئاین‌داری هۆزی ڕۆژەکی دیاردەو لەناو کۆدا هەلْبژاردەن دلْسۆزی گەورەی خۆیانن‌و هەتا بلْـێی ئەمەگدارن هەر کاتێ فەرمانڕەوایان تووشی گێرمەو تەرقەش دەبێ ئەوسا بیان‌بینە چی‌دەکەن ؟! کەس ئاوڕ ومسەرخۆناداتەوە لە پێناو پارێزگاری‌و ئاسودەیی میری خۆیان سەرو مالْیان بەخت دەکەن

هەر جارێك ولاتی بەدلیس بێگانە زەوتی کردوەو میـــرو مەزنی ڕۆژەکیانی لەسەر فەرمان لابردوە ڕۆژەکی وا هاروژاون بێ ئەوەی کەس کۆمەگیان بێ دەست لە دەست‌و قەوەت لە خوا هاناش دەست‌و ڕمبی خۆیان شیشاونە گیانی دوژمن‌وحەلْوای شەقانیان پێ کردون لەناو کوردان باوە دەلْێن بە هەژمارەی هەربەردێکی لەدیواری قەلای بەدلیسی گیراوە ؟! ئـەوەندەش سەری ڕۆژەکیان لەپێناوی‌دا پەڕاوە ، پادشایانی زل‌و زۆردارکە چاو دەبڕنە کوردستان‌و خۆ لە گرتنی خۆش دەکەن بەر لـــە

هەرکار پەلاماری سەرداری ئەوچەی بەدلیس و چەکداری ڕۆژەکی دەدەن هەتا ڕوژەکی بەهێز بن کوردستان بەکەس ناگیرێ و هێزەکانی تری کوردیش چاو لە ڕۆژەکی دەکەن و خۆ بـــەگژ دوژمندا دەکەن

کاتی سوڵتان سولەیمانی قانوونی (١٥٢٠ ــ ١٥٦٦ م) وەڵاتی بەدلیسی گرت و شەمسوددین خانی سەرداری لیوەدەرناو بەرەو ئێران ئاوارە بوو تا سێ ساڵان هۆزەکانی (بابەکی) و (زیندانی) و (بلباسی) نەهاتنە بەر فەرمانەوەو سوڵتان هەمو میرو مەزنی زلی کوردستانی ناردنە سەرێ و ئەو کوردانە وەك دێوەکانی کێوی قاف پەلاماری ڕۆژەکیان داو نــەشیان توانی ڕامیان بکەن

سوڵتانی سولەیمان پایە کەزانی بەتوندو تیژی چی بۆناکرێ باریان نابا (بهاءالدین) بەگی حەزۆی هێناو کردیە دەسکیسی خۆی و خەلکی دۆلی «کیفندور» و تیرەکانی بابەکیانی بۆ ڕاست کردو لەو لاشەوە برایم بەگ و قاسم بەگی کوڕی شێخ میری بلباسی دڵخۆش کردو مەلاسی کردن ئەوسا توانی بەدلیـــس بگرێ

گەلێك جار واهەڵدەکەوێ گەورە مێرانی کوردستان دێن و سەر لە بەدلیس دەدەن و ماوەیەك دەیگوزەرێنن بەڵام هەرگیز ئاغا زادەو کوڕە میرانی ڕۆژەکی بۆ ڕۆژێکیش نەچوونە بەردەرکی ماڵی یەك لە میرانی کوردستان لاوی ڕۆژەکی لەژیانی ئاوارەییشدا زۆر خۆڕاگــرو بەپشــوون ??! دڵ ساردو ناهومێــد نابن و کۆشش و خەبات دەکەن و ڕێگەی خۆیان دەکەنەوەو هونــەرو

جەوهەر دەنوێنن بۆ نموونە دەروێش مەحموود کەڵەچیری گەورەی کەڵەچیریان وڵاتی خۆی بەجێ هێشتو خۆی گەیاندە بەربارەگای عەرشاسایی سوڵتانی سولەیمان پایەو لە سایەی وریایو دەرباییو هونەرمەندیو مەردیو ڕەندیو پێتۆڵیو لەبلەبانی خۆی خۆی دەگەڵ پادشا ڕێك خستو بیوە هەمدەمی

حەیدەر بەگی برازای دەروێش مەحموودی کەڵــە چیری چوەتە لای سوڵتان سلێمانی قانووی ، لەبەر ئازاییو ڕەشیدیو زرینگی ناوبانگی مەردانەی هەریـی هۆزی (جیهان بەگی) و (محاڵی پاڵو) ی بەئیقطاع پێدا ڕۆژگارێکی دورو درێژخۆی وچەکانی بەسەری ڕاگەیشتونو پێپرسراوی بوون (١)

مامۆستا عەززاوی دەڵێ

بەدەگمەن ڕێ دەکەوێ پیاو بتوانێ هۆزێکی کورد بەڕێكو پێکی بگەیەنێتەوە سەر بناغەی ئەصڵی خۆیو بنیچەی بــزانرێ مەگەر لەڕێگەی مێژری نوسراو ، یان قسەی دەماو دەمیهۆزەکە خۆی جا کاتێك ئێمە سەیری مێژو دەکەین یان گوێی بۆ قسەی سەردەمو زاران دەگرین دەبینینو دەبیسین کە جیاوازییەکیزۆر هەیە لەنێوان ئەم سەرچاوە تا ئەو سەرچاوە کەوابوو بەڵگەیەکی بڕوا پێکراوی مێژوییمان لەبەر بارەوە دەست ناکەوێ کەبەڕێژەی سەد دەر سەد تاریکایی ڕابوردومان بۆ ڕۆشن بکاتــەوە (٢) ئەمەش دیاردەیەکی زوربەی ڕوداوو باسو خواســی مێژووەو

---

(١) بڕوانە کتێبی (کوردستانی موکریان یا ئاترووپاتین) ل ٤٣

(٢) عشائر العراق الکردیە / عباس العزاوی بغداد ؛ مطبعە المعارف ١٩٤٧ م ص٢-

تایبەت نیە بەهۆزە کوردەکانەوە ئەوەی کە ئێمە دەیزانین ئەوەیە
کە هۆزی بلباس دەگەڕێتەوە بۆ سەر هۆزەکانی ڕۆژەکی کەلە
بنەڕەتدا(٢٤)تیرەوخێڵی کوردبوون،ورِوداوی ڕۆژگارو وای لێ کردون
کە یەکتر بگرنو یەکیەتی بۆ خۆیان پێك بێننو دوانزە تیرەیان
یەکیان گرتو خۆیان ناو نا (بلباس) دوانزە کەی تریان خۆیان
ناو نا (قەوالیس) وەکو لە مەدوا باسی لێوە دەکەین

بەتێکڕا هۆزو تیرەو بەرەبابەکانی ڕۆژکی بەناوبانگن لە نان
بدەییو ئازایەتیو بە ناموسیو ڕاستگۆییو دینداریو دەســـت
پاکیو داوێن پاکیدا

لە ڕۆژگاری سولتان سلێمانی قانوونیدا توشی دەردەسەریەکی
زۆر هاتوون ڕەهەندەی وەلاتان بونو ناخۆشیو چەرمەسەرییکیان
توش بووە کە باسی ناکرێ،کەوتوونە وەلاتی سیستانەو شەڕیان
لەگەڵ بلوجان کردوەو بەسەریاندا زاڵو بوون. ئیتر بەم جۆرە
ڕۆژگار هێناونیو بردونی هەتاکو لە ئاکاما بڕێکیان کەوتونەعیراق
کەوابوو ڕاستە کە دەڵێن سەردەمی سولتان ســـلێمانی قانوونی
سەرەتای جولانی هۆزی بلباسە لە زیدی خۆیان بۆ عیراق(١).

---

(١) هەمان سەرچاوە ل ١٠٣

تیرەو بەرەبابە سەرەکیەکانی

هۆزی بڵباس

وەکو زانیمان هۆزی بڵباس بەشێکی سەرەکین لە هۆزی بەناوبانگی ڕۆژەکی . شەرەفنامە لە (ل٦٧٧) دا دەڵێ دوانزە تیرەی ڕۆژەکی یەکیان گرتووەو ناویان لەخۆناوە بڵباسی دوانزە تیرەکەی تریشیان یەکیان گرتوو ناویان لەخۆ ناوە قەوالیسی بەڵام لە (ل٦٧٩) دا دەڵێ ئەو هۆزە — واتە ڕۆژەکی — بیست‌و چوار تیرەن پێنج لەمانە — کە قیسانی‌و بابەکی‌و مۆدەکی‌و زوقەیسی‌و زێدانین — کۆنە دانیشتوی بەدلیسن دەشیان کە بەرەی بڵباسین کەڵەچێری‌و خەربیلی‌و باڵەکی‌و خەیارتی‌و کۆڕیێ‌و بریشی‌و سەکری‌و گارسی‌و بێدوری‌و بەلا گەردی ، ن

ئەو نۆ هۆزەش! کە زەردوزی‌و ئەنداکی‌و پرتساقی‌و گردێکی‌و سوهرەوەردی‌و کاشاغی‌و خالدی‌و واستۆکی‌و عەزیزانن قەوالیسن

شەرەفنامە کە دەڵێ پێنج لە تیرەکانی ڕۆژەکی دانیشتوی بەدلیسن ، ئیشارە بۆ ئەوە دەکا کە نۆزدە تیرەکانی تری لە بنەڕەتا خەڵکی ئەوێ نین بەڵام ناڵێ لەکوێوە هاتوون

مامۆستا حسین حوزنی موکریانی ئەمەی بۆ ڕوون‌کردبنەوەو

نوسیویەتی (بە خاکی موکریانەوە عەشیرەتی بلّباس‌و قەوالیس
گە نۆزدە قەبیلە بوون باریان کردو چونە نزیك شاری (خوی)
لە جێگایەك کە پێی دەلّێن (تاو ـ تاب) دانیشتن‌و کۆبونەوەو
هەوای کیشوەر گیری‌یان کەوتە سەرەوە ڕوو بەخاکی بەدلیس
چون‌و حاکمێکیان بۆ خۆیان داناو بەدلیس‌و حەزۆیان گرت‌و
دەستیان بەفەرمانڕەوایی کرد ئەوانە بە سێ‌قۆل داندراون
١ـ بلّباس ٢ـ قەوالیس ٣ـ حەزۆ بلّباسی دە قەبیلەن)
ئەمجار وەکو شەرەفنامە تیرەو بەرەبابی هەرسێ قۆڵەکان ـ
بلّباس ، قەوالیس‌و حەزۆ ـ دەژمێرێ (١) ئەمە پوختەی
ڕابردووی هۆزی بلّباس‌و تیرەکانیەتی کە شەرەفنامە باسی لێوە
کردوون‌و لێیان دواوە
وا دیارە دوای شەڕی چالّدێران سالّی ٩٢٠ ك / ١٥١٩ ز
کە عوسمانیەکان توانیان ـ بەهۆی مەلا ئیدریسی بەدلیسی‌یەوەـ
کوردستان داگیر بکەن‌و سەفەوییەکان وە دەرنێن چنگی خۆیان
لەزۆر شوێنی کوردستان گیر بکەن‌و بەئارەزۆی خۆیان میرو
فەرمانڕەوای کوردی سەر بەخۆیان بەسەر ناوچەکان دا دابەش
بکەن ئیدی تەنگیان بەهۆزی بلّباس هەلّچنیوەو ئەو تیرەو بەرە
بابانەی سەر ڕەق‌و گوێ لە مستیان نەبوون ناچاریان کردوون
ولاتی خۆیان بەجێ بێلّن ڕوبکەنە ئەم‌لاو ئەولا ئیتر هێندێك لە

---

(١) حسین حوزنی موکریانی / کوردستانی موکریان یا ئاترو
پاتین ، ڕەواندز چاپخانەی زاری کرمانجی /١٩٣٨ز
ل/٤٠ (عەبباس عەززاوی) لە (عشائر العراق الکردیە)
ج ٢/١٠٣ دا هەروەکو مامۆستا موکریانی تیرەکانی‌نوسیون

تیرەکانی ئەو هۆزە لە ڕۆژگارێکا هاتوونە کوردستانی عـیراقی ئێستا ، دیارە بڕێکیشیان پەڕیونە کوردستانی ئێرانو هێندێکیشیان هەر لە وڵاتی بەدلیس ماونەوە ، بەو جۆرە پەرتەوازە بوونو بەکوردستانی ئەم دیوو ئەو دیودا بڵاوبوونەوە چەند داسـتانو شەڕو شۆڕیان توش بووە :

هەر بۆ نموونە ئەوەتا ئیبراهیم بەگی کوری قەلـەندەر ئاغای بڵباس کاتی تەربوەی وڵات بووەو کەوتۆتە وڵاتی‌سیستان پاشان لەسەردەمی‌صەفەوییەکاندا لەلای موحەممەد خانی فەرمانڕەوای سیستان دامەزرا ، پاشان بەسەرکردایەتی لەشکرێك چوەتە سـەر خاکی بلوجستان لەپاش چەند شەڕو کوشتارێك ـ کەلـە هەموانەدا سەرکەوتوو بوو بلوجەکانی شکاند ـ ئیتر بـەزۆری بازوی خۆی بلوجستانی گرتو خستیە ژێرفەرمانی خۆیەوەدوایی زۆر تیرەو بەرەبابی هۆزی بڵباسی بردوونە ئەو ناوچەیە ئێستاش لەهەرێمی بلوجستان چەند خێزانو بنەماڵەیومەنگوڕو (بڵباس) هۆزی دیکەی کوردیش کەلەو خاکەدا هەن بەهۆزی ئیبراهیـم بەگەوە چونە ئەوێو لەوێ دامەزراونو هێزو تەوانایان تێدابەیدا کرد ، شایانی باسە ئەم ئیبراهیم بەگە لەساڵی (١٠٠٠)ی کۆچی = ١٥٩٢ ز لە بلوجستان ماڵئاوایی لەجیهان کردووە(١) :

شەرەفنامە هەتا ساڵی ١٠٠٥ ی کۆچی = ١٥٩٧ ی‌زایینی بڕێك بەسەرهاتو داستانی ئەم هۆزەی نوسیوە ناوی هێنـدێك

---

(١) بڕوانە کتێبی کوردستانی‌موکریان یا ئاتوورپاتین ل ٤٣ ـ ٤٤ شەرەفنامە ل ٦٧٨ هەروەها پێشەوا قازی محمدو کۆماری مهاباد نوسینی محمد بهاءالدین ملا صاحب (ل٨)

مەزنە پیاویشی لێهێناوەو شوێنو مەقامی دیاری کردوون ئینجـا دوای شەرەفنامە مێژووەکەمان لێ دەپچڕێو سەرچاوەیەکی تری بڕوا پێ کراومان لەبەردەستدا نیە زنجیرەی ڕوداوەکانمان بۆ باس بکا بەرەبابەو تیرەکانی بلباس لێك جیابکاتەوە ڕۆشناییەك بخاتە سەر مەڵبەندو شوێنو هەرێمیان ، نازانین ئەوانەی هاتوونە کوردستانی عیراق کام تیرەو بەرەبابی بلباسین هەروا ئەوانەی بەرەو کوردستانی ئەودیو ڕۆیشتوون یان ئەوانەی لە نـاوچەی بەدلیسو دەوروبەری ماونەوە ؟! دیارە زۆر خێزانو بەرەبابیشیان بەهۆی ئەم بەرتەوازە بوونەو بڵاوبونەوەیان لەگەڵ هۆزو تیرەی تردا تێکەڵاو بوونو تواونەوە بنیچەی خۆیان لەبیر چۆتەوە بگرە ڕۆژگاری وایان بەسەردا تێپەڕیوە لە هێندێ ناوچەو هەرێـمدا کەسێك گوێبیستی بلباسیم زمانیان بڕیوەو لەناویان بردووە یانهیچ نەبووبێ لەناوچەکە وەدەریان ناوە ئەمەش دیاردەیەکە بۆ هەموو هۆزو بنەماڵەیەکی ئاوارە کە دوژمن بەسەریدا زاڵ ببێوبیەوێ بێ هێزی بکاو لەناوی بەرێ

ئیتر وەکوو دەردەکەوێ تیرەو بەرەبابەکانی بلباس ئەوانەی کە ناوچەی بەدلیسیان بەجێهێشتووە زوربەیان دابـەش بوون بەسەر ئەو هەرێمو ناوچانەی کە کەوتوونە نێوان شـارەکانی سابلاخو سنەو ڕەواندزو کۆیسنجەق (١)

---

(١) جمیل ڕۆژبەیانی / وتاری ثورة الشیخ عبیداللە علی الحکومة القاجاریة القسم الاخیر گۆڤاری کۆڕی زانیاری دەسـتەی کورد ، ج ١٦ـ١٧ ل ٥٠٠ پەراوێز

دیاره برێکیشیان لــەم سنوورانەش تێپــەڕیرنو دوورتر کەوتونــەوە تەنانەت چەنــد خێزانیکیان گەیشتوونە ســوریاو لوبنانیش (١)

ئیتر لێرەوە کارەساتی سامناكو ڕوداوی جۆراو جورو سەر سورهێنەر بۆ هۆزی بلّباس دەس پێ دەکاو داستانوبەسەرهاتیان تێکەلاو بەمێژوی فەرمانڕەوایانی ئەردەلانو بابانو سۆران دەبێو پچڕپچڕو چارجار شەڕو شۆڕیان تۆمار کراوە دیارە زۆریشــی فەوتاوەو لەبیرچۆتەوەو گەوتۆتە نێو دەریای مێژووی نەزانراوی گەلی کوردەوە !!!

لەلایەکی تریشەوە ــ چونکە ئەو مەلبەندانەی کە ئەم هۆزە تیاندا نیشتەجێ بوە یان گەرمێنو کوێستانی تیاکردوە ــ کەوتۆتە ئەو شوێنانە کەگۆڕەپانوجێ شەڕگەو نیزاعو کێشەی بەردەوامی نێوان صەفەوییەکانو عوسمانیەکان بووە ، دیارە زۆر جارتوشی گێرەو قەرقەش هاتووە کایرا وتەنی ــ ئەم لام تاتەو ئەو لام تاتە وەی بابە جیقم دەرهاتە ــ لە هەردوولاوە زەربــەی وێ کەوتووە تووشی مالوێرانی هاتووە کەوابوو مێژوی هۆزی بلّباس تێکەلاوی مێژوی صەفەویو عوسمانیەکانیش بووە هەر لەبەر ئەوەی کەلە ناوچە شاخاوییەکاندا ژیاونو شوێنو مەلبەندەکانیان سەختو قایم بووە زیاتر کەللەڕەقو سەرسەخت بوون بەرامبەر

---

(١) شکور مستەفا / گۆڤاری کۆڕی زانیاری بەرگی ١٧ / ١٦٨ وتارێك بەناوونیشانی کوردو کوردستان لە نیگای چەنــد گەڕیدەیەکی ڕۆژئاوایییەوە هــەروا چەند نامەیــەکی دەستنوسی لای کاك محمد بێوەیی لەهۆزی بلّباس

دوژمنەکانیانو زورجار ڕاستەوخۆ شەڕیان لەگەڵ عوسمانیەکان یان صەفەویەکان کردووە زەڕبەی کاریگەریشیان لێ داونو لـە مەیدانی ئازایەتیونەترسانا هونەری مەردایەتیان نواندووە دوژمنیان بزاندوە (١) بەجۆرێك کەئێستاش ئەو ڕوداوانە لەسنگی دانیشتوانی کوردستاندا وەکو چیرۆك ماونەوەو زۆرجار باوكو دایك لـە گوێ ئاگردانی زستان بۆ منداڵەکانیان گێڕاوەتەوەو ئەوانیش بە ئاسوخەوە لەگۆشەی دڵو مێشکیاندا جێگایان بۆ تەرخان کردونو لەبیر خۆیان نەبردونەوە ئێمە لێرەدا برێك لەو چیرۆکانە دەکەینە ناوانخۆو کونوکەلەبەری ڕوداوە تۆمار کراوەکانی ئەم هۆزەیان پێ پڕ دەکەینەوە نەك ئەوەبەڵکو هێندێ لەم چیرۆکانە ڕاستەوخۆ ڕاگوێزی ئەم نوسینە دەکەین بەتایبەتی ئەو چیرۆکانەی کەدەماو دەم لەنێو هێندێ بنەماڵەی بلباسەکاندا گێڕدراوەتەوەو لەڕاستییەوە نزیکە

(١) جەمیل بەندی ڕۆژبەیانی وتاری (ثورة الشيخ عبيدالله على الحكومة القاجارية القسم الاخير) سەرچاوەی پێشوو
هەروەها کتێبی (رحلة ريچ) ترجمة جەرجيس فتح الله
ل ١٦٥

دوو کتێبی بەسوود بۆ مێژووی هۆزی بڵباس

پێش ئەوەی ئەم باسە بەجێ بێڵم بەپێویستی دەزانم بلەیگی سەرپێیی دوو سەرچاوەی گرینگی بەکەڵك دەربارەی هۆزی بڵباس بکەمو بەخوێنەری مام ناوەندییان ئاشنا بکەم دوو سەر چاوەکانیش ئەمانەن

١ — تقریر درویش پاشا

ئەم کتێبە بریتیە لە ڕاپۆرتێکی زانستیانەی بڕوا پێ کراو ، خاوەنی کتێبە کە ناوی دەروێش پاشایەو تورك نژادە ؛ دانانی ئەم ڕاپۆرتە دەگەڕێتەوە بۆ سالّی ١٢٦٤ ی کۆچی ١٨٤٩ ی زایینی کە دەوڵەتی عوسمانیو دەوڵەتی ئێران ویستوویانە سنووری نێوان خۆیان دیاری بکەنو نیزاعو کێشەی سەر سنوور حەل بکەن بۆ ئەم مەبەستە لیژنەیەك دانراوە پێی دەگوترێ (لجنة حدود) سەرۆکی لیژنەکە ناوی دەروێش پاشا بووە لیژنەکە بەماوەی چوار ساڵ بەدرێژایی سنووری نێوانیان بسە بەبست بەسەر سنووردا ڕۆیشتونو زۆر بەوردی لێکۆڵیەوەیان کردوە بەگوێرەی پێویست ناوی هۆزو سەرۆك هۆزو دابو نەریت

تیرەو بەرەبابی هەموو عەشیرەتێکی سەر سنووریان تۆمارکردووە ساڵی ١٢٦٩ ی کۆچی ١٨٥٣ ی زایینی ڕاپۆرتەکەیان تــەواو کردوەو پێشکەشی سوڵتانی عوسمانی کراوە ساڵی ١٢٨٣ی کۆچی چاپ کراوە جارێکی تر ساڵی ١٢٢١ ی کۆچی لە ئەستەمبوڵ لە چاپخانەی (احسان) چاپ کراوەتەوە

ئەم کتێبە وەکو بەحثێکی مەیدانی زۆر زانستیانە دواوەو پشتی بە بەڵگەی بەهێز بەستووە سەرچاوەیەکی باوەڕ پێ کراوە بۆ زانستو دەربارەی هۆزەکانی ســەر سنوور پــەتایبەت بۆ لێکۆڵینەوە لەسەر هۆزی بلباسو تیرەو بەرەبابەکانی پێشی سەدو پەنجا ساڵێك پێش ئێستا

٢ ــ سیاحەتنامە حدود

یەکێك لە ئەندامی لیژنەی دیاری کردنی سنوور خورشید پاشا بووە خورشید پاشا بە وەزیفە لێپرســراوی نووســین (مدیر التحریرات) بووە لە وەزارەتی دەرەوەی حکومــەتی عوسمانی ئیتر وەزیری دەرەوەی دەوڵەت داوای لێ کرد کە لەلاوە زۆر بەوردی لێکۆڵینەوەیەکی سەر سنووری بۆ بنوســێ هەر شتێك دەبینێو دەبیسێ لە نێوان سنووری عیراقو ئێراندا لە گوندو کوێخا دێو هۆزو شوێنو شوێنەوارو هاوینە هەوارو گەرمەسیر بەدووررو درێژی لێی بدوێو بیکاتە کتێبێك پێشی ڕاگەیاند کەئەم کارە مەبەستێکی گرینگی سوڵتانەو دەیەوێ زۆر بەوردی بچێتە ناو مەوزوعەکەوەو هیچ پیشەسازییەك یان دابو

ئەریت هەڵس‌و کەوتی هەموو هۆزێکی سەر سنوورو ئەم دیوو
ئەو دیوی سنووریش لەتەك ناوی هۆزو تیرەو بەرەبابو ژمارەی
خێزانو چەکداری ، شوێنی لەوەڕو بەخێوکردنی ئاژەڵیان ناوی
گوندەکانی سەر سنوورو نزیك سەرسنوورو و هاوینەهەوارو جۆری
میوەو ڕەوەكو گژوگیای کوێخاو پیاوماقوڵو زاناو قسەو شوێنو
شوێنەواری کۆنە قەڵاو ڕێگەوبان بخاتە ناو کتێبەکەیەوە ؛ئیتر
خورشید پاشا لە ماوەی چوار ساڵ گەڕان بەسەر سنوورداو
لێکۆڵینەوەو تەفتیشو پرسیار کردنو لێبوردنەوەو خوێندنـەوە
زانیاریەکی باشی دەست کەوتو نووسی تالـە ئـاکاما کتێبی
سیاحەتنامەی حدودی لێدەرچوو ئـەمجار پێشکەشی بـارەگای
سوڵتانی کرد ، ئەم کتێبەچاکترین سەرچاوەیە بۆ ناسینی هۆزەکانی
سەر سنوور بەتایبەت هۆزو تیرەو بەرەبابەکانی بلباس لە هەموو
روویەکەوە باشترین سەرچاوەیەکی نووسراوە کە پێش (١٥٠)
سەدو پەنجا ساڵ لـەمە پێش بە لێکۆڵینەوەیەکی زانستیانـەو
بەحتیکی مەیدانی باسو خواسی هۆزی بلباسی لـە دوو توێی
خۆی گرتوە زۆر لە ڕاپۆرتەکەی دەروێش پاشا فراوان ترو
زانستی‌ئامێزموبۆ زانیاری مێژویی بـەکەڵك ترە ؛ چونکـە
ڕاپۆرتەکەی دەروێش پاشا ڕۆڵێکی ڕامیاری‌و ڕەسمی هەیـەو
شتێك پەیوەندی بە سنوورەوە نەبێ نەی نووسیوە بەڵام کتێبی
سیاحەتنامە یەکەم فراوان ترو چۆتە ناو مەوزوعەکەوە وا دیارە
قەڵەمەکەشی بە برشت تر بووە شـتی لاوەکیشی تێکـەڵکێش
کردووە بە کورتی دەتوانین بڵێین کتێبی سیاحەتنامە تەواو
کەری ڕاپۆرتەکەیەو بە هەرهەردوکیان سەرچاوەیەکی بەقیمەتو
بەبەهانونموونەیان نیە

هۆزی بڵباس . لق تیرەکانی بنیچەو سەرهەڵدانی

مامۆستا ئەمین زەکی بەگ دەفەرموێ کەم عەشـــیرەتی کورد هەیە کە تاریخی پێنج صەد ساڵ بەرەو ژورتر بچێ چونکە لەپێش ئەم موددەتەدا کوردستان لە ئێستا پچوکترو مەحدود تر بووە ، لەناو گەلێ حکوومانی بەقوەتو گەورەدا بوو کە ئەم حکوومانانە نەیان ئەهێشت کەس ملکەکەیان لەدەس بســێنێ و داخلی ولاتیان بێ ذاتەن لەو دەورەدا گەریدەی بەبانیش (سیاح الاجانب) لەناویانا نەبوە(١) لەلایەکی ترەوە ئێمە ــ تا ئێستا ــ

---

(١) کوردو کوردستان ب١/٣٧٩

بەڵام کتێبی (حضارة العراق ج١١/١١٩ــ ١٢) دەڵێ لەپاش هاتنی مەغوولەکانو وێران بوونی بەغدا بەدەســتی ئەوان ساڵی ٦٥٦ ی کۆچی = ١٢٥٨ ی ز لەکوردستاندا چەند سەرەك عەشیرەتێکی کورد فرمانڕەوایی‌یان بۆ خۆیان پێکەوە ناوەو بەگوێرەی ڕۆژگار بەرزو نزمی‌یان بەخۆوە بینیوە تا لەسەردەمی عوسمانی‌دا ئەم فرمانڕەواییانە (بابان سۆران ــ بادینان ــ بۆتان) هاتنە کایەوە بۆ ڕۆژگارێك هەریەکەیان لە ناوچــەی خۆی‌دا فرمانڕەوایی کــردوە

=

سەرچاوەیەکی مێژوویی بڕوا پێکراوی واشمان لەبەردەستدا نیە پێش کتێبی شەرەفنامە باسی هۆزە کوردەکان بکـاو شوێنو مەڵبەندیان ڕوون بکاتەوە ؛ جا بابزانین شەرەفنامەو سەرچاوەکانی پاش ئـەویش چۆن تیرەو بەرەبابەکانی هۆزی بلباسـیان لێك داوەتەوە بردویانەتەوە سەر کێو چەند تیرەو لقو بەرەبـابو خێزانیان لێ جیادەکەنەوە شوێنو مەڵبەندیان چۆن دەستنیشـان دەکەن ؟! هەروا ئاخۆ ــ جگە لە شەرەفنامە ــ چ بەڵگەنامەو سەرچاوەیەکی دی نیە لەم بارەوە ؟!

وەکو من بزانم ــ تا ئێستا ــ کۆنترین سەرچاوە کەناوی بلباسی هێنابێ ئەونوسراوەیە کەلە کۆتاییو قورئانێکی دەستنوسی کۆندا تۆمار کراوە (١) ، لەوێدا مەلا مەنصوور ناوێك برێ

= هیچیشیان نەیتوانی فرمانڕەوایی‌یەکانی‌تربخاتە ژێـر رکێفی خۆیەوە هەر لەگەڵ ئەم فرمانڕەوایانەدا چەند عەشیرەتو هۆزێكو هەبوونو هەریەکەیان ڕۆڵی تایبـەتی خۆی لـە ناوچەکەدا هەبوو

ئەمجار هەربۆ نموونە ناوی عەشیرەتو هۆزەکانی هەورامانو بلباسو باجەلانو سنجابو جافو هەرکی دەکا

(١) ئەو قورئانە ساڵی ٥٣٠ کۆچی بەدەستی سـەید ئیبراهیمی حوسەینی لە خورماڵ نوسراوەتەوە نـاوبراو لـە کۆتایی قورئانەکەدا برێ یادداشتی خۆی نوسیوەتەوە ؛ دوای‌خۆی مەلاو زانایانی کە ئەو قورئانەیان کەوتۆتە لا ــ هەریەکە بۆ خۆی شتی تری لێزیاد کردووە ، ئەو قورئانە لەساڵی =

یادداشتی خۆی‌بو باوك‌و باپیرانی لەسەر قورئانەکە نوسیوەتــەوە ئەمجار چوارینەیەکی عەرەبی نوسیوە نیوە دێری دوەمی شیعری چوارەمی پێك هاتوە لەناوی مەلا مەنصورو باوکی‌و بنەماڵەکەی لە هەمان کات‌دا ڕستەکە بە حیسابی ئەبجەد مێژوی نوسینەوەی یادداشتەکانیش دیاری دەکاو ساڵی (٧٧٠) ی کۆچی دەگرێتەوە ئەمەش دەقی چوارینەکەیە

الحمــد لله عــلى الاتمــام	ثم صــلاة الله مع ســلام
على الذى اصطفاه فى الانام	وآلــه وصحبه الكــــرام
أعوذبك من همزات الناس	دمنى على ســنة خير الناس
رضاك يطلب كاتب‌الحروف	«منصور ابن صادق البلباسى»(١)

ئەم چوارینە ئەوە دەگەیەنێ کەلە مێژوی (٧٧٠) ی کۆچی لە شارەزووردا هۆزی بلباسی هەبووە

مامۆستا (حسین حوزنی موکریانی) بنیچەی بڵباســەکان دەباتەوە سەر هۆزەکانی موکری‌و دەڵێ لە خاکی موکریانەوە هۆزی بڵباس ڕۆیشتوون بۆ وڵاتی بەدلیس‌و دەورو بەری (٢)

= ١٩٧٦دا مەلا مەحموودی کوڕی مــەلا عەبدوررەحمانی سەرگەتی فرۆشتی بەدائیرەی ئاثاری بەغدا ئێستا لە دائیرەی (دار صدام للمخطوطات) دا پارێزراوەو ژمارە(١٦٤٢٥) ی دراوەتێ گۆڤاری کاروان ژمارە (٣٦) ل ١٣٨ــ١٥٠.

(١) گۆڤاری کاروان ژمارە ٣٦ ل ١٤٢ ساڵی ١٩٨٥

(٢) کوردستانی موکریان ل ٤٠ کەچی کتێبی (تاریخ =

دوایی‌لەوێوەهاتونەوە بۆ کوردستانی عیراق‌و ئیران ،شەرەفنامەش هۆزی موکری دەباتەوە سەر خەڵکی شا،ەزورو دەڵێ فەرمانڕەوایانی موکری بەری خەڵکی شارەزورنو هێندێك دەڵێن سەر بەتیرەی بابانین (١) ئیتر چ سەرچاوەیەکمان بەدەستەوە نیە ئەم سەرە باسانە بەیەکەوە ببەستێ‌و زنجیرەکە بخاتەوە سەریەك بە هەر حاڵ ئەمە تاریکایی نێو دەریای مێژووە جارێ بۆمان ڕوون نابێتەوە

شەرەفخانو حوسێن حوزنی هۆزی بلباس دەکەنە (دە) تیرەو بەرەبابەو بەم جۆرە ڕیزیان کردوون

١ــ کەلەچیری ٢ــ خەربیلی ٣ــ باڵەکی ٤ــ خەیارتی ٥ــ کۆڕی ٦ــ بریشی ٧ــ سەکری ٨ــ گارس ٩ــ بدوری ١٠ــ بەلاگەردی (٢)

عەباس عەززاویش هەروای تۆمار کردونو سەرچاوەشی کتێبی شەرەفنامە بوە (٣)

ئیتر لەوە پاش ناوی لەم تیرانە بەرچاو ناکەوێ‌و ئەوانەی لەسەر بلباسیان نوسیوە بلباسەکان دەکەن بەم تیرە سەرەکیانەی ــ کە چەند ساڵێکیش دواى شەرەفنامەش ناویان تەبوە ئیتر

= چهانکشای نادری) دەڵێ بلباس هۆزێکی گەورەو فرە تیرەو بەرەبابە لە هۆزەکانی وڵاتی (رۆم) ن = وڵاتی عوسمانی عشائر العراق الکردیة (ل١٠٧).

(١) شەرەفنامە ل/ ٥٣٠

(٢) شەرەفنامە ل/٦٧٩ کوردستانی موکریان ل/٤٠

(٣) عشائر العراق الکردیة ج٢/١٠٣ــ١٠٤

نازانین ئەو (دە) تیرەی کەلێو پۆپی بنەماڵەکانی هۆزی بلْباس بوون چۆن بڵاوبوتەوەو کامیان لە بەدلیس ماونەوە کامیانهاتوونە کوردستانی عیراقو ئێران

خاوەنی کتێبی (عرب وأکراد ، رؤیة عربیة للقضیة الکردیة) قسەکەی شەرەفنامە دووبارە دەکاتەوەو دەڵێ هۆزی بلْباس پێك هاتبوو لە یەکیەتی چەند تیرەو بەرەبابێكو خۆیان ناو ناوە (بلْباس) هتد

بەڵام ساڵی ١٨٣٠ ی زمیر موحەممەدی ڕەواندزی هێرشی کردە سەرێو لێکی هەڵتەکاندنو پەرتەوازەی کردن لەوکاتەوە هۆزی بلْباس دابەش بووەو بوەتە چەند عێلوعەشیرەتێك هەریەکەیان وەکوو هۆزێکی سەربەخۆ دەژمێردرێن ئەمجار باسی عێلی مامەشو پیرانو مەنگوور دەکاو باسی بڕێ تیرەوبەرەبابەکانیشیان دێنێو شوێن دەستیشیان لە ڕۆڵی ڕامیاری عیراقو ئێراندا دەست نیشان دەکا بڕێکیش بەشانو باڵیاندا هەڵداون(١)

ئەوەی کە ئێمە دەیزانین ئەوەیە کە ساڵی ١٢٦٧ ی کۆچی لیژنەیەك پێك هێنراوە بۆ دیاری کردنی سنووری نێوان عیراق ئیرانی ئەمڕۆ لیژنەکە ماوەی چوار ساڵ زۆر بە وردی لە بنیچەو نژادی ئەو هۆزانەی کەلەم دیوو لەودیوی سنوور بوون کۆڵیوبانەتەوە لیژنەکە بە سەرۆکایەتی دەروێش پاشا بوە ئیتر لیژنەکە لە کۆتایی گەشتەکەیان بەسنووردا ڕاپۆرتێکیان نووسیوە لەو ڕاپۆرتەدا دەروێش پاشا هۆزی بلْباسی کردووە بەم شەش بەشانەی خوارەوە

(١) عرب واکراد ص ٤٣٦ ــ ٤٣٧

١ـ مەنگوور ژمارەی داناون بە (١٢٠٠) خێزان

٢ـ مامەش   (٤٠٠) »

٣ـ پیران   »   (١٠٠) »

٤ـ سن ؛ دەروێش پاشا بە (٤٠٠) خێزانی داناوە

٥ـ ڕەمك   (١٢٠)

٦ـ هوڵمزیار (هورمزیار) دەروێش پاشا باسی ئەم هۆزەی نەکردوە بەڵام مامۆستا عەبباس عەززاوی مێژونووس بەبڵباسی حسیب کردون ، شەرەفنامە لەلاپەڕە (٦٠٧) دا هۆزی(ورمزیار) دەکاتە بەشێکی بنەماڵەی گەڵباغی ئەمجار کەگوێ ڕادەگرین بۆ ئەو سەرچاوانەی کە پڕی باس‌و خواسی هۆزی بڵباسیان کردوە زۆر گیروگرفت‌و تێگروتێگوشیوی دەبینین هەریەکە بۆ خۆی شتێکی لەسەر نوسیون زیادو کەمیان لە تیرە سەرەکیەکانی بڵباس دا کردوە

بۆ نمونە مامۆستا (طه الهاشمی) دەڵێ بڵباس لەم خێڵانە پێك هاتووە کە بریتین لە ئوجاق ، مەنگوڕ ؛ مەنگورەکەل ، مامەش ، سن ، ڕەمەك ئەمانە هەزارو دووصەد چەکداریان دەبێ‌و شەش هەزار خێزانن

مامۆستا مستەفا نـەریمان‌و عەبباس عەززاوی لـە کتێبی « سیاحەتنامەی حدود » یان ڕاگوێزتووە دەڵێن گوایە بڵباس

(١) سەیری کتێبی مفصل جغرافیة العراق ، العـراق الحدیث دانراوی طه الهاشمي چاپکراوی ساڵی ١٩٣٠ ز ل٤٤٠بکە هەروا کتێبی‌کوردو تورك‌و عرب ترجمة جرجیس فتح‌الله ص ٢٠٢

بەشێکن لەهۆزی جاف (١) دیارە ئەمە هەڵەیەکی مێژوویی‌یەو خاوەنی (سیاحەتنامە) تێی کەوتووە مەبەستیشیان ئەوبڵباسانەن کە دانیشتوی شارەزور بوونو تێکەڵاوونزیکی هۆزی جافبوون.

مامۆستا عەززاوی لەکاتی باسکردنی خێڵی ئاکۆدا دەڵێ وەکوو دەگوترێو باسکراوە گوایە خێڵی (ئاکۆ) لە بنەڕەتــا بەشێکن لە هۆزی بڵباس لێیان جیابونەوە هێندێکیش دەڵێن: خێڵی ئاکۆ بۆ خۆیان هۆزێکی سەربەخۆن لە بڵباس نین ؛ هەروەهامەش بەهۆزێکی سەربەخۆی حسێب کردون خاوەنی (ســـیاحەتنامە حدود) دەڵێ خێڵی ئاکۆ چلو سێ گوندنو ژمارەی‌نێرینەیان شەش هەزارە هێندێکیان لە (رانیە) و هێندێکیان لە ناوچەی ناودەشت دادەنیشن سەرۆکەکەیان غەفور خانی ناوە (غەفــور خانی ناودەشت)(٢)

هەروا جارێکی تر عەززاوی کە باسی تیرەو بەرەبابەکانی (دزەیی) دەکا دەڵێ تیرەی گنتۆلە (بنتولە) و هولمزیار کە بــە دوو لقی هۆزی دزەیی دەژمێردرێن لە بنەڕەتا بڵباســـنو

(١) مستەفا نەریمان / اوراق تاریخیة کردیة في وثیقة عثمانیة گۆڤاری کاروان ژمارە (٤٥/١٣٨ ساڵی ١٩٨٥ وەعەبباس عەززاوی کتێبی عشائر العراق الکردیة ص ٦٥ ئــەمەشی لێ زیاد کردوە کە سەروکی بڵباسەکانی شارەزور نــاوی موحەممەد ئاغای کوری ئەحمەد ئاغایــە هەروەها دەڵێ گوندی قابنیجەو کانی‌پانکەی شارەزور گونــدی خێڵــی بڵباسەکانە

(٢) عشائر العراق الکردیة لاپەرە (١٢٨)

تیکەڵاو بەو هۆزە بونو بنیچەی خۆیان لەبیرچۆتەوە (١).

کاتێکیش باسی هۆزی باڵەکی دەکاو بەرەبابەکانی دەژمێرێ ناوی تیرەکانی دێنێ، دەڵێ ئەمانە لە بنەڕەتا بلباسن (٢) دوایی دەڵێ مامۆستا مەعرووف چیاووك بۆی باس کردوم کە هۆزی باڵەك پەیوەندییان بەهۆزی بلباسەوە نیە بەلام ئەوەشمان لە بیر نەچێ کە شەرەفنامە هۆزی (باڵەکی) بەتیرەیەکی بلباسی حسێب کردوون)٣(

---

(١) هەمان سەرچاوە لاپەرە (١٥٢)

(٢) (١٤٢)

(٣) شەرەفنامە (ل ٦٧٩) و کوردستانی موکریان (ل ٤٠)

هۆزی دەلۆش هەر دەچێتەوە سەر بلباس

مامۆستا مستەفا نەریمان لەم بارەوە نوسیویەتی‌و دەڵێ هۆزی (دەلۆ) تا دەوروبەری ساڵی (١٨٥٠) ی ز لە هەرێمی سەنگاودا بووە هیچ بەڵگەیەکی ئەوتۆمان دەربارەی نیشتمانی پێش سەنگاوی هۆزی دەلۆمان دەست نەکەوتووە تەنها ئەوە نەبێت دەماو دەم لە پیاوە بەتەمەنەکانی ئەم هۆزە بیستراوە کە (دەلۆ) لەبەرەبابی دە شۆڕە سواری هۆزی بلباس بوون‌و لەسەر سنووری ئێران‌و عوسمانی‌یەکان نێوان (سنەو قەڵاچوالان) دا بژێویان ئەکردو مەترسی‌یان خستبوە سەر سنووری هەردوو دەوڵەتەکەوە

جارێکیان کۆمەڵە ڕێگرێك ڕێ بەکاروانێکی بازرگانی‌ئەگرن کاتێ ئەم (دە) برایە بەو هەواڵە دەزانن لە چەتەکان ئەچنە پێشەوە داوایان لێ‌ئەکەن دەست لە بازرگانەکان هەڵگرن ئەوان بەمە قایل نابن ، (دە) براکەش پەلاماریان ئەدەن‌و کاروانەکەیان لەچنگ دەرئەهێنن‌و ڕەوانەی موڵکی بابانی ئەکەنەوە میری بابان کەبە نەبەردی‌و جەنگاوەری ئەم (دە) برایە ئەزانێت زۆر ڕێزیان ئەگرێت‌و هەرێمی (جامڕیزی) ناوسەنگاویان پێ‌ئەبەخشێت کەئەکەوێتە نێوان شاخەکانی (ئاجداغ‌و بەرگەچ) ەوە لە ڕۆژ

ئاوای زنجیرە شاخی قەرەداغی ئاوچەی سەنگاو ، پەنجا ساڵێکی بەسەردا تێئەپەڕێت وەچەی ئەم دەبرایە ئەم ئاوایی‌یانەدائەمەزرێنن (بەرگەچ ؛ مەسۆیی ، عەبنکە کارێزە ترشاوە ، باجگە پێنج ئەنگوست) لەناو ئەم گوندانە (باجگە) یان شـــوێنێکی ئیستیراجی هەبوە کەوتۆتە سەر لوتکەی چیای (ئاجـــداغ) و پارێزگاری ڕێگە کاروانی نێوان (بەغداو ــ سلێمانی) یان تیا کردووە ، کاروانـەرایەکیان لە گەرووی سەنگاو بۆحەسانەوەی بازرگانو قەتارچی‌و ڕێبوارەکان دروست کردووە هەروەها لەو (باجگە)یەدا خەرج‌و باجیان لەقەتارو کاروانەکان وەرگرتووە(١)٠

---

(١) شۆڕشی ئیبراهیم خانی دەلۆ مستەفا نەریمان ل ٧٨ــ٧٩

هێرشی خان ئەحمەدخانی کوری

هەڵۆخانی ئەردەڵانی

بۆ سەر ئەو ناوچانەی کە هۆزی بڵباسی تێدا بوە

مێژونووسی هێژا خوالێخۆشبوو مامۆستا ئەمین زەکی بەگ دەفەرموێ لەدوای هەڵۆخان ساڵی ۱۰۱٤ ك = ۱٦۰٥ ز فەرمانڕەوایی ئەردەڵانو کەوتبوە دەست خان ئەحمەد خان (۱) پەراوێزی شەرەفنامە لە مێژوی ئەردەڵانەوە نەقڵ دەکاو دەڵێ

شاعەبباس هەڵۆخانی بەدیل گیراوی زۆر بەخێرهێناو لە کۆشکێکی زۆر خۆش‌دا دایناو بۆی دانا کە نابێ لە شاری ئیصفەهان دەرکەوێ ئیتر هەر لەوێ مایەوە هەتا مرد کەئەوسا مێژوی (۱۰۲۲ك = ۱٦۱۲ ز) بووە (۲)

ئیتر خان ئەحمەد خان جێگای بابی گرتەوەو شاری سنەی کردە پایتەختی خۆیو لەوێوە پەری هەڵاوێشتو دەستی کرد بە بەرفراوان کردنەوەی قەڵەمڕەویو زۆر بێبەزەییو زۆردارانە

---

(۱) ئەمین زەکی بەگ/کوردو کوردستان ج۲/۲۲٥ ، میستەر لرنگویك لە کتێبی (اربعة قرون من تاريخ العراق (ل٦٤) دا هەروا دەڵێ

(۲) شەرەفنامە پەراوێز ل ۲۱٥ :

هەڵی کوتابە سەر هۆزەکانی بڵباس و دانیشتوانی موکریان و شارەکانی سابڵاخ و ورمێ و مەراغەی داگیر کردو لەپاش کوشتاری زۆر؛ پیاوی خۆی بەسەرەوە دانان و هەروا پێوەچوو ؛ ڕەواندزو حەریرو کۆیەو ئامێدی وەبەرخۆ دان و دەست و پێوەندی لەسەر کردنە گزیرو کوێخاو ئامۆزاکانی ــ کە کوڕانی بارامی سورخاب بەگ بوون ــ هەریەکەی مەڵبەندێکی پێ سپاردن ڕەواندزی دا بەقەرە حەسەن و خالید بەگی ناردە سەر شەقڵاوەو شەنگاڵ و بەشێك لە وەڵاتی ئامێدی خستە بەرفەرمانی عوسمان بەگەوە(۱).

وا دیارە هێرشەکەی خان ئەحمەد خان بۆ سەر بڵباسەکان و دوایی گرتنی رەواندزو حەریرو کۆیەو ئامێدی لە نێوان ساڵانی ۱۰۱۵ ــ ۱۰۲۲ ی کۆچی ۱۶۰۶ ــ ۱۶۱۲ ی ز بوە کەچی لە بەڵگە نامەیەکی دەستنووس دا نوسراوە کە خان ئەحمەد خان ساڵی ۱۰٤٥ ی کۆچی= ۱٦٣٥ ز هەڵمەتی بردوەبۆ سەر وڵاتی بەبەو بڵباس و داگیری کردن و ئەمجار قەڵای پشدەریشی دروست کرد (۲) جا بەگوێرەی ئەم بەڵگە نامەیە وا دەردەکەوێ کەخان

---

(۱) بڕوانە پەراوێزی شەرەفنامە « ل ۲۱۵ » هەروا کتێبی (اربعة قرون من تاريخ العراق) ی لونگریك ل ٦٤ ئەو باس و خواسەی هیناوە

(۲) ئەم بەڵگەنامە ئێستا لە کتێبخانەی ئەوقافی مەرکەزی لە سلێمانی لە سەرەتای دەستنووسێك دا پارێزراوە ژمارەی (۳۰۷۷ ــ ۳۰۸۲) ی دراوەتێ دەقی بەڵگەنامەکە بەم جۆرەیە « رفتن خان أحمدخان بر سر ولايت بلباس و بيه ساختن قلعهء پشدر في ذي‌الحجة ۱۰٤٥ هـ »

ئەحمەد خان جارێکی دیکەش هێرشی بردۆتە سەر مەڵبەنـــدو شوێنو وڵاتی بلباسەکانو کوشتاری لێ کردونو خانو بـــەرەی لێ تێکداون ، هەر لەم سەرو بەندەدا خان ئەحمەد خان ـــ کە لەگەڵ ئێرانیەکانیش دوژمنایەتیەکی توندی هەبوو ـــ کاتێکی بەخۆ زانی لەشکری ئێران هاتە سەری‌و خان ئەحمەد بەرەنگاریان بوەوە بەڵام دوای کوشتارێکی زۆر لە هەردوولا خان ئەحمەد شکاو هەڵاتو خۆی گەیاندە شاری موصڵ ، وڵاتیش کەوتە دەست ئێرانیەکان ئیتر سوڵتانی عوسمانی کوچك ئەحمەد پاشای بـــە لەشکرێکی زۆرەوە دایە خان ئەحمەد خانو دوبارە شەڕ دەستی پێ کردەوە دوو ڕۆژان لەشکری خانو ئێران لێکیان داو کوچك ئەحمەد پاشای هیمدادی خان بریندار کراو هات لە شـــارەزوور مردو خان ئەحمەد خانیش دوبارە شکاو پەنای بەموصڵ بردەوە زۆری نەبرد لە داخان وەزگی داو ســـاڵی (١٠٤٦ ك = ١٦٣٦ ز) لەوێ مردو لە گۆرستانی یونس پێغەمبەر بـــەخاك سپێرا (١)

مەستوورە خانمی کوردستانی لە مێژووی ئەردەڵاندا چەند جارێك باسی نێوان ناکۆکی بلباسو فرمانڕەوایانی ئـــەردەڵانی کردوە ، شەڕو شۆڕی نێوانیانی لە کتێبەکەیدا تۆمار کردوە بەڵام هێرشی ئاڕەواو تانەو تەشەرەی نابەجێی ئاراستە کردون بەپێویستی دەزانم لێرەدا پوختەیەکی باڵفتەکراوی نوســـینەکەی ڕاگوێزمو لەو جنێوو تانەو تەشەرەی کە مەستورە لەژێر کاریگەری مەستو خوستی تایبەتی خۆیەوە ئاراستەی هۆزی بلباسی کردوە

(١) شەرەفنامە پەراوێزی ل ٢١٩ بەکورتی

پاش گوێ بخەم ئەمەش پوختەی نوسینەکەی لەو شازنەکوردەیە

(خان ئەحمەد خان سالی ۱۰۲۲ ی ك چووە سەر تەختی فرمانرەوایی‌و بووبە میری ئەردەلان ئیتر کەلکەلەی وە دەست هێنانی ولاتی رۆمی کەوتە سەرو بە لەشکرێکی لە ژمارەی ئەستێران بەدەر هێرشێکی توندو تیژی بردە سەر تیرەی بلباس‌و هەلی کردە سەر مەلبەندو ناوچەیان ، تیرەی بلباسیش لەگەل بیستنی ئەم هەوالە لەشکرێکی لەژمارە بەدەریان کۆکردەوەو دەستیان دایە شیرو تیرو رێیان لەخان ئەحمەد خان گرت‌و پەرەو بریان لێ کرد سوپای ئەردەلانیش بە لەخۆبردوییەوە هەلی کوتایە سەر لەشکری وەك دەریای بەجۆش‌و خرۆشی بلباس‌و بەهێرشی مەردانەو دلێرانەیانەو سوپا لەژمارە بەدەرەیان بەزاندو سەرەنجام زوربەی سەرۆك‌و بەکە پیاوانی ئەو هێزە کوژراون‌و چەندێکیشیان لێ بەدیل گیراون‌و هێندێکیش لەوانەی کە رزگار بوبوون ژیانێکی سەر لەنوێیان وەدەست هێنایەوەو بەرەوولاتی خۆیان گەرانەوە

بلباسەکان مال‌و کۆچ‌و پەبرەوانی خۆیان کۆچ پێ کردو لەجێگایەکی مەخت‌داکەلە کاتی ئەم جۆرە رووداوانەدا پەناگایان بوون جێگیر بوون ئەوانەی لەو شەرەدا بەزیندوێتی مابوونەوە جارێکی دیکە بەربەرییان لە لەشکری ئەبەزی ئەردەلان کردو چەند شەرکەرێکی ئەردەلانییان کوشت ، سەرەنجام ئەردەلانییە کان هێرشێکی توندیان بردە سەریان‌و لەشکری بلباسیان شر کرد شەرکەرانی بلباس کە چاویان بەم هێزە گەورەو لەشکرە زۆرە کەوت ناچار پاشەکشێیان کردو خۆیان گەیاندە لەو ناوچە

سەختانەی کەلەوەو پێش خۆیان تێدا قائیم کردبوو لەشکری ئەردەڵانیش چەند ڕۆژێ ڕێگای هاتووچۆی لێبەستن و دەورەی دان بەو هیوایە بڵباسەکان ناچار بکەن مل کەچی قبووڵ بکەن و بێنە ژێربار ، بەڵام بڵباسەکان ملیان نەداو نەهاتنە ژێر بار ، ئیتر پاش ماوەیەك لەشکری ئەردەڵان بەهەموو لێبڕانو هێزێکیەوە ڕویان کردە سەر لوتکەی چیاکانو لە نشیوانەوە بەرەوهەورازان هەڵکشێن دەرووی شەڕو شۆڕیان لە ڕووی دوژمنیان خستە سەر گازی پشت

هۆزی بڵباس کەئەم هەنگامەیان دیت دەست بەجێ دەستیان بەشەڕ کردو بەتەقە کردنو گابەرد گلۆر کردنەوە تێ هەڵچون بەڵام لەشکری ئەردەڵان نەکشایەوەو نەگەڕانەوە خۆیان گەیاندە سەنگەرە بەسامەکانی بڵباسو نێرو مێیان لەتیخ کێشان پاشماوەی ماڵو سامانیان بوو بەدەسکەوتی ئەو سوپا سەرکەوتووە ٠ لەشکری زاڵ بوو بەدیلو یەخسیرێکی زۆرەوە گەڕایەوە ، ئیترفرمانڕەوایانی ساباڵاخو مەراغەو ئەو ناوچانە بەبیستنی ئەم سەرکەوتنانە بێچەندو چون بەدیاریو پێشکێشی ئابابەوە دەستەو نەزەر ڕویان لەبارەگای خان کردو خزمەتگوزاری خۆیانیان نواند

ئیتر پاش ئەوەی خان ئەحمەد خان کاروبـــاری نـــاوچەی بڵباسەتیو ڕەواندوزو عیمادیەی سەرو بەر ناو ئاسوودەو ســـەر سوك بوو بریاری دا هەڵکاتە سەر تیرەی داسنیو خالدی ..(١)

---

(١) (مێژووی ئەردەڵان / مەستوورەی کوردستانی ؛ وەرگێڕانی د. حەسەن جافو شکور مصطفی ــ بڵاوکراوەی دەزگای ڕۆشنبیریو بڵاوکردنەوەی کوردی زنجیرە (٢٥٦)ی ساڵی ١٩٨٩ ی ز ل ٥١ ــ ٥٥ ، بەدەست لێدانەوە)

هەر لەم سەرو بەندەدا ــ بەگویرەی چەند نوسراوێك كە لەكۆتایی قورئانێك دا كە ئێستا لە دائیرەی (دار صـــــدام للمخطوطات) ژمارە (١٦٤٢٥) ی داوەتێ ــ

ســـلێمانی كوڕی سواراغای بلباسی لە شارەزوردا دژی عوسمانیەكان ڕاپەڕیوەو ژێر دەستەیی ئەوانی پێ هەڵنەگـــیراوە شۆڕشی لە دژیان بەرپا كردووە ژمارەیەكی زۆری لێ كوشتونو لە قاقزەی پێچاون ، لە ئاكاما لەوەلآت دەری پەڕاندونوخۆی بۆتە فەرمانڕەوای شارەزور لە ساڵی ١٠٤٤ ی ك = ١٦٣٤ ی زایینی نازناوی (حوكمداوی شارەزوری «١») هەڵگرتووە لـــە ساڵی ١٠٤٦ ی كۆچی = ١٦٣٦ ی ز لەدونیا دەرچووەئەمجار كوڕە گەورەكەی كەناوی میرسوبحانبووە كاروباریفەرمانڕەوایی گرتۆتە ئەستۆو دانیشتوانێ ناوچەو پیاوماقولآنی دەورو بــــەر یارمەتیان داوە ؛ كە ئەمیش مردووە میرخەسرەوی كوڕیبوەتە فەرمانڕەوای شارەزور ؛ تالەساڵی ١٠٦٨ ی ك = ١٦٥٧ زایینی دا لەشكرە ئێرانو لەشكری عوسمانی لەیەك كاتدا گەمارۆیان داو لەناویان بردو میر خەسرەویش كوژرا دانیشتوانیش توشی كوشتنو بڕینو ماڵ سوتانو تالآنو بڕۆ بــون (٢) كوڕەكانی

(١) شایانی باسە كەدەبێ بگوترێ كەئەمە میرنشینێكی ناوچەیی بووە بۆ ئەم باسە بڕوانە گۆڤاری كاروان ژمارە (٣٦) ی بەشی عەرەبی ل ١٤٤ باسێكە بەناونیشانی (الحلقة المفقودة من تاریخ شهرزور او مذكرات علماء البلباسیین)

(٢) ئەم سێ میرە واتە ــ سلێمان؛سوبحان؛خەسرەو ــ ماوەی بیستو چوار ساڵ فەرمانڕەوایییان كردووە ئەمارەتەكەیان

=

میر خەسرەویش هەریەکەیان بەلایەکا هەلاتن‌و ڕویان کردە پەنا
پاسارێك سێ کوڕی ــ مەسعودو حەسەن‌و ئیبراهیم ــ یسانی
چون بۆ دەوروبەری قزلّجە ، کوڕێکیشی کە ناوی « وەسیم »
بوە چۆتە شاربازێڕو لە قەلاچوالان گیرساوەتەوەو نیشتەجێ بوە
هەشت کوڕی بوە (عمر ؛ واشە ، ئیبراهیم ؛ محسن ، نورالدین ، کاکە
شێخ ، یەحیا) کوڕە گەورەکەی عومەر بە عومەراغا مەشهوور
بووە لە قەلاچوالان خانوو بالّەخانەیەکی باشی دروست کردووە
جێ‌نشین بووە لەو ناوچەیەش دا ناوو شۆرەتێکی پیاوانەی‌هەبوە
خەلّکی ڕێزو نرخیان بۆ داناوە عومەراغا حەوت کوڕو کچێکی
بووە کوڕەکانی ناویان (عەلی ؛ مامەند ، شاوەیس ، ئیبراهیم ، عەبباس
طەلحە ؛ طاهر) بووە کچەکەشی ناوی عائشە بووە (١).

هەر لەم ڕۆژگارەدا سلێمان بەبەی کوڕی ماوەند میرنشینە
کەی هێنابوە قەلاچوالان‌و خانوو بالّەخانەی عومەراغای بلّباسی
بەچاو هەنگاوت‌و دیتی کەزۆر گونجاوو لــەبارە کە بیکاتــە
مەلّبەندی کۆشکی خۆی ، داوای لە عومەراغا کرد کەخانومــ
کەی بداتێ بــــەلام عومەراغا داواکەی ڕەت کردەوە ، ئیتر

= بە ئەمارەتی بلّباسی مەشهور بوە بەلام کتێبی مێژو وەکو
من زانیبێتم باسیان لێوە نەکردوە نوسەری ئەم کتێبەباسێکی
لە گۆڤاری (کاروان) ی ژمارە (٣٦) دا بەناوی (الحلقة
المفقودة من تاریخ شهرزور) بلاوکردۆتەوە بنچو بناوانی‌ئەم
باسەی تێدا رون کراوەتەوە

(١) گۆڤاری کاروان ژمارە ٣٦ سالّی ١٩٨٥ ز بەشی عەرەبی
لاپەرە (١٤٥)

کێشەو نیزاع لە نێوانیاندا بەرپا بوو تا لەسەر ئەنجامدا سلێمان بەبە شموێك چەند پیاوێکی ناردو هەڵمەتیان بردەسەر کۆشـــكو باڵەخانەی عومەراغاو چەند کەسێکیان لێ کوشتن‌و یەکێ لـــــە کوژراوەکان‌عومەراغا خۆی بوو هەروا سێ کوڕیش ــعەبباس طاهر، طەلحە ــ بەرکەوتبون ، چوار کورەکانی تری عومەراغا ئوانیان خۆیان دەرباز بکەن‌و هەڵبێن مامەندو شاوەیس‌و ئیبراهیم چون بۆ دەوروبەری شاری سنە(١) (عەلی) شیان چۆتـــەوە بۆ گوندی قاینیجەی شارەزور عائیشەش کە ئەوکاتە منداڵ بوە پیاوێکی قەشانی میرزا (محمد) ناو بەزەیی پێدا هاتووە بۆ خۆی بردویەتیەوە بۆ گوندی قەشان کاتێ تەمەنی گەیشتۆتە شازدە ساڵی بەڕەزامەندی براکانی لە حاجی ئەحمەدی کوڕی مارەبریوە (٢)

لەدوای ساڵی ١١١٢ ی کۆچی سەیید عەلی (دە) کوڕی بووە ــجلال‌الدین، محمد ویس، عەبدوڵلا؛ خالد؛ ئەحمەد، موحەممەد مەحموود ، وەلید ، ئیبراهیم ــ جا سەیید عەلی زۆر جار ئەو کارەساتەی کەبەســـەر باوکو بـــراکانیا هاتبو لـــە قەڵاچوالان دەیگێڕایەوەو باسی زوڵمر زۆری سلێمان بەبەی بۆ دەکردن ،

---

(١) ئێستا نەوەو وەچەی ئەم سێ کوڕە (مامەنـــد ، شاوەیس ، ئیبراهیم) وان لەدێی (موژەژ) ی نیزیك شاری ســـنەو نیزیکەی سێ صەد خێزان دەبن خێڵی شاوکەیان پێ دەڵێن میرزا (حبیب‌الله) ڕیش سپی‌و پیاو ماقوڵیانە من خۆم لـــە سلێمانی سێ‌چوار جار ئەم میرزا (حبیب‌الله) یـــەم بینیوەو زۆر جار لەم بارەوە قسەی بۆ کردم

(٢) لەوە دەچێ ئەم (میرزا محمد)ە خزمی عومەراغا بووبێ

کارەساتەکەش هێند کاربگەر بوو کوڕەکان وایان لێهات بیری تۆڵەکردنەوە بکەنەوە لە یەکێ لە عائیلەو بنەماڵەی بابان

پاش ماوەیەك کوڕە بچکۆلەکەی کەناوی ئیبراهیـــم بوو چووە ناو فەقێیانەوە دەستی کرد بەخوێندن ، بەم مەبەســـتەوە ڕوی کردە خوێندنگاکانی قەڵاچوالان لەوێ دامەزراو خۆشی بەفەقێ ئیبراهیمی کۆیی ناونا دوای ماوەیەکیش چو بۆسەردانی پورە عائیشەی لە گوندی قەشانو خۆی پێناسیەوە ، لەو کاتەدا عائیشە ببوە پیرەژنێکی بەساڵاچوو کەنەفت ئەویش لەلایەنخۆیەوە بەسەرهاتی خۆیانی بۆ گێڕایەوە بەجۆرێك کەفەقێ ئیبراهیم وای لێهات زیاتر هەوڵ بدا هەرچۆنێك بێ یەکێ لەم بنەماڵـــەیـــە بکوژێتەوە

جا فەقێ ئیبراهیمو پووری نەخشەی کوشتنی پاشای بابانیان دانا نەخشەکەش بریتی بوو لە ئەمە فەقێ ئیبراهیم بگەڕێتەوە بۆ قەڵاچوالان پورە عائیشەش بچێ بۆ ئەوێ ببێتـــە کارەکەری ماڵی سلێمان پاشا (١) تا هەلێکی بۆ هەڵ دەکەوێ شەوێكدەرگا بکاتەوە فەقێ ئیبراهیم بچێتە ژورەوە پاشا بکوژێ

بەڵێ لەیەکێ لە شەوانیساڵی١١٧٨کۆچی دا = ١٧٦٤ز نەخشەکە سەری گرتو پیرەژن دەرگای کردەوە فەقێ ئیبراهیم توانی پاڵ ژوری سلێمان پاشا بکەوێ لەسەر جێگەی نوســتن

---

(١) سلێمان پاشا کوڕی خالید پاشای بابان بووە ؛ بۆ ماوەی چواردە ساڵێك لەسەر کورسي میرنشینی بابان دانیشـــتووە بەکێك بووە لەهەرە میرە ئازاکانی ئەم خانەوادەیە (الشیخ معروف النودهي) لاپەڕە (١٧).

خەنجەرێکی لەسەر دڵی داو کوشتی لەتۆڵەی ئـــەوەی کە پێش حەفتا ساڵێك سلێمان بەبـــە باپیرو مامی ئەمی کوشتبون خەنجەرە کەشی لە پەنا سلێمان پاشا بەجێ هێشت ، بۆ خۆشی هەڵاتو دەرباز بوو لەپێشا گەڕایەوە بۆ گوندی قاینیجەو دوابی ڕۆیی بۆ شاری بانە

دەستو پێوەندی سلێمان پاشاش کەزانیان پیرەژن دەستی لەم کارەدا بووە هەر خێرا عائیشەیان لەتەمەنی (٧٦) ساڵی دا کوشتەوە

---

(١) ئەمە یەکەم بەڵگەیەکی مێژوویی‌یە کەهۆی کوژرانی سلێمان پاشامان بۆ ڕون دەکاتەوە ، چونکـــە مێژو نووســـانو خوێندەواران هیچ باسیان لێوە نەکردووە جا یا لەبـــەر نەبوونی مەعلومات بووە یان لەبەر هۆی تر ؟!
لە کاتێکا کە کوشتنی سلێمان پاشای بابان زۆر کاریگەر بووە ، لەدڵی هەموو کەسێکا ــ بەتایبەتی خوێنـــدەوارو مەلاو فەقێی ئـــەو سەردەمە ــ چونکە ئـــەم میرە زۆر کوششی کردوە بۆ پێش خستنی ڕۆشنبیریو عیلموزانست سەردەمی ئەم سەردەمی زێڕینی ڕۆژگاری بابان بووە ؛زۆر ڕێزی لە عولەماو خوێندەواران گرتوە ، زۆر ملكو ماڵی خۆی بۆ (وقف) کردون جا بۆیە مەلاو فەقێی ئەوڕۆژگارە خودی کوشتنەکەیان لەسەر پشتی کتێبەکانیان تۆمار کردوە بۆ نموونە مەلا عەبدوڵلای بێتوشی لەسەر لاپەڕەی سەرەتای کتێبی (البهجة المرضية) دا کەبە خەتی خۆی نوسیوبەتیەوە دەڵێ لەساڵی ١١٧٨ ی کۆچی دا ئەفێ ئیبراهیم =

= ناوێك كە خەڵكی كۆیە بووە سلێمان پاشای بابانی كوشت
لەماڵی خۆیدا عەبدو ڕەقیب یوسف لە لێكۆڵینەوەیەكی
ها كە لە گۆڤاری ڕۆشنبیری ژمارە (١٠٧) دا بڵاوبۆتەوە
دەڵێ مەلا عومەری ڕەنجووری ئەم ڕوداوەی ئـــاوا
نوسیوە (قتل سليمان پاشا بابان عام ١١٧٨ ﻫ) ١٧٦٤ —
١٧٦٥ ز نیبۆڕیش لە گەشتەكەیدا دەڵێ پێش ئەوەی
بگەمە موصڵ بیستمەوە مەلایەك پاشای قەڵاچوالانی لەنـــاو
نوێنی نووستنیدا كوشتبوو چونكە پاشا براكەی هەڵواسیبوو
(گۆڤاری كۆڕی زانیاری كورد ژمارە (١٠) ساڵی ١٩٨٣
رحلة نيبور ترجمة شكور مصطفى
هەروەها لە چەند شوێنی تریش دا ئەم ڕووداوە لەلایـــەن
فەقێو مەلایانەوە تۆمار كراوە ، بـــەڵام بێ هیچ ڕوون
كردنەوەیێك
مەلا مەحموودی سەرگەتی دوو كتێبە كۆنی پیشـــان دام
هەردوكیان چوار شیعری فارسییان لەسەر نوسرابوو گوایە
شیعری ئەو فەقێ ئیبراهیمەن كە سلێمان پاشای كوشـــتووە
دوو شیعریان هی پێش كوشتنەكەن كە دەڵێ

سليمان كه جد أســبق أو بجد عمهايم كرد عدوان
اگر فرصت مرا همراه گرديد بجان أو رسانم عين عدوان

واتە سلێمانێك كە باپیرە گەورەی ئەو مامو باپیری منە=

= کوشــتوون ئەگەر هەلیکم بۆ هەلکــەوێ دەبێ هەمان
دەردیان بەسەر بێنم لەباتی وان ئەم بکوژم
دوو شیعری دووایش ئەمانەن کە گوایە دووای کوشتنەکە
گوتونی

ترا هر چند گویم شکر منت　　خداوندا نیابم راه شــکرت
کە جان قاتل خون ریز زادە　　بەدست خنجرم کردم مشت

واتە خودایە هەرچی ســـوپاس و شوکرت بکەم نــاتوانم
ستایشی تۆ ڕەدام بێنم چونکە فرسەتت دام و توانیم نەوەی
قاتیلی باپیرو مامەکانم بەدەست و خەنجەرم ونجر ونجر بکەم.

هێرشی میر حوسین خانی لور بۆ سەر بڵباس

وەکو گوتمان سلێمان بەبە دوای ئەوەی هاتە قەڵاچوالان فەرمانڕەوایی یەکەی لەوێ دامەزراندەوەو ڕۆژ بەڕۆژ هەوڵی فراوان کردنی دەدا ئەوەبو سالی (١١٠١) ی کۆچی زیاد لە ناوچەی شارەزوورو شاربازێڕو پشدەرو بیتوێن تانزیك کەرکوکیش دەستی دەڕۆیی هەر لەو ساڵەدا هێرشێکی بردە سەر کەرکوك لەو شەڕەدا(دلاوەر)موتەصەریفی کەرکوك کوژراوەو هێزەکەشی شکاوە (١)

لە دوای سالی (١١٠٥) ی کۆچی سلێمان بەبە هێرشێکی ترێ بردە سەر (محمد خان) ی کوڕی خوسرەو خانی ئەردەڵانی

---

(١) گۆڤاری ڕۆشنبیری نوێ عبدالرقیب یوسف ژمارە/١٠٧ ل ١٧٢ بەڵام لە بەڵگەنامەکانی کەلای من بوونو لە گۆڤاری کاروانی ژمارە (٣٦) بەشی عەرەبی بڵاوم کردنەوە دەڵێ سلێمان بەبە سالی (١١٠٢) ی کۆچی هەڵمەتی بردۆتە سەر دلاوەرو ئەسیری کردوە نەك کوشتویەتی (تاریخ السلیمانیة ص ٦٢) ش هەر نوسیویەتی کە ســالی (١١٠٢) ی کۆچی ، هێرشەکە بوەو دلاوەریش کوژراوە

مەریوانو هەورامانو سیاکێوی لێ گرتو زۆراب بەگی سەقەزو برایم بەگی میری مەریوانی کوشت (۱)

لەشکری شـــای ئێران بەسەرکردایەتی (عەبباس زیـــاد ئوغلو) هاتە هیمدادی موحەممەد خانو لەشکری عەجەمو لەشکری خان بەگز سلێمان بەبەدا چوونـــەوەو شکاندیانو ڕاویان نـــاو ناچاریان کرد کە پەنا بەسوڵتانی عوسمانی بەرێ (۲) لـــەپاش دامرکانێ ئەو شەڕە قاسم ســـوڵتان؛مەزنی هەورامان چووە بن کڵیشەی (عەبباس خانی زیاد ئوغلووە) دو زمانی لە (محمد خـــان) کـــردو ڕای گەیـــاند کـــەوا (محمـــد خـــان) و هێندێك لـــە ســـەرکردە کـــوردەکان لەبنـــەوە ڕێك کەوتونو لەسەر ئەوە پێك هاتون کەلە نکاوێك‌دا پەلامارت بدەنو خۆتو

---

(۱) شـــەرەفنامە پەراوێزی (ل ۲۲۳) بۆ زیادە ڕونکردنەوە سەیری (ل ٦١ ــ ٦٣) ی کتێبی « تاریخ السلیمانیـــة وانحائها» دەکرێ هەروا (تاریخ العراق بین الاحتلالین ج ٥/ ١٣٠ ــ ١٣١)

(۲) ئەمین زەکی بەگ دەفەرموێ میستەر ڕیچ لە ئـــەحمەد بەگی بابانی بیستووە کە هەردوو حکومەتی عوســـمانیو ئێران لەیەك کات‌دا هێرشیان هێناوە بۆ سەر سلێمان بەبـــە ئەمیش لە کۆتایی‌دا نەیتوانیوە بەرەنگاریان بکاو شکاوەو ڕوی کردۆتە وڵاتی ڕمواندزو لەوێ ماڵو منداڵی بەجێ هێشتووە بۆ خۆی ســـاڵی (۱۱۱۱) ی کۆچی چووە بۆ ئاستانە ــ تاریخ السلیمانیـــة وانحالها ، ترجمـــة ملا جمیل روژبیانی ص٦٠

لەشکرت لەناو بەرن ! عەباسخان باوەڕی کردو لەخۆی ترساو فەرمانی دا کەهەر کوردێکیان لەهەر کوێ بەر پەل بکــەوێ بیکوژنو بەسەریەوە نەچنو هەر گوندێکی کورد نشینیان وەبەر دێ وای وێرانو کاول بکەن جێ هێلانەی کوندە بەبوشی لێ نەمێنێ ئیتر عەباسخان کارێکی بەسەر کورد هێنا کە مێژو لە ڕوی نایە بیگێڕێتەوە چەند منارەی هەر لەسەری کوردی بێ تاوانو بێچارە بەرز کردەوەو هەزاران خانەدانی کوێر کردەوەو چەندین ئاوەدانی خاپور کردن ! شاسوڵتان حوســێنی صەفەوی لە سزای ئەو نامەردیو دڵ بەردیبەی دا بردیبەوە ئیصفەهانو فەرمانی دا لەسەریان داو جێگەی عەبباسخانی بە (میر حوسێنی لوڕ) پڕ کردەوە

بەڵام وەك دەڵێن هەزار ڕەحمەت لە کفن دزی پێشــوو عەبباسخان لەچاو (حوسێن لوڕ) نوێژی لەسەر تەکو داوێنــان دەکرا ؛ هەر شتێکی بەخۆیەوە شــك برد هەڵیکردە ســەر پشدەرو بڵباسەتیو قڕانێکی خستە کوردەکانی ئەو مەڵبەندانــە : کە نەتاریش دەسکیان لەدوو نەکردوە

تا ساڵی (١١١٠) ی کۆچی = ١٦٩٨ ی زایینی ئــەو کوشتنو بڕینو کارەساتە کۆتایی نەهات (١)

لە کتێبی مێژووی ئەرلادەنیش دا دەڵێ

شای صەفەوی عەباس قولیخانی لابردو حوسین خانیلوڕیان کرد بەسوپاسالاری لەشکرەکە ، ســەرداری لوڕ هەرکە پێی نایە خاکی شارەزور بەسەرو پۆتەلاکی ناوچەکەی دا داو کەوتە

---

(١) شەرەفنامە پەراوێز لاپەڕە/٢٣٤ بەکورتی

زوڵم‌و زۆری‌و ڕاوو ڕووت کردنیـــانو زموی‌و زاری هۆزی
بڵباسی هه‌موو داگیر کردو هه‌رچیه‌کی له‌دژی بوونو مابوونه‌وه
تا ناوچه‌ی ئاکۆو قه‌ندیل هه‌ڵبڕین پاش جێ‌به‌جێ کردنی‌کاروبار
سه‌رکه‌وتوانه بۆ وڵات گه‌ڕایه‌وه‌و هه‌زار ئافه‌رین کرا (١)

---

(١) مێژووی ئـــه‌رده‌ڵان / مه‌ستووره خانمی کوردســـتانی
لێکۆڵینه‌وه‌ی د٠حسن جاف‌و شکور مصطفی ل٧٧

هێرشی حەسەن پاشا (والی بەغداد)

بۆ سەر هۆزی بڵباس

بەگوێرەی نووسینی عەبباس عەززاوی هۆی سەرەکی ئـەم هێرشەی (حەسەن پاشا) بۆ سەر هۆزی بڵباس ئەمە بوە کەلە ساڵی (١١٢٣) ی.ك = (١٧١١) ی زایینی چەند جارێك شەڕو هەرا لەنێوان فەرمانڕەوای بابانو هۆزی بڵباس دا بەرپا بوومو زۆریان لێك کوشتوو یەکتریان بێ‌هێز کردو بەتـەواوی لێك ترازان ، چونکە هۆزی بڵباس هیچ ئەهمییەتێکیان بۆ بابانەکان دانەدەنا ، نەدەهاتنە ژێر بـاریانو گەردن کەچیان نـەدەبوون بابانەکانیش خۆیان بەفەرمانڕەواو پاشای وڵاتەکە دەزانیو ڕازی نەدەبوون هۆزێك لە قەڵەمرەوی ئەوان دابێو مل‌کەچیان نەبێ.

لەلایەکی ترەوە هۆزی بڵباس ــ کەبەزۆری لەسەرسنووری نێوان عێراقو ئێران دەژیان ــ تەنگیان بەحکومەتی ئیرانهەڵچنی بوو وەزعیان لەوێش تاڵ کردبوو بـەجۆرێك کە حکوومەتی ئێران نارەزامەندیی دڵنیگەرانی خۆی بـەراپۆرتێکی گلـەیی ئامێزەوە پێشکەشی بەحکومەتی عوسمانی کرد بەدوورو درێژی دەست درێژی بڵباسەکانی نزیك سنووری تێدا ڕوون کردبوەوە هێشتا بەتەواوی حکومەتی ئێرانو عوسمانی لـەم بارەرە وتوو وێژیان تەواو نەکردبوو کە دوبارە بابانو بڵباس تێك‌ڕاچونەوەو

شەڕو هەرایان لەنێواندا بەرپا بوەوە ئیتر بەئەواوی وەزع لە وڵاتا تێك‌چوو ئەمن‌و ئاسایش شێواو ڕۆژ بەڕۆژ زیاتر کارەساتی ناخۆش ڕویان دەداو خەڵك لە هەردوولا دەکوژران (دیارە والی بەغداش بەمەی دەزانی‌و دەگەڕا بۆ چارەکردنی ئەم‌پشێویە بەجۆرێك کە ـ وودی حکومەتەکەشی تێدا بێ).

ئەوەبوو حەسەن پاشا هێزێکی زۆرو چەکدارو بـەهێزی نارد بۆ کوردستان‌و هێزەکە بەڕێ‌کەوت حەسەن پاشاش بەدوایان دا کاتێك گەیشتنە (داقوق) لەوێ (باش ئـاغا)ی کردە سەرۆك‌و لێ‌پرسراوی هێزەکەو فرمانی پێ‌کرد کە بـەزوترین کات ئاژاوەکە بکوژێنێتەوەو هۆزی بلباس تەمێ بکا ؛ هێزەکە بەرەو ناوچەی دەم زێی کۆیەو دەورو بەری ڕانیەو سلێمانی ئێستا کشاو حەسەن پاشاش بۆ خۆی هاتە شاری کەرکوك‌و پیاو ماقوڵان و کاربەدەستان پێشوازییان لێ‌کردو بەخێرهاتنیان لێ‌کرد ئنجا هەواڵی شەڕو هەرای ئێوان بابان‌و بلباسی پرسیار کردو لە ناوەرۆکی کارەسات حاڵی بوو ؛ دانیشتوانی پێشـوازی کەرانی کەرکوکیش ــ کەلــە بلباسەکان ــ بەداخ بوون بۆیان ڕون کردەوە کەسوچ سوچی بلباسەو خەتا لەوانەوەیە ؛ هەموو بــە یەکدەم وتیان بابە ! هۆزی بلباس ئەگەر ئـاوا لێیان گەڕێن‌و تەمێ نەکرێن کەس ناتوانێ لەگەڵیاندا مەدارا بکاو لەم وڵاتە بژیی بۆیە پێویستە پاشا هیممەتێك بکاو ئارام کردنەوەی‌وڵات بگرێتە ئەستۆی خۆی ، خۆئەگەر بێتو بلباسەکان تەمێ نــەکرێن دەبێ وڵاتیان بۆ چۆڵ بکرێ ، چونکە ئەمن‌و ئاسایش نەماوەو نامێنێ کەسیان تێدا نیە قسەی لەگەڵ بکرێ‌و بەهیچ شـتێك

زەوت ئاکرێن .

لە هەمان [illegible]ت‌دا ووتیان بابانەکان هەموویان مرۆڤی باشن‌و گوێ ڕاگرو شە[illegible] نەویستن هۆزی بڵباس شەڕیان پێ دەفرۆشن‌و زوڵم‌و زۆریان [illegible]دەکەن

هەر لەم کا[illegible]دا هێشتا حەسەن پاشا هەر لە کەرکوك بوو، کە برێ کار بەد[illegible]ستی میری بابان چون بۆ لای حەسەن پاشـــاو سکاڵای خۆیانیان لەلا کردو داوایان لێ‌کرد کەپاشا یارمەتی‌یان بداو بڵباسانیان لە[illegible]وڵ بکاتەوە ئەم هۆزە سەر سەخت‌و کەللە ڕەقەیان بۆ تەمێ [illegible]کا

ئیتر حەسەن پاشا فرمانی دا بەهێزەکەی کە هەمووی بێتە هیمدادی لەشکر[illegible] بابان‌و بەهەردوو لایان هێرشیان بردە ســەر هۆزی بڵباس‌و شە[illegible]گەرم بوو لەئاکاما بڵباسەکان نەیانتوانی‌بەرگری ئەم هێرشە بکەن‌و خۆیان بۆ ڕاگرن ، دوای کوشتارو زەرەرو زیانێکی زۆر نا[illegible]ر شکانو لێك بڵاوبونو ماڵ‌و سامانیان بەجێ هێشت‌و هەڵاتن‌و کەوتنە شاخ‌و داخی سەخت‌و عاسێ . پەرتەوازە بوون‌و حەسەن پا[illegible]ش بەلەشکرەکەیەوە شوێنیان کەوت و هات بەرەو ناوچەی س[illegible]مانی ئێستاو دوایی بەرەو پێنجوین‌و هەورامان ڕۆیی تا گەیشتە [illegible]ەڵەبجە ئالەم کاتەدا مزگێنی تریان بۆ پاشـــا هێناو پێیان ڕاگەیا[illegible] کە سەرکەوتنی تەواو بەسەر هۆزی‌بڵباس‌دا ئەنجام دراو میربە[illegible]کرە ســوری بابان هات بۆ لای‌و ســەرەك ۆزی خێڵەکانی [illegible]ارەزووری هەموو لەگەڵ‌دا بوون :

ئیتر پاشا کۆ[illegible]نەوەی لەگەڵ‌دا کردن‌و هەر سەرۆك هۆزەی لە شوێنی خۆی د[illegible]ایەوەو دامەو دەزگای ئەمن‌و ئاسایشی ناوچەکە

ئەنجام داو زۆر ڕێزی لە (میربکر) گرتو بەخشش‌و دیـاری زۆری دایەو بەمیرو فەرمانڕەوای ناوچەکەی قبوڵ کردو کردیەوە بە فەرمانڕەوای وڵاتی بابان هەموو سەرۆك هۆزو پیاوماقوڵی وەڵاتی بابانی‌و ئەو بلیاسانەی کە مابوونەوەو هەڵ نەهاتبون‌خستنیە ژێر فەرمانی میربەکرەوەو ئارامی‌و ئاسایش کەوتەوە ناوچەکە ئەمجار پاشا بەدڵ خۆشی‌و سەرکەوتنەوە گەڕایەوە (١)

شایانی باسە کە سەرچاوەکان لەبارەی مێژووی‌ئەم هێرشەوە برێ جیاوازی یان لە نێواندا هەیە بۆ نموونە کتێبی (حدیقة الزوراء) دەڵێ هێرشەکە ساڵی ١١٢٤ ی کۆچی بووە

کتێبی گوڵشەنی « خلفا » دەڵێ هێرشەکە ساڵی ١١٢٦ ی ك بووە (٢) کتێبی « قویم الفرج بعد الشدة » دەڵی‌هێرشەکە ساڵی ١١٢٣ ی کۆچی بووە عەزز اوی قسەی ئەمی‌پەسەندکردوە چونکە خاوەنی ئەم کتێبە هاوچەرخی حەسەن پاشای والی بەغداد بووە کتێبەکەشي سەرجەم ڕووداوەکانی ڕۆژگاری ئەم (والی) یەی لەخۆ گرتوە ، باسێکی تـایبەتیشی دەربارەی شـەڕەکانی (والی) لەگەڵ بلباسەکاندا تێدایە (٢)

---

(١) عشائر العراق الكردية/عباس العزاوی ل١٠٦ــ١٠٧

(٢) سەیری کتێبی «گلشن خلفا» ل ٣٢٨ بکرێ

(٣) خاوەنی ئەم کتێبە ناوی (یوسف مولوی) یە ساڵی١١٥٣ ی کۆچی لەدنیا دەرچووە ؛ کتێبەکە دەستنووسەو ژینانەو بەسەرهاتي (حسن پاشا) ی بەوردی تێدایە هەموی بـە شیعرە ژمارەی شیعرەکانی (٢٨١٧) شیعرە ئێستا ئەم کتێبە =

تێبینی‌یەکی کورتیلە

لە گێڕانەوەی سەرجەمی ئەم هێرشەی حەسەن پاشا ئەوەمان بۆ ڕون دەبێتەوە کە ڕامیاری بابانەکان لەو ڕۆژگارەدا ڕوو لە بەغدا بوە ؛ ئەوەشمان بۆ دەردەکەوێ کە بلباسەکان دزێــوی والی بــەغداد بونو خۆشی نەویستون ، هەروا دانیشــتوانی کەرکوکو پیاوماقولانی دژی بلباسەکان بونو دۆستی بابانــەکان هەووەها بابانەکان سیاسی ترو لێزان تر بورن لەم بارەوەتوانیویانە ڕای گشتی بۆ خۆیان وەدەست بێنن‌و خۆیان بەمەزلوومو غەدر لێکراو بخەنە بەرچاوی دانیشتوانی کەرکوکو بەغداش بلباسیش بەئازایەتی‌و زۆری خۆیان نازیونو ئەم‌بەرو ئەوبەری سیاسی یان نەکردوە

ئەوەشمان لەبیر نەچێ حەسەن پاشا زەعیفی بابانەکانی کرد بەبێنو بۆ ئەوەی دەست بخاتە ناو وڵاتی بابانو بلباسەکان لەناو بەرێ ؛ ئیتر لەو کاتە بەم‌لاوە بابانەکان بەهێز بونو بلباسەکانیش بێ‌هێز کران (١)

هەر لە ساڵی دوایی‌دا واتە ساڵی ١١٢٥ ك = ١٧١٤ ز لە مانگی ڕەمەزاندا دووبارە ئاژاوەو شەڕی بلباس دەستی پێ کردەوە بەڵام ئەمجارەیان لەگەڵ ئێران دا بووە دژی ئەو دەوڵەتە

= لە کتێبخانەی (دار صــدام للمخطوطات / خزانه عباس العزاوی) هەیە.

بۆ زیادە معلومات دەربارەی ئەم مێژو نوسە ســەیری (مجلة لغة العرب ج٨ ص ٥٨٨ ــ ٥٩٤) بکە

(١) تاريخ العراق بين الاحتلالين/عباس العزاوی ج٥/١٨٧

جەنگاون ، لەوەبوو بلباسەکان لە سنووری عیراق تێپەڕ بوونو شەڕ لەنێوان ئەوان داو حکومەتی ئێران بـــەرپا بوو ، هۆزی بلباس زۆر سەرکەوتنی لەم شەڕەدا بەدەست هێناو زۆر دێوو دێهاتی گرتو زەرەرو زیانی لە ناوچەی نزیك سنوور دا بە جۆرێك کە حکومەتی ئێران ناچاربوو سکالاّ بەرێتە بـــەر والی بەغداو داوای یارمەتی لەو بکا ، ئیتر « والی » خێرا «کەتخودا» کەزاوای بوو ناردی بۆ کوردستانو داوای لی‌کرد لەم بارەوە لێکۆلّینەوەیەکی ورد بکاو بزانێ خەتای کامیانە، کاتێك کەتخودا گەیشتە ناوچەی شەڕو سەیری بارو دۆخی وەلاّتی کرد تێگەیشت کە تاوانی شەڕ هەلّگیرسانەکە بەزۆری دەخرێتە ئەستۆی بلباسەکانو لەهەمان کاتدا کاربەدەستانی ئێرانیش تاوانبارن ئیتر(کەتخودا) ئازاوەکەی کوژاندەوەو زۆر لۆمەی هۆزی بلبـــاسی کردو ، دوایی لە ڕاپۆرتێكدا بەدورو درێژی بارو دۆخێ ناوچەی بـــە والی بەغدا ڕاگەیاند ئەویش فەرمانی دا بەڕاگوێز کردنی هۆزی بلباسو زۆر بـــە زوویی لـــەزێدی خۆیانیـــان هەلّکـــەندنو گواستیانەوە (١)

لـــەوە بەدوواییش والی بەغدا بەردەوام بوو لەسەر تـــەمێ کردنی هەر هۆزو تیرەیەك سەرپێچی بکاو گەردن کەچی‌فەرمانی

---

(١) عەززاوی‌ئەم مەعلوماتەی لە کتێبی قویم الفرج وەرگرتوەو لە (ل ١٨٨ ــ ١٨٩) ی کتێبی (تاریـــخ العـــراق بین الاحتلالین) بەرگی پێنجەمدا نوسیویەتەوە ئیتر نەی گوتوە شەڕەکە لە چ شوێنێکدا بووە هەروەها بلباسەکان دوایی‌بۆ کوێ ڕاگوێز کراون ؟.

ئەو نەبێ ئەتایەت ساڵی ١١٢٥ ـ ١١٢٦ ی کۆچی = ١٧١٤ ی زایینی هۆزی بڵباس هێندێ ئارام بونو چ جوڵانەوەو سەر پێچی‌یەکیان نەبو (١) بابانــەکانیش زۆر ڕێز لێ‌گیراوی والی بەغدا بوون

بەڵام وەنەبوی پێ نەچوو بەکربەگ = (میر بــەکرە سووری بابان) ی بەدڵی والی بەغدا نەجوڵایەوەو ناخۆشی و دوو بەرەکی کەوتە نێوان بەکر بەگی بابانو موتەصەریفی کەرکوك ، والی بەغدا بەم کارە تووڕە بوو بەکربەگیش زۆر بــەخۆی دەنازی‌و باش لەخۆی ڕادەدی ، هیچ گوێی بەتوڕەبوونی والی نەداو بەردەوام بوو لەسەر هەڵوێستی خۆی تەنانەت تەماعی لــە گرتنی کەرکوکیش کردو نەخشــەی داگیرکردنی بۆ دانــاو چاوەڕێ‌ی دەرفەت بوو لەم لاشەوە دەستی بەسەر شــارەزووردا گرت‌و هەرکەسێك بەرهەڵستی کردبایە لــە ناوی دەبرد فرمان ڕەواکەی فراوان کردو کەسی بەپیاو نەدەزانی ئیتر حەســەن پاشا (والی بەغدا) هێزێکی زۆرو بەقووەتی هێنایە سەر بابانو شەڕێکی خوێناوی بەرپا بوو لەئاکاما لەشکری بابان شکاو(میر بەکر) یش خۆی هون کردو بەردەستی حەسەن پاشا نەکەوت ئەمیش میرێکی تری بۆ وڵاتی بابان داناو بۆ خوی گەڕایــەوە بۆ بەغدا

بەڵام بەکر بەگ بۆ خۆی بەپیر مەرگی خۆبەوە ڕۆیشت لەوەبوو پاش ماوەیەك سەروسیمای خۆی گۆڕی‌و بەتاقی تەنیــا بەرەو بەغدا ڕۆیشت هەر کە نزیك بەغدا بوەوە پیاوانی پاشــا

---

(١) اربعة قرون من تاريخ العراق الحديث/لونگريك ص١٥٧

ناسیانەوەو گرتیانو بردیان بۆ لای حەسەن پاشا ئەویش فرمانی کوشتنیداو کوشتیان وایێدەچێ بۆیە چوبێ بۆ بەغداد کە داوای لێخۆشبون لــە پاشا بکا بەلاّم پێش ئەوەی بگاتــە جێ مەبەستی خۆی گیراوە (١)

لە سالّی ١١٣١ ك = ١٧١٨ ی زایینیدا جارێکی ترهۆزی بلّباس جولاّنەوەو سەرپێچی خۆیان دژی حکومەتی بەغداددەست پێکردەوە ئاژاوەیان خستە ناوچەکەوە بــەلاّم پێش ئــەوەی بزوتنەوەکەیان خۆ بگرێو بەهێز بن والی کەرکوك هێزێکی بۆ ناردن ڕاوی نانو لێکی بلاّو کردنەوە (٢) ئیتر وەلاّتی بابــان بەتەواوی کەوتە ژێر ئیتاعەی عوسمانیەکانەوە بێئاژاوەو هەراو هۆریا حەسەن پاشا بەســەری ڕادەگەیشت هەروا مابــەوە تــا فەرمانڕەوایی خانە پاشای بابانی سالّی ١١٣٣ كــ ١٧٢٠ ی ز (٣) بەلّکو لەوە دواش هەروا مایەوە تەنانەت ســالّی ١١٣٥ ی ك ١٧٢٢ ی ز کەسولّتانی عوسمانی فرمانی دا بەگرتنی برێ لــە ولاّتی ئیرانو حەسەنپاشای (والی بەغداد) ی کرد بەفرماندەی لەشکر بۆ ئەنجام دانی ئەم مەبەستە لە سنوری هەمەدانو سنەو

---

(١) تــاريخ السليمانيــه وانحائها ل ٦٦ وتاريــخ العراق بين الاحتلالين ج ٥ / ١٩١ وأربعة قرون من تاريــخ العــراق الحديث ص ١٥٧

(٢) تاريخ العراق بين الاحتلالين ج٥ / ١٩٦ هەروەها تاريــخ السليمانية وانحائها ل ٦٦ بەلاّم لێرەدا دەلّێ حەسەن پاشا بۆ خۆی هەلّساوە بەتەمێ کردنی بلّباسەکان

(٣) اربعة قرون في تاريخ العراق الحديث ص ١٥٧

سابلاخەوە هێرشی بردو چووە ناو ئێرانەوە

کاتێ حەسەن پاشا لەشکری کۆکردەوەو نەخشەی شـــەڕی کێشا ؛ ئەو هێزەی کەگرتنی ولاتی ئەردەلانو شاری سنەی پێ سپێررا بوو زۆربەی لە هێزی بلباس و لەشکري فەرمانڕەوای بابان پێك هاتبوو ، شایانی باسە کەئەم هێزە زۆر بەئازایانـــەو لێهاتویی توانی ئەو شوێنانەی کەبۆی دیاری کرابوو بیگرێو کاری خۆی ئەنجام بدا (١)

---

(١) تاریخ العراق بین الاحتلالین ج٥/٢٠٦

(هێرشی ئەحمەد پاشا والی بەغدا)

بۆ سەر هۆزی بلباس

لەحمەد پاشا کرا بەوالی بەغداو لەئورفە ڕاهات بۆ بەغداو ڕۆژی (٨) ڕەجەب سالی ١١٤٩ ك ١٧٣٦ ز گەیشتە جێ ؛ ئیدی خێرا دەستی کرد بەڕێکخستنی دامو دەزگای دەولـەتو نەهێشتنی ئاژاوەو شەڕو هەرا ،لەهەر شوێنێکەوە دووبـەرەکیو ئاژاوە هەلگیرسایە خێرا فریای دەکەوتو ناوانباری ئەمیَ دەکرد تەنانەت جاری وا هەبوە بێخەتاشی بەتاوانبار حسێب کردووەو سزای داوە

هەر لەم ڕووەوە بوو کەلە سالی ١١٥٠ ك ١٧٣٧ زایینی بەختو خۆڕایی بێنوی بەهۆزی بلبـاس گرتو هێرشی کردە سەریان وەکو مامۆستا عەززاوی نوسیویەتی ؛ گوایە ڕۆژێك هامدەمو ڕاوێژکاران بۆ ئەحمەد پاشایان گێراوەتەوە کە ئەم هۆزی بلباسە کاتی خۆی ڕێگرو چەتەو پیاوکوژ بوونکاروانو ڕێبواریان ڕوت دەکردنو ئاژاوەیان دەخستە ولاتـەوە ئیتر پاشا کەگوێی لەم قسانە دەبێ بەدلیا دێ کە هێرشیان بۆ بکاو لەناویان بەرێو نەهێلێ جارێکی تر ڕوداوی ڕابوردویان تـازە بیێتەوە ؟!! .

بۆ لەم مەبەستە هێزێکی زۆرو بێشـوماری پڕ چەکو

جبەخانەی کۆکردەوەو لەژێر فەرماندەی خۆیدا هێنای بۆ سەر ناوچەی بلباس و ئەوەی لەناوبردنی دەرکردن هۆزی بلباسیش کەئەمەیان بیستبوو زانیبویان ئەحمەد پاشا دێ بۆ سەریان ، هەمو خۆیان حازر کردبوو بۆ شەڕو بەرەنگاری ، سەنگەرو قەڵای خۆیان قایم کرد

شەڕ دەستی پێ کردو ئاگری شەڕ هەڵگیرسا ، جا هەر چەند هۆزی بلباس — بەژنو پیاوەوە — بەرەنگاری هێرش بونو زۆر ئازاو چابوکانە ڕاپەڕینو کوشتاریان لێ کردو لێیان داو تەنانەت لەسەرەتادا شکاندیشیان ؟! بەڵام چونکە هێزی ئەحمەد پاشا پڕچەکو جبەخانە بوو کەبەهیچ ڕێژەیەك لەگەڵ چەكو سیلاحی بلباسەکاندا بەرامبەری نەدەکران بۆیە ئەحمەد پاشا نەیهێشت کە سەرکەوتنەکە بەتەواوی بە دەست بێنن و بحەسێنەوە خێرا هێرشێکی تری ڕێك خستەوەو بەپیادەو بەسوارە هەڵمەتی بردەوە بۆ سەریان هیچ گوێی بەو هەموو کوشتارو بریندارەیەو زەرەرو زیانە نەدا کەلێی کەوت، لەگەڵ ئەو جەربەزەیی و بەرەنگاری یەی کە بلباسەکان لەگەڵیان کرد ئەو بەرەو ئامانجی دیاری کراوی خۆی لەشکری ڕەپێش خستەو تینی بۆ هۆزی بلباس هێناو تەنگی پێ هەڵچنین تا لەئاکاما توانی کێوەکان بگرێو هەست بەسەر سەنگەرو قەڵاکانیاندا بگرێ ، بەسەریاندا زاڵ بێ ئیتر دەستی کرد بە سەربڕینو کوشتنی بلباس و زۆر بێ ڕەحمانە لێی دانو قەڵاچۆی کردن ئەوی نەش کوژرا بەدیل گرتنی ئەوانەی کە ڕزگاریان بوو بوو هەڵاتبوون پاش ماوەیەك داوای لێبوردنو چاوپۆشی یان لە پاشا

کردو ئەویش عەفوی کردن

عەززاوی لە کتێبی (حدیقة الزوراء) ەوە ڕاگوێـــزی کردوەو دەڵێ پاشا ئەم جارە بێنوی بەهۆزی بڵباس گرتووە ئەگینا ئەم هۆزە هەموو پەیڕەوی ئیمامی شافعی دەکەن‌و خاوەن ئایین‌و ناموس‌و پیاوەتین ، زۆریان فەقێ‌و مەلازو هاموشـــۆی مزگەوت دەکەن ڕێزی میوان دەگرن‌و فەقیر ئەوازن ئیتر پاشا هەموو یاسایەکی ژێر پێداو ئارەزوی خۆی بەجێ‌هێناو تـــالآن‌و بڕۆی خۆی گرت (١)

(١) تاریخ العراق بین الاحتلالین ج٥/٢٥٣ ــ ٢٥٤

هێرشی سوبحان وێردی خان

بۆ سەر بلباس

لە کاتێکدا کە نادرشا ساڵی ١١٥٤ ی ك = ١٧٤١ی ز بۆ داغستان دەچوو سوبحان ویـــردی خان داوای لێ کرد کە ڕێگەی بدا بۆ سنە بگەڕێتەوە خان ئەحمەد خانی کوڕیشی لەگەڵ نادر شادا بڕوا بۆ داغستانو ؛ هەروەها چوار هەزار سواری لە تۆزبەگ بەسەرکردایەتی عاشوور خان خستە ژێر فرمانـــدەی سوبحان وێردی خانەوە لەکاتی پێویست سودیان لێ وەربگرێتە بەتایبەتی ئەمێ کردنی بلباسەکان کە یاخی ببوون

خانی مەزن پاش ئەوەی گەیشتە کوردستانی ئەردەڵان لە تەك ئەو لەشکرەدا کە ڕاسپێررا بوو بۆ ناوچەی بلباسەتی بچێ هەڵی کردە سەر ئەو ناوچەیەو بەڕاستو چەپدا تێ کەوت هۆزی بلباسی تێكو پێك شکاندو خستنیەوە ژێرئیتاعەو بەســـەرکزیو ناچاری خەرجو باجیان بۆشا تەرخان کردو گەردن کەچی خۆیان ڕانواند (١)

---

(١) مێژوی ئـــەردەڵان / مەستورە خانمی کوردستانی ل ٩٦ بەدەست لێدانەوە

هۆزی بلْباس فریای عثمان پاشای بابـــان کەوتن

سالی ١١٩٦ ك = ١٧٨٢ ی ز مەحمود پاشای بابـان فەرمانڕەوای قەڵەمڕەوی بابان بووبەڵام وەکو پێویست گەردن کەچی والی بەغدا نەبور ؛ بۆیە (سلێمان آغا) والی بـەغدا هێزێکی گەورەی هێناو هات بۆ گرتنی ؛ کە گەییشتە کەرکوك ئیبراهیم پاشای کوڕی ئەحمەد پاشـا بەهێزێکی بابانی‌یەوە لـە کۆیسنجەقەوە ڕاهات لە کەرکوك یەکتریان گرت ، هەرواچەند بیاوماقوڵی بابانی تریش ڕەگەڵیان کەوتن ؛ هەموو هێرشیانهێنایە سەر مەحمود پاشا ؛ ئەمیش کەزانی وەزع وایە ناچار خۆی پێچایەوەو هەڵات بۆ ئێران ، ئیبراهیم پاشای کوڕی ئـەحمەد پاشاش کرا بەپاشای وەڵاتی بابان

کاتێ مەحمود پاشا دەگاتە گوندی (باینچو) لە نزیك شاری سنە عوسمان بەگی کوڕی بەدیاری‌یەکی زۆرەوە دەنێرێ بۆ لای عەلی مرادخان لە ئیصفەهان ئەم (عەلی مراد خان) ە دۆستی مەحمود پاشا بووە (١) داوای لێ کردوە بیکا بـەمیری

---

(١) عەلی مرادخان کاتێ خۆی فرماندەی لەشکری کەریم خانی زەند بوە هاتوە شارەزور بگرێ لە شەڕا مەحمود پاشـا بەدیل گرتویەتی‌و دوایی بەرەڵای کردومو ڕێزی لێ گرتوە

=

ئەردەڵان بــەڵام عەلی مرادخان ــ کەبەباشی دەستی بەســەر ئازربایجان ڕا نەگەیشت ــ دەیەوێ مەحموود پاشا بکا بەدار دەســتی خۆیو ووڵاتی ئازربایجانی پێ بگرێو لــەم ڕووەوە فرمانێکی بۆ دەرکاو مەحموود پاشا دەکا بەمیری ساوجبڵاق؛ لەو کاتەشدا (بوداق خان) حاکمی ناوچەی ساوجبڵاق بوە ئیتر مەحموود پاشا فەرمانی تەعین بوونەکەی دەبــاو دەڕوا بۆ وەرگرتنی میرایەتیەکەی بەڵام بوداق خان بەپشتیوانیفەرمانڕەوایانی مەراغەو سلماسوخویوئورمییە لەشکرێکی (۱۲) دوانزە هەزار کەسی پێکەوە دەناو خۆ حازر دەکا بۆ بەرەنگاری مەحموودپاشا ئەمیش کەزانی وەزع وایە ویســتی وازبێنێ ڕێگەیەکی تر بۆ خۆی بدۆزێتەوە بەڵام (عبدالرحمن پاشا)ی کوڕی پێکیشی لێ کردو وازی لێنەهێنا ئیتر مەحمود پاشا هێزەکەی ــ کەنزیکی پێنج صەد نەفەر دەبوو ــ کردی بەدوو بەشەوە بەشێکی لەژێر فرماندەی خۆیو بەشەکەی تری لەژێر فرماندەی (عبدالرحمان پاشا) ی کوڕی نا ، هێرشیان کردە سەر ئەو هێزە زۆرەی بوداق خان. عەبدوڕەحمان پاشــا (بوداق خان) یشکاندلو شوێنی کەوت ، لەو کاتەدا مەحموود پاشا ویستی لەلایەکیترەوە بەهەڵمەتی شێرانە دوژمن شپرزە بکاو سەریان لێتێك بدا لــە نکاوێك گوللەیەکی وێڵ بوە میوانیو شوێنی کاریگەری گرتو کوشــتی (۱) پیاوەکانیشی شکانو هەڵاتن شوێنو ســەنگەرو

= تاریخ السلیمانیة وانحائها ص ۸۸ ــ ۹٤ والشیخ معروف النودهی ص۳۱

(۱) بەگوێرەی بەڵگە نامەیەکی دەستنوس کەلە کۆنابی =

جبەخانەشی کەوتە دەست دوژمنەکانی که (عبدالرحمان‌پاشا)
لە ڕاونانی بوداق خان گەڕابەوەو بەم حاڵەی زانی بـــەخۆیو
هێزەکەیەوە بەرەو سەقز ڕۆیشتەوەو ئەم کارەساتەی بە (عثمان
بەگی برای ڕاگەیاند ئەمیش بەدەوری خۆی بـــە (عەلی مراد
خان) ی ڕاگەیاند پاشاش هێزێکی باشی خستە ژێر فرماندەی
عثمان بەگو ناردی بۆ سەر بوداق خان بـــەڵام پێش ئەوەی
هەستێ بەم کارە لەگەڵ (عەبباس قولی خان) والی سەقز تێك
چونو عثمان پاشا عەبباسی کوشتو سەقزیشی تالان کرد ئەمجار
هات دەوری قەلاکەی بۆداق خانی داو تەنگی پێ هەڵچنی
لەم کاتەدا دەنگو باسی کوشتنی عەبباس‌قولی‌خانو تالانو بڕۆکردنی
سەقز گەیشتە دەرباری شا عەلی مراد خانو زۆر بـــەم کارەی
عثمان بەگ ناڕازی بو لەیارمەتی دانەکەشی ژێوان بوەوەونامەی
نهێنی نووسی بۆ پیاوەکانی کە لەگەڵ هێزەکەی عثمان بـــەگ
دابوون لە نامەکەدا داوای کردبو کە فرسەت لە عثمان بەگ
بێنن ، یان پەل بەستی بکەنو بیبەن بۆ ئیصفەهان یان بیکوژن،
عەبلوڕڕەحمان پاشا ئەم کاغەزەی گرتو خوێندیەوەو ناوەڕۆکە

= کتێبێکی دەستنووسی کتێبخانەی ئەوقافی مەرکەزی لەسلێمانی
ژمارە (٢٥٨٥) دا نوسراوە ساڵی کوشـــتنی مەحموود
پاشـــا / ١١٩٨ ی کۆچی = ١٧٨٣ ز بووە بڕوانـــە
فهرس مخطوطات مكتبة الاوقاف المركزية في السليمانيـــة
ج٤ / ٢٥٢
هەروەها گۆڤاری ڕۆشنبیری نوێ ژمارە (١٠٧) لاپەرە /
١٦٨ هەروەها ژمارە (١١٠) لاپەڕە (٦٠)

کەشی بە (عثمان بەگ) ڕاگەیاند کە عثمان بەگ بەمەیزانی ئیتر کەوتە تەنگە چەڵمەیەکی ناخۆشەوە ویستی بەفێڵو قسەی خۆش خۆ دەرباز بکاو ئێران بەجێ بێڵێ

ئیتر دەوری قەڵای چۆڵ کردو بەپیاوەکانی خۆیــەوە کە کەمتر لە (٥٠٠) نەفەر بوون بەرەو سەقز گەڕایەوە لــە ڕێگا لەسەر ڕێی جەمی عەلی مراد خان دانیشت کەوکوژی تێیــان کەوت‌و لەناوی بردن .

لەلایەکی ترەوە هۆزەکانی بلباس کەهاتبوون یارمەتی‌بوداق خان بدەن ، هاتنە لای عثمان بەگ‌و ئەمیش بەوردی‌وەزعەکەی بۆ ڕون کردنەوە لە نوکەوە فێڵو تەڵەکەی عەلی مراد خانی بۆ گێڕانەوە ؛ ئیتر بلباسەکان دڵ خۆشییان دایەوەو یــارمەتی‌و کۆمەگی خۆیان بۆ عثمان بەگ ئاشکرا کردو بوونە پارێزەری هێزەکەی عەلی مراد خانیش ــ کەبە ئاشکرا لەژێر فەرماندەی عثمان بەگ دابوو وەکی تریش پێی سپێرابوو کە (عثمان‌بەگ) لەناو بەرێ ــ کەچی نەیانی ناتوانن بەرەنگاری هۆزی بلباس‌و پیاوانی بابان ببن گەڕانەوە بۆ شوێنی خۆیان عثمان بەگیش بــەهۆی چەکدارەکانی بلباسەوە توانی لە سەقز ماڵو منداڵو کەل‌و پەلی خۆیان دەرباز بکا هاتەوە بۆ ڕەواندزو لەوی نیشــتەجێ بوو ماڵو منداڵو دەست‌و پێوەندی دامەزراندو بۆ خۆشی چووە ناو بلباسەتی‌و ماوەیەک لەناویاندا مایەوە ئەمجا ڕۆیی بۆ ئــامێدی و دوایی لەگەڵ والی بەغدا ئاشت بوەوە ڕۆیشتەوە بەغداو پێشوازی یەکی باش کراو ڕێزی لێ‌گیرا پاش چەند ڕۆژێ ناوچەکانی

قزرابات‌و خانه‌قین‌و عه‌لی ئابادي پێ خه‌ڵات کرا (١)
(عبدالرقیب یوسف) له‌ په‌راوێزی وتـــارێکی‌دا ده‌ڵی
میرزا مه‌حموودی بانـــه‌یی له‌ســــاڵی ١٢٤٦ ك = ١٨٢٠ ز دا
دانه‌یێك له‌ کتێبی شه‌ره‌فنـــامه‌ی نوسیوه‌ته‌وه‌بۆ میری موکری ،
« عبدالله » خانی بۆداق خان وه‌ك پاشکۆیه‌ك بۆ شــــه‌ره‌فنامه‌ی
نوسیوه ده‌رباره‌ی بوداق خانی یه‌که‌می کوڕی شێرخانی، کوڕی
حه‌یده‌ر خان‌و بوداق خانی دووه‌م

میرزا مه‌حموود نوسیویه‌تی بۆداق خان (واته بوداق خانی
دووه‌م) زیاتر له‌چل‌و سێ ساڵ حوکمڕانی کردووه لـــه پاش
کۆچ کردنی (محمد خان) ی برای (ئیمـــام قولی خان) ی
ئامۆزای به‌هۆی که‌ریم خانی زه‌نده‌وه (١١٦٣ ــ ١١٩٣ك =
١٧٥٠ ــ ١٧٧٩ ز) حوکمرانی له بوداق خان بستێنێ به‌ڵام‌له
شه‌ڕی هه‌ردوولادا کوژراوه

میرزا مه‌حموود ده‌ڵێ چه‌ند جارێك شه‌ڕی بووه له‌گه‌ڵ
هه‌شیره‌تی بلْباس ، دوژمنایه‌تی بلْباسه‌کان بوو به‌هۆی ئه‌وه‌ی که
بۆداق خان دۆستایه‌تی له‌گه‌ڵ به‌گه تورکه‌کانی ئازه‌ربایجان‌بکات‌و
تا باوه‌ڕی‌به‌(محمـــد قولی خان) به‌کله‌ر بـــه‌گی ورمێ‌ی هێناو
چووه‌ته لای ؛ ئه‌ویش به‌غـــه‌در گرتی‌و له قه‌ڵای بـــاران دز
(بره‌ن‌دیز) دا به‌ندی کرد

به‌ڵام عه‌یباره‌کانی سابلاخ له‌گه‌ڵ (شیخ الاسلام) ی‌قازی
سابلاخ توانییان له قه‌ڵاته‌که بی‌ڕفێنن

به‌ڵام توانی ئورمیه (ورمێ) بگرێ‌و (محمد قولی خان)

---

(١) تاریخ العراق بین الاحتلالین ج٦/٩٢ ــ ٩٣

ئەسیر بکاو بیکوژێ (١)

---

(١) لە کەلەپووری بەڵگەنامەی کوردی / عبدالرقیب یوسف
گۆڤاری ڕۆشنبیریی ژمارە (١١٠) ل (٦٠ ــ ٦١)
ساڵی / ١٩[illegible] ز

هێرشی خان ئەحمەد خان

کوڕی خوسـرەو خـان بۆ سـەر

هۆزی بڵبـاس

لەساڵی/١٢٠٤ ی ك = ١٧٨٩ ي ز خوسرەو خانی والی سنە توشی نـەخۆشی بوو بوو ؛ ئەحمەد خـان (١) کە کوڕە گەورەی بوو جێگای گرتەوەو کاری فرمانڕەوایی لە ئەستۆ گرت‌و ناوی دادپەروەری بەوڵاتدا بڵاوبووەوە

لەم سەروبەندەدا بەڕێکەوت هۆزی بڵباس کەوتبوونە جم‌و جوڵ لە ناوچەی پاشماق‌و تیلەکۆدا خەریکی تاڵان‌و بڕۆبوون خان ئەحمەد خانیش ئەمەی لەشان گران بوو لەشکری کۆکردەوە پەلاماری دان شەڕ دەستی پێ کرد ، لەسەرەتادا بڵباسەکان پاشە کشێیان کردو تۆزێك گەڕانە دواوە بەڵام لـەم هێرش بردن‌و کشانەوەدا چەرخی چەپ گەرد لە خان ئەحمەد خان وەدەسـت هات‌و گوللەیەکی ناڕاستەی شوێنێکی کاریگەری کردو کوژراو لە هەڕەتی لاوەتی‌دا گیانی سپارد

هۆزی بڵباس کە زانییان لەشکری ئەردەڵان بێ سەرۆك‌و میر ماوەتەوە هەڵیان کردە سەر لەشکری ئەردەڵان‌و چەکیان لە دەست ستاندن‌و بڵاوەیان پێ کردن ؛ بەڵام میر ئەرسەلان خانی

---

(١) مەبەست خان ئەحمەد خانی سێهەمە

کوڕی ڕەزا قولیخان لەگەڵ (محمد رشید) بەگی وەکیل پێڕا گەیشتن‌و لەشکری ئەردەڵانیان سەروبەر کردەوەو هێرشیان کردەوە بۆ سەر بلباس هەر لەهەوەڵ هێرشی‌دا لەشکری بلباس دووبارە شکانو هەڵاتن‌و زۆریان لەمەودای شیری پڕ ئاوداری لەشکری ئەردەڵان کێشران ، تا نزیك سەقزو سیاکۆیلن ڕاونانو سەروەت‌و سامانیان سەر لەبەر تاڵانو بڕۆکردن (١).

جا وەنەبێ بلباس بەمە گەردن کەچ بوبن‌و سەریان بۆ فرمانڕەوای ئەردەڵان شۆڕ کردبێ‌و وازیان لە بەربەرەکانی هێنابێ بەڵکو هەمو دەم‌و کات‌و ساتێك بەر هەڵستێکی هەرە بەهێزی فرمانڕەوالی ئەردەڵان بوون ؛ تەنانەت قەڵایەکی قایم‌و پتەو بوون بۆ پەنابانی نەیارانی ئەو فرمانڕەوایە ؛ بۆ نموونە حاکمی بانە : ئەحمەد سوڵتان کاتێك لە لوتف عەلی خان هەڵگەڕایەوە لوتف عەلی خان بە لەشکرێکی زۆرەوە ساڵی١٢٠٧ ی ك هێرشی کردە سەری ؛ ئەحمەد سوڵتان هەر وەندەی پێ نەچووڕووی لە لوتف عەلی خان وەرگێڕاو خۆی گەیاندە ناو هۆزی بلباس‌و پەنا دراو لەچنگی گرتن‌و کوشتنی لوتف عەلی ڕزگاری بوو (٢).

لەسەردەمی ئەمانوڵڵا خانیش دا ساڵی /١٢١٦ ی‌ك/حەسەن عەلی خانی والی لە تاران لە ماڵی بەگلەربەگی‌دا بەند کرابوو ، هەلی وەدەست هێنا و لە تارانەوە هەڵات‌و خۆی خستە پەنای

---

(١) مێژووی ئەردەڵان / مەستوورە خانمی کوردستان ل/١٥٨ ــ ١٥٩ بەدەست لێدانەوە

(٢) مێژووی ئەردەڵان ل ١٦٣

بلباس‌و خه‌لکیکی زۆری له دەورە خڕبوەوە هێزێکی بـەهێزی پێکەوه ناو ڕووی له سنه کردو ویستی تەختی فرمانڕەوای‌داگیر بکا ئەمانوللا خانیش کەوای زانی لەشکری دەنگ داو له شار دەرچوو بۆ بەرەنگاری خۆی ئامادە کرد ؛ حەسەن عەلی خان کەلێکی دایەوه تواناى‌شەڕ کردنی لەگەل لەشکری ئەمانوللا خان دا نیه ناچار پەنای هێنایەوە بۆ نـاو هۆزی بلباس‌و ئـەمانوللا خانیش گەڕایەوە بۆ سنه ؛ زۆری پێ‌نەچوو دووبارە حەسەن عەلی خان هێزێکی تری پێکەوە نایەوەو داواشی لەهۆزی بلباس کرد یـارمەتی بدەن بـەلام بلباس داواکەیان ڕەت کردەوە ، حەسەن عەلی خانیش بەو لەشکرە کەمەی کەهەی بوو ڕووی له سنه کردو ئەمانوللا خانیش دووبارە بەرەنگاری بووەوە لەقەراخ دەشتی مەریوان‌دا شەڕ دەستی پێ‌کردو لەئاکاما لەشکری حەسەن عەلی خان شکاو حەسەن عەلیخانیش بەبریندارى گیرا (١).

---

(١) مێژووی ئەردەلان ل ١٧٠ ــ ١٧١

هێرشی عەلی والی پاشا

(والی بەغدا)

بۆ سەر هۆزی بڵباس

ساڵی ١٢١٥ ی کۆچی = ١٨٠٠ زایینی سلێمان پاشا(والی بەغدا) لە دنیا دەرچوو (١) عەلی پاشا کەزاوای بوو لە شوێنی دانیشت ماوەیەکی زۆر بەدامرکانەوەی ئاژاوەی ناو بەغداودەوروبەری هەڵەو گیرو دوای ئەوەی کەنەیارانی خۆی لەناو بردن و دونیای بۆ تەخت بوو لەبەغداو دەورو بەریدا سەرپێچی کەری نەهێشت

لەلایەکی ترەوە هۆزی بڵباس کەئەو کاتە لە دەورو بەری هەولێرو کۆیسنجەق و ڕانیەو ناوچەی شنۆو لاجان دائەنیشتن و لەم مەنتیقانەدا زۆر دەسەڵات دار بوون برێکیشیان لە ناوچەی سابلاخ و مەراغەو ورمێ نیشتەجێ بوون ، ئیتر ئەم بڵباسانەگوێیان نەدەدایە هیچ یاساو قانوونێکی سنوورو داب و نەرێتی ئەم دیوو ئەودیو خەڵکیان تەنگەتاو دەکردو ڕێگریان دەکردو زەرەرو

(١) لونگریك ئەڵێ سلێمان پاشا سەرەتای ساڵی ١٢١٧ك = ١٨٠٢ م نەخۆش کەوت و ڕۆژی ١٨٠٢/٨/٧ لە دونیا دەرچووە بڕ اربعة قرون من تاریخ العراق الحدیث ص ٢٦٤ — ٢٦٥

زیانیان له ناحەزانی خۆیان دەدا ؛ شای ئێران له دەستیان بێزار
بوبوو ، ئەگەر ئەم حاڵە وادەوامی بکردایە لەوانە بوودۆستایەتی
نێوان عێراقو ئێران تێك بچێ زیـــاد لەوەش هۆزی نـــاوبراو
وەرزی زستانو بەهار هێندێکیان دەهاتنـــەوە دەوری هەولێرو
کۆیسنجەقو دەشتی بتوێنو دۆڵی خەلەکان ــ بەبۆنەی لـــاژەڵ
بەخێو کردنەوەو ژیانی عەشائیری ــ دانیشتوانی ئەو ناوچانـــە
زەرەرو زیانیان لەدەست دەبینین ئەمەش ببوە هۆی دڵنیگەرانی
حکومەتی بەغداو فەرمانڕەوای بابان ، بۆیە عەلی پاشا کەلەسەر
کوت کردنی ناحەزانی بوەو ئاژاوەی ناو بەغداو دەورووبەری
کوژاندەوە خێرا بیری لەتەمێ کردنی هۆزی بلْباس کردەوە ؛
لەشکرێکی زور گەورەو بـــەهێزی کۆکردەوە ڕۆژی (٨) ی
شەووالی ساڵی ١٢١٧ ی کۆچی = ١٨٠٢ ی زایینی لەبەغداوە
بە ڕێ‌کەوتو پاش شەش ڕۆژان گەیشتە شاری (پردێ) ،
لەگەڵ خۆشیا (عبدالرحمن پاشا)ی بابانو خالید بەگی بابانی
هێنابوون خەبەریشی بۆ ئیبراهیم پاشای بابان ــ کە ئەو کاتە
موتەصەریفی کۆیەو حەریر بوو ــ نارد کەئەو لەلایەن خۆیەوە
پەلاماری ئەو بلْباسانە بدا کەلە دەورووبەری (کۆیەو بتوێن) ن
بۆ خۆشی دەست بکا بە قەلاچۆکردنی بلْباسەکانی دەشتیهەولێرو
نزیك پردێو ئالتون کۆپری؛ئیتر بلْباس کەبەم دەنگەو باسەیان
زانی کەوتنە پەلەپەلی خۆ رزگار کردنو دەرباز کردنی ماڵو
منداڵیان بەرگری کردن لە گیانو ناموس(١) ماڵو منداڵیان

---

(١) زوربەی سەرچاوە مێژوە تازەکانی مێژووی عیراق باسی
ئەم هێرشەیان کردووە بەلام زۆر بەکورتی لە کاتێکا =

هەڵگرت و ڕوویان لە چیاکان کردو چەکداریشیان شەڕێکی نەبەردانەیان کرد ؛ لەئاکاما نەیانتوانی بەرگەی ئەم هەموچەكو هێزو جبەخانە بگرن شکانو هەڵاتن ، لەشکری هێرش کەری والیو میری بابان مێ‌ەلێکی بێ‌شوماری لێ‌داگیر کردن؛ئیبراهیم پاشا وەکوو بۆی دا ابوو پەلاماری بلباسی دەشتی. کۆیەو بیتوینی داو تەفرو توناو کردن ئەمجار ڕوی کردە ئەو بلباسانەی کەلە دەورو بەری سلێمانی دادەنیشتن،بەکوشتار کەوتە گیانیانوەجاخی بڕینەوەو تالانو بڕۆی کردن ئەمجار بەلەشکرەکەیەوەو ئەوتالانو مەڕو ئاژەڵەی کە گرتبوی هات بۆ لای وەزیر (والی بەغدا) ئەمیش ڕێزی لێ‌گرتو ئافەرینی کرد (١)

لەم هێرشەدا بلباسەکان زیاتر لە شەصت هەزار سەر مەڕو دوو هەزار گاو مانگاو هەزار ئێسترپان لێ بەتالان گیراوفرۆشرا بەدانیشتوانی کەرکوکو هەولێرو پردێو دەورو بەریان

لەشکری (والی بەغدا) مانگێك لە کوردستان مایەوەو

= ئەم شەڕە شەڕێکی زۆر خوێناوی‌و سامناك بووە دەبوایە زیاتر باسی لێوە بکرایە . تەنانەت لە پشتی کتێبێکی دەستنوسی کۆن کەئێستا لە کتێبخانەی ئەوقافی مەرکەزی سلێمانی‌ژمارە (٢٩٥٩ — ٢٩٦٤) ی دراوەتێ ئەم کارەساتە نوسراوە ناوێکی زۆر تاریشی بۆ شەرەکە دانراوە کەپێ‌ی دەڵێن (حربی موتاوە) نووسەرەرەوەی دەستنووس بەم شێوە کاوەساتەکەی نوسیوە دەڵێ (حرب موتاوە التی قتل فیها من البلباس عدد کثیر سنة ١٢١٧ ھ)

(١) سیاحەتنامە حدود ص ٨٠

لەمجار گەڕابەوە بۆ بەغدا هەر لەو ساڵەدا (تـــاعون) یکی کوشندە بڵاوبوەوە زۆری خەڵك کوشتو ئەوی لەکوشتن‌وبڕین ڕزگاری بووبوو بەتاعونەکە لەناوچوو

مامۆستا عەززاوی لێرەدا دەڵێ : ئەمە ڕەوشتی وەزیرەکان بوو کە دەبوونە گەورەی ئەیالەتێك لە ئەیالاتی وەڵاتی عوسمانی پەلاماری هەندێ عەشیرەتیان ئەداو زەبرو زەنگیان دەنواند ؛ئیتر عەلی پاشا جارێکی تر ئەم ڕەوشتەی ژیاندەوە (١)

---

(١) تاریخ العراق بين الاحتلالين ج٦/ ١٥٤ ؛ مێژوی کۆیە / طاهیر ئەحمەد حوێزی؛ ب/١ ٧٧ ــ ٧٨ الشيخ معروف النودهى / محمد الخال ص ٢١ ــ ٢٢ ٠
تاريخ السليمانية وانحائها / محمد أمين زكى ترجمة جميل روژبيانى ص ١٠٥ أربعة قرون من تاريخ العراق‌الحديث لونگريك ص ١٦٨ ــ ١٦٩

شۆرشەکانی هۆزی بلْباس

لــە ئێران

وەکو زانیمان هۆزی بلْبلس لەزۆر شوێنی کوردستانیبەشی خواروودا نیشتەجی بوون بەزۆریش لەم دیوو لەو دیوی سنووری نێوان عیراقو ئێراندا ژیاون لەم ڕووەوە هەردەم سەرچاوەی دڵ نیگەرانی حکومەتی عێراقو ئێران بوون زۆر دەوری گرینگیان گێڕاوە لە چونیەتی پەیوەندی نێوان سوڵتانی عوسمانیو شــای ئێران لەگەڵ ئەو هەموو چەرمەسەریو بگرەو بەردەی کەبەوان کراوە ، هێشتا هەر خۆیان ڕاگرتوەو بەرپەرچی دوژمنیانداوەتەوە هەر کاتێ لــەم دیو تەنگەتاو کراون ئەو دیو کەوتوونو بــە پێچەوانەشەوە زۆر ئەو دیوەوە ئەم دیو کەوتوون بەڵام تــا شیریان بڕیبێتی زێدو پشتمانی خۆیان نەداوە بەدەستەوە بۆیــە مێژووی هۆزی بلْباس مێژوویەکی پڕ لە کارەساتو دەردیسەریو مەینەتی یە

هەموشمان دەزانین کە دەوڵەتی ئێران هەر لەکۆنەوە تــا ئەمڕۆ هەمیشە خەریکی بلاوە پێکردنو نابووت کردنو لەناو بردنی گەلی کوردە بەتایبەتی لە ڕۆژگاری صەفەویەکان بەملاوە ئەم بیرە تەسکە شۆفێنیە زیاتر لە مێشکی کاربەدەستانی ئێران دا

جۆشی خواردوەو چەکەرەی کێشاوە

لەم ڕووەوە سالی ١٢٢٦ ی ك = ١٨١١ زایینی حکومەتی قاجار خێلی ، قەرەپەپاقی ، تورکمانیان بەزۆرەملی هێنایە دەشتی سنلوس‌و دایان مەزراندن دەشتی سندوسیش ئەو کاتە جێگەو هەوارگەی هۆزی بلباس بووبلباسەکانئەم ڕەفتارەی حکومەتیان زۆر پێ ناخۆش بوو بۆیە هێرشیان کردە سەر هۆزی قەرەپەپاق‌و دەست‌و دایەرەی حکومەت ، گەلێك کوشتارو تالانیان لێ کردن‌و هەتا چوونە (ساین قەلا) بەقاجار کوشتن ڕۆیشتن‌و خاکەکەیان لە بێگانان پاك کردەوە

بۆداق خان ئەو کاتە فەرمانڕەوای موکریان‌و گوێ لەمستی پاشای ئێران (نائب السلطنه) عەبباس میرزا بوو ، بەسەرکەوتنی هۆزی بلباس زۆر دلگیر بوو بۆیە کاغەزێکی بۆ عەبباس‌میرزا نووسی داوای کرد کە لەشکرێکی بەهێز بنێری بۆ سەر هۆزی بلباس تۆلەی ئەمەیان لێ‌بستێنێ ئەویش لەسالی ١٢٢٦ ی ك = ١٨٢٠ ی ز لەشکرێکی قورسی لەژێر فرماندەی ئەحمەد خانی کوردی‌و موقەدەم عەسکەر خانی هەوشاری‌دا ناردە سەر هۆزی چارە ڕەشی بلباس ، لەپاش گەلێك شەڕو کوشتارو زەرەرو زیان لەهەردوولا ؛ هۆزی بلباس تالان کرا (١) ئەمجار بوداق خان کەوتە بەبنیانەوەو خۆی کردە ناوبژی‌کەرو بەمامەلەت‌ڕێکی خستنەوە ، بەلام وادیارە جارێکی تر هەمان تاس‌و حەمام ساز کراوەتەوەو هەمیسان هۆزی قەرەپەپاق هاتوونەوە دەشتی‌سندوس بۆیە لەسالی ١٢٣١ ی ك = ١٨١٥ ی زایینی دووبارە هۆزی

---

(١) عشائر العراق الكردية ص ١٠٧

بڵباس بۆ ستاندنەوەی سندوس لە چیاکان چوونــە خوارێ و
خویان بۆ شــەڕێکی خوێناوی ئــامادە کردەوە ؛ بوداق خان
فەرمانڕەوای موکری ویستی پێشیان پێ بگرێ نامەشی بۆ (نائب
السلطنە) نووسی و داوای کۆمەگی لێ کرد ئەویش ئەمیر خانی
خاڵی خۆی و جەعفەر تەلیخانی مەراغەی بە لەشکرەوە نــاردە
هاواری بۆداق خانو پێشیان بــەهۆزی بڵباس گرت و شــەڕو
کوشتاریان گەرم کرد لەهەردوو لاوە نزیکی پێنج هەزار کەس
کوژرا ، لەم شەڕەدا بڵباس کارێکیان بەداگیرکەر کرد با بە
دەواری شڕی ئاکا ، بەڵام نەیان توانی لــەم جارەیان هۆزی
قەرەپەپاق لە دەشتی سندوس دەربکەن ئیتر زۆر بەپیاوانەو سەر
بەرزی خۆیان کێشابەوە بۆ چیاکانو هۆزی قەرەپەپاقیش لــە
سندوس جێ گیر بوون

بەڵام وەنەبێ ئیتر هۆزی بڵباس وازیان هێنابێ و داسەکنا
بنەوهێشتبێتیان داگیرکەر بەدڵنیایی لەزێدو نیشتمانی وان دا پەل
ڕاهاوێ بەڵکو لە هەمو فرسەتێك داو هەر کاتێ بۆیــان هەڵ
کەوتبێ دەستی هۆزیان وەشاندوە ، بەتایبەتی ساڵانی ١٨١٨ ــ
١٨٢٠ ــ ١٨٢٢ ی زایینی چەند شۆڕش و ڕاپــەرینی هۆزی
بڵباسی تێدابور تاهاتە ساڵی ١٨٢٥ ی ز بڵباسەکان لەشەڕێکدا
هێزێکی فارسیان بەتەواوی لەناو بردو ئاسەواریان بڕینەوە (١)

---

(١) الاکراد اصلهم ، تاریخهم ، مواطنهم الخ نوســینی
باسیل نیکتین لاپەرە (١٩٤) ڕۆژنامەی کوردستان ژمارە
(١٠) عشائر العراق الکردیة عەبباس عەزاوی ل (١٠٧)
تاریخ قاجار بەرگی یەکەم لاپەرە (١٤٩)

نەك هەر ئەوە بەڵكو لەبەر ئەوەی کە نیشتەجێی سەرسنوور بونو هەر کاتێ ئینیان بۆ هاتبێ پەنایان بردۆتە بەر شاخوچیاکان زۆر جار پاشـــاکانی ئێرانیان هێناوەتە عامێلکەو تـــەنگیان پێ هەڵچنیون دڵ نیگەرانیان کردونو ئەمنو ئاسایشیان لەو ســـەر سنوورانەی بەشی ئێران پامال کردوەو ویستویانە بەئازادیڕابوێرن کەس دەست نەخاتە ئیشو کاریانەوە ، کار بەدەستانیئێرانیش ویستوویانە گەردن کەچیان بنو بەئارەزوی ئەوان ڕەفتار بکەن. بۆیە بەدرێژایی مێژوو ململانێو شەڕو ئاژاوەیان لەگەڵحکومەتی ئێراندا هەبوە تەنانەت وابووە کەشای ئێران چەنەبەریاننەهاتووەو ناچار داوای لە حکوومەتی عوسمانی کردووە کە یارمەتی بداو بلباسەکانی بۆ ئەمبێ بکا (١)

---

(١) عشائر العراق الكردية ص ١٠٥

کارەساتی قەتڵو عام کردنی هۆزی بابباس «مەنگور» لەمەراغە

کتێبی (تحفەء مظفریة) ئەم کارەساتە ئاوا دەگێرێتەوەو دەڵی یەکێك لە کارەساتە دڵتەزێنەکانی مێژوی کوردستان — پاش موکریان قرانەکەی شا عەبباسی سەفەوی — کارەساتی قەتڵو عام کردنی عەشیرەتی مەنگورە لە مەراغە ؛ کەبەداخەوە مێژونوسانیوخۆیانەو بێگانە شتێکی ئەوتۆیان لەسەر نەنوسیوە من زۆر تێکۆشام تەنانەت سەرچاوەیەکی باوەڕ پێکراوم وەگیـــر نەکەوت کەسالی ئەو کوشتارەم بۆ ڕون بکاتەوە (١)

بەڵام وەکو لەسەرەتای کتێبێکی دەستنوسی کتێبخانـــەی ئـــەوقافی مەرکەزی لە سلێمانی ژمارە (٢٩٥٩ — ٢٩٦٤) دا نوسراوە ئەم کارەساتە سالی ١١٩٨ ی کۆچی ١٧٨٣ ی زایینی ڕوی داوە ئەوکاتە بوداق خان میری موکریان بووە (٢)

---

(١) تحفەء مظفرية بەزمانی کوردی موکری / ئوسکارمان ، لێکۆڵینەوەی هێمن موکریانی ب١ /١٤٧

(٢) ئەم بۆداق خانە بۆداق خانی یەکەم نیە کە بنیات نـــەری شاری سابلاخەو بەپیاوێکی موبارەكو دیندار بەناوبـــانگەو سالی (١٠٨٩) ی کۆچی (مزگەوتی سوور) ی بنیـــات ناوە شەرەفنامە ل ٥٤٣

جاوەکو دەڵێن‌و نوسراوە خانەکانی موکری لە مێژ بوە فرمانڕەوایی‌یان کردوە ؛ خەڵکی ئەم مەڵبەندە لەبەر خاتری بوداق سوڵتان زۆریان ڕێز لەوبنەماڵە دەگرت ، بۆداق سوڵتان کە ئەمیرێکی کوردی زۆر دادپەروەر بووە لە سابلاخ زۆر خۆشەویستە وەك پیاو چاکێك دەچنە سەر مەزاری‌و سوێند بە گومبەزەکەی دەخۆن دیارە زۆری حەز لە ئاوەدان کردنەوە بووە پردی‌سوورو مزگەوتی سوورو کۆخی کورتەك کەئێستاش هەر ماون لە کارە باشەکانی ئەون (۱)

بەڵام بەداخەوە ئەو بنەماڵەش پیاوی گەندەیان لێ‌پەیدا بوو خەڵك لەدەستیان وەزاڵە هات باپیراغای مەنگوڕ کە پیاوێکی بەدەستەڵات‌و مەزنێکی ئازاو لێ‌هاتوو بووە ، خەریك بووە حوکمات لەدەس ئەو بنەماڵە بێنێتە دەرێ پێیان زانیوە ، بەڵام نەیان وێراوە بەگژی‌دا بچن ؛ پەنایان بۆ بێگانە بۆ شای ئێران بردوە ؛ ئەویش ئەحمەد خانی موقەدەم حاکمی مەراغەی ــ کە دوژمنایەتی کۆنیشی دەگەڵ خانەکانی موکری هەبووە ــ کردۆتە مەئمووری کوشتنی باپیرئاغای مەنگوڕ ئەحمەد خان فێڵی لە باپیراغا کردوە ، بانگ هێشتنی کردوە بۆ مەراغە ، باپیرئاغاش بەخۆی‌و نۆسەد سواری هەڵبژاردەی مەنگوڕەوە چۆتە ئەو شارە سوارەکانیان بەسەر ماڵاندا بریون ، لە شەوێکی دیاری کراودا هەر کەس میوانی خۆی لەخەوی‌دا سەربڕیوە لەو نۆسەد سوارە تەنیا سوارێك دەرچووە کە ناوي وەستا عوسمان بوە وەکو گوترا مێژونووسانی خۆمانەو بێگانە شتێکی ئەوتۆیان لەسەر

---

(۱) تحفەء مظفریة ب۱ /۱٤۷

ئەوکارە نامەردانە [ی] نەنوسیوە ؛ دەڵێن عەشیرەتی مەنگور پاش ئەو کارەساتە پیاویان لێبڕاوە وەستا عوسمان ژنو منداڵی باپیرئاغای دەرکردوەو ماڵو [م]ەوڵەتی هەمو عەشیرەتەکەش بەتاڵان چوە ؛ هەمزاغای مەنگور [ک]ە پیاوێکی شۆڕشگێڕو بەناوبانگەو نزیکەی سەد ساڵ لەوەی [پ]ێش لــە ڕاپەڕینی ڕزگاریخوازانەی شــێخ (عبیداللە) ی نەهری‌دا بەشداری کردوە کوڕی باپیرئــاغای بووە(۱) زۆر شتی سەیرو قارەمانانە لەو پیاوە دەگێڕنەوە (۲) باپیراغا کە کوژراوە هەر کوڕێکی بەژنو ماڵی هەبووە ؛ بۆیە جگە لەبەرەی خدری بەرەکانی دیکەی مەنگوڕان هەمو بەناوی دایکیانەوە ناو دەبرێن ، بەرەی زێرینێ ، بەرەی شــەمێ ؛ بەرەی زێنێ ، بەرەی مرۆتێ ، بەرەی ئامانێ خاوەنی کتێبی (تحفەء مظفریة) دەڵێ من بەمنداڵی مام بایز ئاغای کوڕی باپیرئاغام دیوە کە [پ]یانگوت تەمەنی لەسەد ساڵی هەڵبواردوەو ژنی مردوەو دەیەوێ ژن بێنێتەوە بەڵام ؛ لەنێو عەشیرەتەکەی خۆی دا کەسی پێناشێ هەمو برازانی (۳)

جا ئەگەر مێژونوسەکانمان لەسەر ئەو کارەساتەیان نەنوسیوە شایەرەکان کە هەمو ڕوداوێکی سەردەمی خۆیان کردۆتە شیعر لێرەش‌دا بێ دەنگ نــەبوون شایــەر لەو بەیتەدا کورتــەی

---

(۱) وەکوو لەمەودوا باسی لێوە دەکەین ئەم باپیراغایە کوڕی باپیراغای کوژراوە واتە ئەو باپیراغایەی کە کوژراوەباوکی هەمزاغا نیە بەڵکو باپیریەتی

(۲) تحفەء مظفریة ب۱ / ۱٤۹

(۳) تحفەء مظفریة ب۱ / ۱٤۹

کارەسانەکەمان بۆ دەگێڕێتەوە دەڵێن و نوسیویانە کەئەم بەیتەش
هی عەلی بەردەشانی‌یە هەرکەس چ بڕ عەلی بناسێ ئەو گومانەی
بۆ پەیدا دەبێ چونکە ڕەوانی شیعر ، پوخت و پـاراوی زمان
ساکاری بەیان و گێڕانەوەی چیرۆك ئەم شکەمان بۆ پەیدادەکا(١)
ئەمەش دەڵی ئەو بەیتە فۆلکلۆرییەیە کە دەڵێن بە بـەیتی
باپیراغای مەنگورە .

گوێ ڕادێرنێ دیوانە — گوێبو لە من بێ دیوانە
سێ شەوو سێ ڕۆژانە — بۆو بکەم مەدحی شێرانە
دۆڵابی موکریانە — قاقەز چوو بۆ عیلانە
بی ڕەشەی ڕەسوڵ ئاغایە — دەگەڵ حەمەدی شینانە
ڕابەریان ئەوڕەحمانە ، — چۆڵیان کرد ، باگردانە ،

بە عیززەتی سوبحانی — سبحەی دەگەڵ بەیانی
لەشکری باپیرخانی — ڕەنگ وەزیری ڕۆمیانی
سوار بوو لە باگردانی
مەنگوڕێ دەمێ وەجاغێ — پیاو بوون لە سابلاغی
ئەدارەك بۆ مەراغێ
بۆ مەراغەی ڕەوانە — سێ‌شەم سەری هەموانە
بەسێ شەمۆی پڕ هونەر — باپیر ئاغای پڕ جگەر
بداخانی بوو دەستە بەر — لەسابلاغێ چوو بۆ دەر
دەڵێ : هیچ‌پەرچت نایەتەبەر
خالق صاحب سەفایە — پەرچی دەوێ دنیایە

(١) تحفه مظفریة ب١ /١٤٩

ڕابەرن بداخانە   مەراغەی بکەین وێرانە
بێن ڕۆنیشین لێرانە   مودەبیر کاك سولەیمانە
چونکە گەورەی عێلانە   چ دەفەرموێ گیانە
ئێرە دەبێ وێرانە   مارەیان بکەین ژنانە
ئێدی ، چلۆنە سەوزیخانە

هۆی سولەیمانی خەزالی ؟   نەوەی ڕۆستەمی زالی
حەوت قوببەی لەمەتالی   پێم نەڵێن ئەتوو مندالی
لە جلیتی نەکرد خالی   وەك‌هەوران بە گەوالی
دەکوژم ماڵو تفالی   درەنگە ڕێی مەکەن خالی
گەییە ئەڵڵاهو ئەکبەری   لینگی‌دا پێش خانی‌بەموشتەری
دەڵێم (خانە ئەتوو کوێندەری   نۆسەد سواری بەدەفتەری
دەڵێم (خانە ؛ لەڕۆخێم بوو بەموشتەری)

لەبۆ مەراغێن بەری

بۆ مەراغەی بردە خوار   با بینای پەروەردگار
بەزار خۆشە نۆسەد سوار   هەم ڕوحمبەرو جەببار
لیزرایل بۆ جلۆدار   بۆ مەراغەی بردە خوار
بۆ مەراغەی ڕاکشان   ورشەو رشی کەمبەران
بینی میشلکو عەنبەران   فەندی پەپاغ بمسەران
قەتن نابێ گوزەران

قەت ناتبی گوزمرانە   عەجەم زۆر بێ‌ئیمانە
لێن تێك دەدەن مەکانە   سەرن دەبڕن لێرانە
خدر ئاغای نەوجووانە   چوە سەرخانی بەڕمبانە
بابە لێ‌دەم ئامانە

باپیر دەڵێت: کاکە	کەس لەوێ مەسلەحەی ناکا
بداغم دەگوت پاکە	هیچ دەهۆیەن لێ ناکا
لەگیران بەین چاکە	جێگاکەن زۆر خەمناکە
عەجەم یەکجار هیلاکە

عەجەم هیلاکو زۆرزانە	چوە سەرجانی بەرمبانە
دەڵێ: بابە لێ دەم ئامانە

بانگم وەبەر پادشای لەژوور	خان ناردنی دوور بەدوور
بلباس هاتن بەجەمبوور	رانك رەشی چەکمەسوور
خان ناردنی بە حوجەتە	بلباسان ئالەو بەختە
بەسی رەختن دەزەردا	کاکە رەشی نامەردا
هاتە خوارێ لەسەردا	ئیمانی پێ بوو هەردا
مەنگوری ضەرب جۆلانە	چاویان کەوت بەزێرانە
وەزور کەوان یەکانە	چەند شیوی پر دەرمانە !
چەندی شیشو شەرابە !	عەجەم بوون بەجەللابە
موکری بوون بەقەسابە	هیچ کەس والێ دەرنابا
چلۆن دەبێ ئەو حیسابە	هەموی مەستی شەرابە
وای لێ دەنابا کەسە	خالەق تۆی فەریاد رەسە
مەرگە بە هەرەوەزە	بداخان لێی بوو قەزا
رێکی دەدان بەخەزا

تایفەی خان باپیری	رێکی دەدان بەشیری
بوو بەخانە بەگیری	ئیسلام قربوو بەشیری
بەشیری قربوو ئیسلام	تیان دابوو قەتڵ و عام
قەتڵ و عامیان تێ دابوو	سولەیمان بەخۆو بەبران بوو

سولەیمان بەخۆو بەبرانە   دەردەچو لە دەربانە
ئەگەر لەدەربان دەرچوو   چوارو پێنجی کەوتە دو
خەلاس بوونی بۆ نەبوو
بۆی نەبوو خەلاس بوونە   لەو کافرەی دەەلعوونە
بەو ڕمبی دەسێ سوونە   بە داسی کەرەنتوونە
هەروەك گەنمیان دەدروونە
هەروەك گەنمو سواڵە   دەخوێنێ دا شەڵاڵە
بلباس حاڵت بێخاڵە
لەولای بێشێرە خڕە   تۆپیان لێدا بە گوڕە
حەوتی لێبوون بەوڕە   دەنگی لە عەرزێ بڕا
ئافەریم وەستای خەڕات   دەست بە خەنجەڕێ دەدات
حەوت ماڵی کردن بەرباد
وەستا عوزێری هەندوو   خەنجەری شاەو تەشوو
لەبەر گەڕەکێ داچوو   بەڵێ خەلاسی نەبوو
هۆیە وەستا عوزێری   حەوت ماڵ بەوەجاخ کوێری
هەر یەکێکیان دەبوێری   ئاویتی جەزائیری
دابووی لە تەپڵی سەری   ئەویشی کرد بێبەری
کوامەرزینگ؟ کوائۆمەربڵ؟   شۆڕە لاوی شل و مل
لە کۆڵانان بوونە جل
بوونە جل لە کۆڵانان   لەشی دەوان نەوجوانان
کەوتبون لە کۆڵانان   لە کۆڵانانو کەناران
لەشی دە شۆڕە سواران   وەك بزانگی دەواران
سەریان گەییە حەساران

له حەساری هەوا گرد　　له بڵباسی دەوا خورت
لەش‌و کەلەشێ بونه پرد　　عەجەم بەسەردا ڕابرد
هەرکەسی میراتی خۆی کوشت ،
به دەهۆڵ‌و زوڕنا هاتنه سەر باپیرئاغا له بداخانی پرسی
له باپیرئاغای ئەوندییه　　له بداخانی پرسییه
(خان) ئەوقووڵه قوولەچیه؟　　دەڵی باپیر شۆگاییه ؟
ئەوه دەهۆڵ‌و زووڕناوشاییه　　ئەوه پیشەی ترکییه
زەوقه له بۆ خەڵقییه
ڕۆژێکی له ڕۆژ ئاوایه　　خان باپیر له سەرایه
ئاوری تۆپخانەی دایه　　زەلیل باپیر ئاغایه
لێرەی هیچ بۆ پێك نایه
خدری شوریانی هەڵێناوه　　له پێش بابی ڕاگیراوه
حەمەسوور بەو چەڵەنگی　　هەڵیان ئەشکاونه سینکی
کوڕ لەسەر سەنگی بابی　　لێیان دا به جەللابی
تۆ قەت موسڵمان نابی
سبحەینێ ئەلەسحەر　　کوێت‌و بۆزو سەقەر
له خاوبان هێنا دەر　　لێی کەن زینی موحتەبەر
توندی بکیشن تەنگەوبەر !　　پێی نا لەڕکێف کەوتەسەر
سوار بێ پەپاغ بەسەر ؟
پەپاغ بەسەر سوار بێ　　خێڵی فەقیر هەژار بێ
موکری هەروا داغدار بێ　　هەر هاوارو لێدان بێ
هەر هاوارو لێدانه　　بێ سەردارو خێزانه
دەڵێی مەڕی بێ شوانه　　پەخش بون له زەویانه

دۆلآبی بەگزادانە سەرکردەی موکریانە

خراب بوون ئەو کارانە بەقڕی دان موسڵمانە

یەکیان نەمان ئەوانە هومێد بۆداغ سوڵتانە

قبووڵ نەکا لەوانە بۆچ بێ دینی غەیانە

وای کرد بۆ عەجەمانە پێیان نەکا موتمانە

غەلیزن ئەو سەگانە نەمرە ئەو بداخانە

ناترسێ لە گۆڕخانە چییان کرد بۆ بەستەزمانە

ماڵی خۆی کرد وێرانە کەسی نەهێشت لە عیلانە

ڕەبیی سەدجار شوکرانە چونکە پێشکار شەیتانە

دەست هەڵگرێ لەو کارانە

هاتو گەییە کارێزێ منداڵی پڕ بە ئامێزێ

ئیخسیر چونە تەرریزێ هاتو گەییە درپازی

مەحبووبیان بژارد لە ڕیزێ

هاتە خوار لە لاچینی لەت بێ لە تێوی زینی

لە بلباس ، بەقینی

برایم ئاغا بێ امسەردا تاقە سوارەی بێ گەردە

خێزانێ تێکدی وەردا

دێکدی وەردا خێزانە حەسەنی بەکر ئاغانە

مێردە رۆژی تەنگانە بەری هەڵنەدا گۆرانە

مەلا ڕەسوڵ بێ فەڕە دەپێش بداغی گەڕا

خانە بەسی بێ ئەو شەڕە ئیسلام هەمووی وەرگەڕا

ئیسلام پاك وەرگەڕاوە هەتتا سێلمێ هەڵناوە

تاسێلمو بەیتاسی ئیخسیر ، بەسێ عەبباسی

بەسێ عەبباسی ئیخسیر — زینی رۆمیانو بارگیر

لەسەری بزنو رمبو شیر — بداخانی جیهانگیر

بداخان بو بە دوایی — هەزار مەڕی شۆگابی

هەر هەرزانە ، خۆڕایی — دەیاندا مەڕو شایی

بزنێك پێنێ بو کارە — لە موی بکرێ دەوارە

بەهای بزنێك دوو پارە — هەزار گای بێجوت بەندە

قیمەتی گای خولاّ بەندە — بلّباسان کاریان گەندە

لە بلّباسی [illegible]دو مرد — خزمەتی خانیان نەکرد

بۆیە بەدیان [illegible] ڕابرد — خان عەرزی شای لەوان کرد

بۆیەیان تەگبیر لی کرد

خان گوتی

(خزمەت بە ئەرمێنیان کرد — بۆیە پاکی برد قڕی کرد

قڕی کرد لە زەمانی — بنۆڕنە تەگبیری خانی

وا گوزەرانی دەزانی — ئەمینی دەوڵەتانی

بلّباس زۆر بەستەزمانی — خزمەتو نەکرد بەخانی

بۆ خۆو پەیای کرد غەیانی — تایفەی بوداغ سولّتانی

لەکن پاشای ڕەوانی — مەنگوڕ زۆر بەستەزمانی

بەستە زمانی بێشومار — نەیاندا خەرجو بێگار

خانیان لێبوو دەعوا کار — هاتنە پێش پیادەو سوار

ماڵیاتی نادەین چ جار — وای گوت باپیری نازدار

بۆ خۆم دەبم حاکمی شار — خانی دەردەکەم ئەو جار

خانی دەر دەکەم بەقین — بۆ خۆم دەبمە جێنشین

دەڵێم بەگزادە چ نین

ئەگەر ئەو قسە هات ڕابرد　　خان ڕۆنیشت تەگبیری کرد
قسەی خۆیان پاك یەك کرد
عەرزی پادشایان دەکرد　　پادشا لەوانی قبوڵ کرد
بداخانی گردو خورد　　مانگێکی دی سەیری کرد
پاك مەنگوڕی وەخڕ کرد　　سەرتاپای خەڵات دەکرد
بداخان گوێی بمێنم　　باپیر ئەمنت دەزبێنم
سابڵاغێت بۆ دەستێنم
باپیر مەبە ئینتیزار　　دەبێ ببیە حاکمی شار
لە بەرم هەیە یەك کار
کارم هەیە لە وێندەرێ　　جارێ دەنێرم چەپەرێ
چەپەرێکی بەڕموان　　بۆ کن پادشای بەدڵو جان
مەراغەی بکەم وێران　　پادشای دەکەم بێخودان
بۆ خۆت بیە ئاغای هەموان
لە مەنگوری گردو مرد　　قسەی خانیان قبوڵ کرد
بەحەوتوێکی پاکیوەخڕکرد　　لە سابڵاغێي تەگبیر کرد
گوێبو لەمن بێ گەلی جەماعەتێ
کەس بەبەگزادان هەڵ نەخەڵەتێ (١)

---

(١) تحفەء مظفریة ب٢/ ٣٢٤ ــ ٣٤٢

شۆڕشی هەمزاغای مەنگوڕو ڕاپەڕینەکانی

وەکو گوترا بایبراغا بەخۆیو لەشکرەکەیەوە لــە مەراغە لەناوچوون تاقە زەلامێك نەبێ کەسیان لێ دەر نەچوو ئاسەواری پیاوی شەڕکەریان بڕایەوە

جاوەکو مامۆستا عەبدولقادری دەباغی دەڵێ :(١) لەوکاتەی بایبراغا شەهید کراوە ژنەکەی منالی لە سکدا بووە پاشی چەند مانگێك کوڕێکی دەبێ کەبەدابو نەریتی عەشائیری ناوی دەنێن بایبر واتە ئەم بایبراغایە بایبراغای دووهەمەو لە شــەش ژن هەژدە کوڕی دەبێ کە هەمزاغا چکۆلەی هەموویانە بایبراغای دووەم لەگەڵ تایفەی مامشی دەبی بەشــەڕیانو لــەگەڵ چەند خزمێکی خۆی دەکوژرێ کاتێ کەتەرمی کوژراوان دەنێژنو بۆ مەجلیسی پرسەو سەرەخۆشی دادەنیشن هەمزاغای کوڕەبچکۆلە، بەڵام بلیمەتو ئازا دەچێتە جێگای بابی دادەنیشێو بە قەندەدار

---

(١) لێرە بەولاوە تەواوی نوسینەکەی مامۆستا دەباغی کەلــە گۆڤاری کاروانی ژمارە (٦٥) ی ساڵی ١٩٨٧ ز ل ١٣ــ ١٧ دا بەناوی (هەر کەسێ سمێڵی سوور بوو هەمــزاغا نیە) لەگەڵ دەست لێدانێکی کەمدا ڕاگوێز دەکەم

ـ که ناوی پیرۆت دەبێ ـ ئەمر دەکا قەندەی بۆ تێکا ؛ بە دابـو نەریتی عەشائیری لەو ئاکارە مانای ئەوەیە کە من: مەزن‌و سەرداری تایەفەو عێلم ـ هەر حەڤدە براکەی سەری تەعزیمی بۆ دادەنەوێنن‌و مەزنایەتی هەمزاغا دەسەلمێنن

پاش تەواوبوونی پرسەو سەرەخۆشی لەشـکری مەنگوڕان کۆ دەکاتەوەو بـەتەیاری دەچێتە سەر مامەشان‌و زۆریـان لێ دەکوژی‌و تالآنیان دەکا ؛ ئازایی و لێزانی‌و وریایی هەمزاغا سەرنجی هەموان بۆلای خۆی ڕادەکێشێ‌و عەشیرەتەکانی دیکەی وەك پیران‌و دێبوکری‌و گەورك‌و دیکەش بەگشتی دەکەوێتە ژێر ڕکێفی‌و بەناردنی دیاری‌و خزمەت‌کردن بچووکی خۆیان‌دەنوێنن.

ئیتر هەمزاغا بۆ هەر هۆزو بـەرەبـابـو نـاوچەیـەك گەورە پیاوێ دادەنێ بۆ نموونـە قادراغا دەکاتە سـەرۆکی دێبوکریان لەکاتێکا کە هەمزاغا لە کوێستانی گەدەو سـپی سەنگ دەبێ‌و زوربەی مەنگوڕان لەوێ دەبن‌و هاوین لـەوێ بەسەر دەبەن هەمزاغا هەر لەبیری تۆڵەی باپیراغای شەهیددادەبێ کە ڕۆژێ خەبەری بۆ دێت کەحەوت صەد سواری بەگزادەو قەرەپاپاغ هاتوون‌و لەگردی قەرەپاپاغان نزیکی سابلاخ خێوەتیان هەڵداوە وێ دەچێ خەیاڵێکیان هەبێ .!!

هەمزاغا بەگورجی خزمان‌و عەشرەتی خۆی کۆ دەکاتەوەو وەڕێ دەکەوێ‌و تەنانەت ئەو خەبەرەی وەك مزگێنیەکی گەورە وەردەگرێ‌و هەواڵ هێنەر خەلآت دەکاو دەڵێ تۆڵەی باپیری شەهیدم دەستێنمەوەو هەر ئەو عەصرە ڕێدەکەوێ بەپەلە خۆی‌بە شەڕگە دەگەیەنێ عەجەمان بێ‌خەیاڵ لە خێوەتەکانیان نووستوون

ئاگایان لە کارەسات نیەو ڕەنگە خەیاڵی کوشتنی کوردانو تاڵان
مەستی کردبێ کەهەمزاغا لەشکری خۆی دەڕازێنێتەوەو بەشێوەیەکی
ڕێكو پێك هەر قۆڵێك بەفەرماندەیەکی ئازاو لێوەشاوەدەسپێرێو
لە بەرەبەیاندا عەجەمان دەشڵەژێنێو لەشیرین خەویان هەڵدەستێنێ!
کوردەکان وەکو نە گیانی عەجەمانو لەماوەی سەعاتێکدا وایان
شڕ دەکەن کەتەنیا تاقەسوارێك دەتوانێ گیانی بەدەربەرێو هەڵ
بێت ، گزنگی هەتاو لەکەلاکی عەجەم دەداتو دونیا ڕونـــاك
دەکاتەوە (١)
ئیتر بەتەواوی ئازایەتیو نەبەردی هەمزاغای مەنگوڕ بەوڵاتا
بڵاودەبێتەوەو باسو خواسی ئازایەتیو هەڵمەتی شێرانەی دەبێتە
شەوچەرەی دیواخانانو شایەران بەیتو باڵۆرەی لێ هەڵدەبەستن.

---

(١) گۆڤاری کاروان ژمارە ٦٥ (ل ١٤ ــ ١٥) وتارەکەی
مامۆستا عەبدولقادری دەباغی

٧
یرشي والی بەغدا (تقی الدین پاشا)

بۆ سەر هەمزاغای مەنگوڕ ساڵی ١٢٨٤ ی ك ــ ١٨٦٧ی ز

تەقیەدین پاشا لەڕۆژی (١٧)ی مانگی (ربیع الاول) یسالی ١٢٨٤ ی کۆچی = ١٨٦٧ ی زایینی بەوالی‌بەتی گەیشتەبەغدا کاروباری وڵاتی بەدەستەوە گرت پێشتریش موتەصەریفی‌شارەزوور بوەو ڕوتبــەی میــری میرانی هەبوو (١) پێیــان گوتووە (بەگلەر بەگی)

ئالەم کاتەدا هەمزاغای مەنگوڕ لــەترسی دەوڵەتی ئێــران کەوتبوە چیاکانی سەر سنووری عێراق‌و ئێران‌و چەند ئاژاوەو شەڕو شۆڕیشی لەبەشی کوردستانی عیراقیش نابوەوە والی بەغدا بەم کارە زۆر تەنگەتاو بووبو ؛ بنەماڵەی غەفوورییانیش لــە کۆیسنجەق کە پەیوەندییان بە مەنگوڕەکانــەوە هەبوو حەماغای براگەورەی غەفوورییان کە میرقەڵات‌و ئاغا دەربەندی بووە بە نیازی بەرژەوەندی‌و کاردۆستایەتی‌و لەخۆ ئەمین بوون دۆستایەتی لەگەڵ مەنگوڕان بەستبوو ئەمەش بوبوە هۆی دڵ نیگەرانی والی بەغدا لە بنەماڵەی غەفووریان‌و هەڵوێستەکەیانیانی بەدڵ نەبوو ڕقی لێ‌هەڵگرتبوون ؛ لەبەر ئەوە ساڵی ١٢٨٤ ك ١٨٦٧ ز والی بەغدا تەقیەدین پــاشای ناوبراو بــەنیازی سەرکوت کردن‌و گرتنی هەمزاغای مەنگووڕ ــ کەئەو کاتــە لە ئێران قاچاغ بوو لــە

---

(١) تاریخ العراق بین الاحتلالین ج٧/١٥٤ و ١٥٧

دەوروبەری بیتوێن‌و چیای قەندیل دەژیا ــ بەهێزێکی گەورەوە لە بەغداوە بەرەو کوردستان مل دەنێ ، تەنها ڕێگایەکیش کە سوپای حکومەتی لێوەبڕواڵەکەرکوکەوە بۆ بیتوێن‌و مەنگوڕایەتی ڕێگای کۆیە بووە . پاشا دێتە کۆیەو خێوەت‌و خەرگا لەپەناشار هەڵ دەداو غەفووری ترسیان لێ دەنیشێ‌و پیاوە بەرچاوەکانیان لە شار دەردەچن‌و پاش ماوەیەك پاشا بەڕێگەی هەیبەت سوڵتان دا بەرەو بیتوێن دەڕوا

حاجی مەلا ئەسعەدی جەلیزادە باپیری مەلای گەورەی کۆیە لە لاپەڕەیەکی کتیبی (فتاوی ابن حجر) کە لەلایەن عبدالرحمان سابلاغی‌و عەبدوالقادر هاڵەبی‌یـــەوە لە ساڵی ۱۲٦٦ کۆچی بۆ حاجی مەلا ئەسعەدی مامۆستایان نووسیوەتەوە بـــەخەتی خۆی ئەمەی نووسیوە

(طلع تقی‌الدین باشا الی اصلاح ماأفسده همزه آغا المنگور من یوم الجمعة من خارج کوی متوجهاً الی رانیة آخـــر صفر سنة/١٢٨٤ هـ) (۱)

واتە قەقیەدین پاشا ڕۆییشت بۆ چاك کردنەوەی باری‌ئاسایی‌و دامرکاندنەوەی شەڕو ئاژاوەیەك کە هەمزاغای مەنگوڕ بـــەرپای کردبوو لە دەرەوەی شاری کۆیە رۆژی جومعە کۆتایی مانگی سەفەر ساڵی/١٢٨٤ ی کۆچی بەرەو رانیە کەوتە ڕێ

خۆلاسە خواو ڕاستان والی (پاشا) بۆی دەلوێ هەمزاغـــا دەسگیر بکات لە گەڕانەوەدا سەر لەنوێ بەکۆیەدا دێتەوەو بەناوی حەسانەوە وەها ڕادەنوێنێ کەوا چەند ڕۆژێکیان لەکۆیێ

---

(۱) حەماغای گەورە / مەسعود محمد (ل١١٨)

دەمێنێتەوە ؛ غەفوورییەکانیش لە گوندی (میر سەیید) خۆیان دا دەنووسێنن‌و گوێگری سرکەو کرکەی حکوومەت دەبن(۱)

ئــەفیەدین پاشا بەئاشکرا هیچی وەها ناکات‌و نــاڵێت کە غەفووری لێی بسڵەمێنەوە . هەتا لە شەوێکیانا شەبەیخونیان بەسەر دا دەدات‌و غافڵگیریان دەکات‌و ئاپلۆوقەی گوندەکە دەدات‌وئەمجار هرووژم بۆ خەڵکەکە دێنێت‌و کوشتارێکی باش لە غەفوورییەکان دەکاو برای حەماغا دەکوژرێ‌و حەماغا بۆ خۆشی بریندار دەبێ.

ئەمجار والی بەرەو بەغدا دەگەڕێتەوەو هەمزاغای مەنگوڕو حەماغای کۆیە بەدیلی لەگەڵ خۆدا دەبا بۆ بەغداو حەپسیان دەکا پاش ماوەیەك هەمزاغا ــ دەماودەم دەڵێن ماوەکە حەوت ساڵ بووە ــ بەرەڵلا دەکرێ‌و دەگەڕێتەوە بۆ وەڵاتی مەنگوڕایەتی . دەبێتەوە بەسەرۆك هۆزی مەنگوڕو مەزنایەتی مەنگوڕان دەکا(۲) دیارە ئەمە پێش ساڵی ۱۸۸۰ ی زایینی بووە

حەماغاش پانزە ساڵی ڕەبەق لە بەندیخانە بەسەر دەبا

---

(۱) هەمان سەرچاوە ل ٤٥ ــ ٤٦

(۲) بەبڕوای من‌و بەگوێرەی سەرچاوەکان هەمزاغای مەنگوڕ دووجار لە عێراق گیراوە جارێکیان لە بەغدا حەپس‌بوومو ئەمجارەیان کە گەڕاوەتــەوە لە ڕیش سپی‌و پیاو ماقوڵانی مەنگوڕ توڕە دەبێ لەسەر ئەوە کە ڕێزی قادر ئــاغایان نەگرتووە نەك لێ‌توڕەبوونــەکە دوای بەرەڵلابونــەکەی ئەستەمبوولی بووبێ وەکوو لەمەودوا نوسینەکەی دەپــاغی دەی گەیەنێ

هاوبەشي كردنی هۆزی بلْباس

لــە شــۆڕشــەكەی شێخ عوبــەیدوڵــلاّی نــەهری‌دا

كە هەمزاغای مەنگوڕ لــە بــەندیخانە ڕزگاڕی دەبێ و دەگەڕێتەوە بو ناو هۆزو عەشیرەتي خۆی بەتەما دەبێ وەندەی بۆی بكرێ بەئاسوودەیی‌و بێ‌ئازاوە ژیان بەسەر بەرێ ، بەلاّم وەكو دەلّێن (تەگبیر لەگەڵ تەقدیر جیایە) ، (ئــەوێ لای عەبد خەیاڵە لای خوا بەتاڵە

زۆری پێ‌ناچی ڕاپەڕین‌و شۆڕشی شێخ عوبەیدوڵلاّ دەست پێ‌دەكا ، هۆی بەرپاپوونی ئەم شۆڕشە وەكوو مامۆستا جەلیلی جەلیــلی نوســیویەتی گوایە (لە ســـەرەتای مانگی تــەموزی ١٨٨٠) ی زایینی موتەصەریفی (ورمێ) عەبدولقادری كوڕی شێخی ڕاســپاردبوو كە باج‌و خەراجی ناوچەی ســۆماوی كۆ بكاتەوە بیدات بەكاربەدەستان ؛ عەبدولقادر ڕازی نەبوو ئــەو ڕاسپاردەیە بەجێ‌بهێنێ

لەمەوە موتەصەریف كەوتە بــەكار هێنانی سیاسەتی دوو بەرەكی نانەوە ئەوەبوو هات یەكێك لە سەرۆكە كوردەكانی سۆماوێی ڕاسپارد كە ناوی عەلی خان بوو ئەو باج‌و خەراج‌و ملّكانەكان كۆبكاتەوە ، عەلی خان بۆ ئەم مەبەستە (ماشە) ی كوڕی نارد بۆ (سۆماوی) شێخ عەبدولقادریش بەم كارەزۆر ناڕازی بوو خەبەری بــەشێخ عوبەیدوڵلاّی باوكی داو شــێخ

عوبەیدوڵڵاش پشتی شێخ عەبدولقادری کوڕی گرتو لێترسەرەتای بەرپابونی شۆڕشێکی خوێناوی لەئاسۆوە خۆی دەرخست

ناوو ناوبانگی پیرۆزی بنەماڵەی سەید تەهای گەورەو شێخ عوبەیدوڵڵای نەهریش لە مەڵبەندی ژووروی کوردستانی ئێرانو موکریان ڕەنگێکی پیرۆزایەتی دەدایەوە

هەمزاغای سەرۆکی هۆزی مەنگوڕو ناسراوی کورد پاش کۆبوونەوەکەی شەمدینان ؛ چالاکانە کەوتە خۆ ئامادەکردن بۆ ئەو ڕاپەڕینەی ئەمڕۆ یا سوبەی دەتەقێتەوە ؛ هەستی کوردایەتی حەق ئەستاندن سەرانسەری کوردستانی داگرتو لەپێش هەموو کەس‌دا سەرداری ئازاو بلیمەت هەمزاغای بۆ کوڕی خەبـــاتی چەکدارانە ڕاکێشا (مەسەلەی کوردی دەڵێ خەنجەری دەبان لە کالان ناوێستێ)

هەمزاغا بەدڵو بەگیان ئاشقی ئەو ڕاپەڕینە بوو بەمـــەشەوە نەوەستا خێڵە کوردەکانی تریشی ڕام کردوو وای لێ کردن کە پـــاڵ بدەن بەلای شۆڕشـــەکەداو ئـــەو نەخشەو پیلانەی لـــە کۆبوونەوەکەی شەمدینان‌دا بۆ پێك هێنانی ڕاپەڕینەکە بڕیاردرابوو لەلایەن گەلێك لە دانیشتووە کوردەکانی ئێرانەوە پەســـند کراو پێشوازی لێ کرا

لەلایەکی ترەوە کاربەدەستانی ئێران (بەرێوەبەری‌سابلاغ) بەرامبەر کردەوەکانی هەمزاغا کەوتە ئازاردانو چاوترســـاندنی خەڵکەکە ، ئیتر هەمزاغا بانگی ڕاست بوونەوەی عەشرەتەکەی خۆی‌داو لە دەوڵەت یاخی بوو پەنای بردە بـــەر شێخو داوای پشتگیری‌و یارمەتی لێ کرد لە مانگی (ئاب) دا شێخ‌عوبەیدوڵڵا

هەزار چەکداری بەسەرۆکایەتی شێخ عەبدولقادری کوڕی نارد بۆ یارمەتی دانی مەنگوڕ

بەپێی ئەو نەخشەی دانرابوو دەبوو لە یەکەم هەنگاودا هێزی هەرە گەورەو چەپۆك هاوێژ بەسەرۆکایەتی شێخ عەبدولقادرو هەمزاغا سابلاغ (مهاباد) و دوایی ئەورێز بگرن (١) هێزی

---

(١) هێزەکەی هەمزاغاو عەبدولقادر بێ ئەوەی لەلایەن هێزەکانی سەر سنووری ئێرانەوە بەرهەڵستی بکرێت گەیشتنەمەرگەوەڕ لەوێش سەرۆکە کوردەکانی ئەو ناوچەیە چوونە ڕیزی هێزەکەوە لەوانە مەحموود ئاغا بە (٥٠٠ــ٦٠٠)هاتەلای کوردە ڕاپەڕیوەکانو ڕویان کردە ناوچەی شنۆ ،لەوێش چوار سەد کەس هاتنە ڕیزیانەوە لە (١٠) ی ئەیلوول دا شۆڕشگێڕان دەورووبەری مەنگوڕیان گرت ؛ لەوێش زیاتر لــە هەزار سوارە هاتنە ڕیزیان لە (١٥) ئەیلولدا گەیشتنە دەوروبەری لاهیجان کە عەشرەتی پیرانی تیائەژیا ئەوکاتە عەشرەتی پیران خاوەنی دوو هەزار سوارە بوو

مامۆستا جەلیلی لە سەرباسەکەی دەڕواو دەڵێ :ــ

بەلای کەمەوە هەمرو عەشرەتە کوردەکانی ئێران لایان دایە لای شێخ عوبەیدوڵلا لەوانە مەنگووڕ پێنج هەزارتفەنگچو زازا هەشت هەزار موکری دە هەزار کاوریك ؛ شکاك ، جاف پەنجا هەزار ، پیران ، ئاکۆ ، زودیو هی‌تر

حکومەتی ئێران ناچار کەوتە بەکارهێنانی هێزی سوارە؛ئەو هێزەی تەنیا لە ڕۆژانی شەر لەگەڵ دەولەتێکی تردا بــە کاری دەهێنا ئەم هێزی سوارە نیزامیە یاریدەیەکی =

= زۆری شاهی‌دا بۆ لەناو بردنی ڕاپەڕینەکەی کورد ئیتر بە دەستێکی ڕەق‌و دەروونێکی ڕقاوی پێ‌بەزەبی ئـەو هێزە کەوتە گیانی هەموو ناوچەکانی ئێران

تەیمورخانی سەرداریٚ ماکو ؛ بەگەرمی خۆی بۆ لێدانی ڕاپەڕینەکەی کورد ئامادە کـــرد بەزۆری هەموو هێـــزە جەنگییەکانی خانیتی پڕ چەك کردبوو ــ بەگشتی‌مینوروسکی لەو گەشتەی‌دا کەبە خانیتی ماکین‌دا کردی لەڕاپۆرتەکەی‌دا ئەنووسێت ــ لەمناڵ‌و پیاوانی پیری بەتەمەن چوو بەو لاوە کەسی تر نەماوەتەوە جگە لەمەش تەیموورخان زۆری‌لە دانیشتوە ئەرمەنیەکان کرد کە بەشداری پەلاماردانـــەکەی کورد بکەن

شێخ عوبەیدوڵلا کەبیستی تەیمورخان بە لـــەشکرێکی پێنج هەزار کەسەوە لە سلْماسەوە بەرەو ورمێ کەوتۆتە ڕێ سوپایەکی دوو هەزار چەکداری بەسەرۆکایەتی موحەمـــەد صدیق ناردە سەر بەلاّم تەیمورخان توانی ڕێگاکەی‌خۆی بگۆڕێت‌و لە ڕێگایەکی ترەوە بەرەو ورمێ بڕوات ئەوسا عوبەیدوڵلا ناچار بوو خۆی ڕوو بـــەڕووی تـــەیمورخان بوەستێ لەیەکەم بەیەکا چونا لەنزیك (بیلاّوی) عوبەیدوڵلا توشی نەهامەتی هات شێخ ناچار بوو بەهێزەکەیەوەبەرەو جانیسقەلا بگەڕێتە دوواوە

خۆ فرۆشتنی سەرۆکە کوردەکان ، ڕاکردن‌و بەجێ‌هێشتنی هێزی ڕاپەڕیوەکان عەبدولقادرو هەمزاغای ناچار کرد =

= خێرا بەرمودوا بگەڕێنەوە لەلای بینابـــەوە کوردەکانو هێزەکانی ئێران بەیەکدا چون لە ئەنجامدا هێزی ڕاپەڕیوەکان زیانێکی زۆریان لێ کەوت

ئەو زیانەی ساڵی ١٨٨٠ لە ڕاپەڕیوەکان کەوت ؛ بەزۆری بەهۆی ئەو سەرەك عەشرەتـــە کوردانەوە بوو کە تـــەنیا جەردەیی و تاڵانی کردن هانی دابوون بێنە ڕیزی ڕاپەڕینەـــ کەوە دۆخی ڕاپەڕینەکەش هێندەی تر بەرەو نوشوستی چوو لە ئەنجامی ئەوەی چەند دەرەبەگێکی کوردی بەشدار بووی ڕاپەڕینەکە ئامانجو مەبەستییان تەماع و بـــەرژەوەندی تایبەتی خۆیان بوو

هێزەکانی ئێران کە بەرهەڵستیەکی ئەوتۆیان بەخۆیانەوەنەدی بەدرێژایی ئەو ڕێگـــاو بانەی پیایا ئەڕۆیشتن گونـــدەکانی کوردیان تاڵان ئەکردو ئەسوتاند ؛ هەر کوردێکیان بـــەر دەست بکەوتایە ئەیانکوشت ، بەزەییان بەمناڵ و ئافرەت و پیرەکاندا نەئەهاتەوە ، هێزەکانی سوپاهسالار کەلەتارانەوە نێردرابوو گەلێك لە گوندەکانی دەوروبەری سنەیانسوتاند بەوانەی ڕۆژنامەی (وەقت) سوپەهسالار فـــەرمانی دابوو هێزەکانی بەزەییان بەکوردا نەیەتەوەو گوندەکانیان بسوتێنن و هەرچی گەنم و جۆیەکیان هەیە لەناوی بەرنو بەبرســـێتی بەجێیان بهێڵن

لە ئەنجامی هێرش و پاڵەپەستۆی هێزەکانی ئێرانەوە شـــێخ عوبەیدوڵلاو هەمزاغاو سەرۆکە کوردەکانی تربەخۆیانو =

درومیش بەسەرۆکایەتی •وحەممەد صدیق (دووەم کوڕیشێخ)
(ورمێ) بگرێت

هەرچی هێزی سێهەمیشە کەبە سەرۆکایەتی (خەلیفەموحەممەد سەیید) بوو دەبوو هەموو ئەو ناوچانە بگرێت کە کەوتبوونە ڕۆژئاوای گۆماوی (ورمێ) وە کەبریتی بوو لەشاریسلماسو خۆیو چەند شوێنێکی تریش

شێخ عوبەیدوڵلا خۆی سەرکردەی گشتی ئەم دوو هێزەی دووایی بوو هێزەکەی هەمزاغاو عەبدولقادر بێئەوەیلەلایەن هێزەکانی سەر سنووری ئێرانەوە بەرهەڵستی بکرێن گەیشتنە مەرگەوەر لەوێش سەرۆکە کوردەکانی ئەو ناوچەیە چونە ڕێزی هێزەکەوە لەوانە مەحموود ئاغا بە (٥٠٠ ـ ٦٠٠) کوردەوە لەگەڵ ڕاپەڕیوەکان ڕویان کردە ناوچەی شنۆولەوێش

= هێزەکانیانەوە لە ڕێی شنۆو لاجانەوە چوونە هەرێمی مەرگەوەر چوار فەوجی پیادەو هەزارو پێنج صەدسوارە بەچوار تۆپەوە بەسەرۆکایەتی سەرتیپ ئاغا خانو (ناصر الملك) شوێنیان کەوتن لە تشرینی دووهەمدا ڕاپەڕیوەکان سنووریان بڕیو چوونە خاکی تورکیا ، ئەوسا حکوومەتی شای ئێران داوای لە ئەستەمبووڵ کرد سەرکردەکوردەکانی تەسلیم بکات،بەریتانیاو نەمسا پشتگیری داخوازییەکەیان کرد بۆ نموونە هۆشیۆنی باڵیوزی بەریتانیا لە ئەستەمبووڵ داوای لە کاربەدەستانی عوسمانی کرد یان خۆیان سزای عوبەیدوڵلا بدەن یاخود تەسلیمی ئێرانی بکەن

(•) ڕاپەڕینی کوردەکان ساڵی/١٨٨٠ ل/١٤١

چوار صەد کەس هاتنە ڕیزیانەوە لە (١٠) ي مانگی ئەیلوول دا شۆڕشگێران دەوروبەری مەنگوڕیان گرت لەوێش زیاتر لـــە هەزار سوارە هاتنە ڕیزیان لە (١٥) ي ئەیلوول‌دا کەیشتنەدەورو بەری لاهیجان کە عەشیرەتی پیرانی تیانەژیا ؛ ئەو کاتەعەشیرەتی پیران خاوەنی دوو هەزار سوار بوو

ماموستا جەلیلی لەسەر باسەکە دەڕواو دەڵێ

بەلای کەمەوە هەموو عەشیرەتە کوردەکانی ئێران لایان‌دایە لاي شێخ عوبەیدوڵلاو هاوبەشی شۆڕشەکەیان کرد ، لەوانەهۆزی مەنگوڕ پێنج هەزار تفەنگ هۆزی مامەش پێنج هەزار تفەنگ هۆزی زرزا هەشت هەزار هۆزەکانی موکری دە هەزارگەورکو شکاکو جاف پەنجا هەزار پیرانو ئاکۆو زودیو هی تریش

حکومەتی ئێران ناچار کەوتە بەکار هێنانی هێزی سوارەئەو هێزەی تەنیا لە ڕۆژانی شەڕ لەگەڵ دەوڵەتێکی تردا بـــەکاری دەهێنا ئەم هێزی سوارە نیظامیە یاریدەیەکی زۆری شاهی دا بۆ لەناوبردنی ڕاپەڕینەکەی کوردو کوژانەوەی شۆڕشەکەو بـــە دەستێکی ڕەقودەرونێکی ڕقاوي بێ بەزەیی کەوتە گیانی کوردی بێ‌دەسەلاتو کێزری تێیان کەوتن

تەیمورخان کە سەرداری ماکۆ بوو ئەویش بەگەرمی خۆی بۆ لێدانی ڕاپەڕینەکەی کورد ئامادە کردبوو مینوڕسکی لەوگەشتەی کەبە ولاتي ماکین‌دا کردویەتی دەڵێ ئەم ولاتە واتە (ولاتی ماکین) لەمناڵو پیاوانی پیری بەسالاچوو بەولاوە کەســـی تر نەماوەتەوە جگە لەمەش تەیموورخانزۆری لە دانیشتوەئەرمەنیەکان کردووە کەلە تەکیا پەلاماری کوردەکان بدەن

ئیتر شێخ عوبەیدوڵلا کە بیستی وا تەیمورخان بـــەهێزێکی پێنج هەزار نەفەری‌یەوە لە سلماسەوە بەرەو ورمێ کەوتۆتە ڕێو نیازي ایدانی شۆڕشگێڕانی کوردي هەیە ، سوپایەکی دووهەزار چەکداري بە سەرۆکایەتی (محمد صدیق) ي کوڕی ناردەسەر ڕێگاو ویستی پێشیان پێ‌بگرن . بەلام تەیمور خان توانی‌ڕێگاکەي بگۆڕێت‌و لە ڕێگایەکی ترەوە بەرەو ورمێ هات شێخ کەوای زانی خێرا هێزێکی گەورەی پێکەوە ناو لەسەر ڕێگای‌دا دامەزراو خۆی بۆ ڕوبە ڕووی شەڕێکی دژوار ئامادە کرد ؛ بەلام لە یەکەم بەیەکا چونا لەنزیك (پێلاوێ) لەشکري شێخ توشـــی شکستی هات‌و نەهامەت ڕووی تێ‌کرد نەیتوانی بەرەنگاری‌بکات بۆیە ناچار پاشەکشەی بەهێزەکەی کردو بەرەو جانیسـقەلا گەڕایەوە دوواوە تەیمورخان بە لەشکرەکەیەوە شوێنی کەوت‌و بەدەم ڕێگاشەوەتاتواني ئازاری دانیشتوە کوردە بێ‌دەسەلاتەکانی دا ، کوردە ڕاپەڕیوەکانیش ئەوانەی بەرەو سابلاخ‌و تەورێز کەوتبونە ڕێ توشی بارو دۆخیکی ناهەموار هاتن بێ‌بەزەییانە لێیان درا تەنانەت حاجی میرزا (عبدالقاسم) موتەسەریفي میاندواوسوێندی خواردو کەبە دەستی خۆی لە ملی هەموو کوردێکی بەشداربوی ڕاپەڕینەکە بدات

بەگوێرەی نوسینە وەرگێردراوەکەی‌مامۆستا کاوس کوردەکان لە (٢٣) ئەیلوولی! ١٨٨٠ دا دەورووبەری شوشە وانیان گرت .لە (٢٧)ی ئەو مانگەش شاری ئەشـــتاروگیان گرت کە ویستیان‌لە روباری ئاتاو بپەڕنەوە لەلایەن شیعە ئێرانیەکانی دەورو پشتیەوە بەرهەڵستی کران دوای ئەوەش چەند ناوچەیـــەکی تری وەك

ناوچەی میاندواو لە ڕۆژی کوردەکان دا وەستان

ئەو هێزانەی کەبە سەرۆکایەتی هەمزاغا بوو وازیان لەوشارە هێناو بەجێیان هێشت و ڕویان کردە (زاوارا) ئەو شارەی پاش بەرهەڵستی یەکی دوو هەفتەیی خۆیدا بەدەستەوە ، ئیتر کوردەکان سزایەکی باشی ئەوانەیان دا کەیارمەتی هێزەکانی ئێرانیان دابوو پاشی ئەمە هەمزاغا میاندواوی گرت هێزە شکاوە ئێـــرانیەکانی میاندواو زاراوا هەوڵیاندا خۆیان کۆبکەنەوەو ڕێگا لەکوردەکان بگرنو نەهێڵن بگەنە شاری مەلیك کاندا ، بەڵام لە ناودڕاستی ئەیلوول دا کوردەکان پاش شـــەڕێکی خوێناوی توانیان ئـــەو شارەش بگرن (١)

جاوەکو گوترا خۆفرۆشتنی برێ لە سەرۆکە کوردەکانو ڕاکردنو بـــەجێ هێشتنی هێزی ڕاپـــەڕیوەکان لەلایەن بـــرێ چەکدارەوە عەبدولقادرو هەمزاغایان ناچار کرد کەبەرەو دووا بگەڕێنەوە لەلای بینایەوە هێزی کوردەکانو هێزی ئێران بەیەکدا

---

(١) ڕاپەڕینی کوردەکان سالی / ١٨٨٠ وەرگێڕانی کاوس قەفتان ل ١٢٧

شایانی باسە کە مامۆستا مەلا (محمد) ی ئیبنولحاجی صەدباری لە کۆتایی کتێبێکی بەناوی (كنز اللغة) دا نوسیویەتی کە شێخ (عبدالقادر) ی کوڕی عوبەیدوڵڵا لە مانگی ذیلحەجەی ســـالی /١٢٩٨ ی کۆچی ی (واتە تشرینی یەکەمی ١٨٨١ و) هات میاـــندواوی وێران کرد کتێبی ناوبراو لـــە نامەخانەی ئەوقافی مەرکەزی لە سلێمانی (لیستەی کتێبی ناوازە)

چونو له ئەنجامدا هێزی ڕاپەڕیوەکان زەرەرو زیانێکی زۆریان لێ کەوت له ئاکاما ناچار بوون کەله تشرینی دووهەمی ســالی ١٨٨٠ ی ز دا سنوور ببڕنو بچنه خاکی تورکیاوه

ئەمجار حکومەتی ئێران بەڕەسمی داوای له حکومەتیعوسمانی کرد کەئەواوی سەرۆکە کوردەکانی تەسلیم بکات ؛ بەریتانیاو ئەمساش پشتگیری ئــەم داخوازییەیان کردو بــەگەرمی داوای سزادانی شێخ عوبەیدوللایان کرد

ئیتر پاش ئەوەی که شێخ عوبەیدوللاو هێزەکانی ڕۆیشتنه خاکی تورکیاوه زوربەی هۆزو سەرۆك هۆزه کوردەکانی ئێران خۆیان تەسلیمی حکومەتی ئێران کردەوەو گەردن کەچی خۆیان پیشان دا بەتەنیا عەشیرەتی مەنگوڕ بەسەروکایەتی حەمزاغا لــە مەیدان دا مایەوەو دەست بەرداری بەرهەڵستی کردن نــەبوون درێژەیان بەشۆڕشو ڕاپەڕیندا ؛ ئیتر شای ئێران هێزێکی چوار فەوجی سوارە نیزامی بەسەرۆکایەتی عەلی خانی ئەفشاری ناردە سەر ئەم عەشیرەتە ملنەدەرەجەربەزە ، ئەم عەشیرەتەی کەلــە سەرەتای ڕاپەڕینەکەوە لەگەڵ کاربەدەستانی ئێران دا نەگەییشتنە یەکالا کردنەوەیەکی مام ناوەندی ئەمجا ســەربازە ئێرانیەکان گوندەکانی حەمزاغایان سوتاندو وێرانیان کردن گەلێك لەکوردە بێ دەسەلاتەکانیشیان کوشتو بەدیل گرت

بەواتەی هەواڵ نووسی هێزەکانی ئێرانی لــەو هێرشــەدا هەزارەها وڵاخی بارەبەر بە باری گرانی تالانیبەوە لە گوندەکانی هۆزی مەنگوڕ بەدی دەکران

حەمزاغاش لەگەڵ چەند چەکدارێکی کوردا خۆی گەیاندە

ناوچە شاخاوییەکانی سەر سنووری تورکیاو ئێرانو لەوێ خۆی
قایم کردو ئەمجار کەوتە خەباتی پارتیزانی چەند جار شەبەیخونی
لە هێزە پێشرەوەکانی ئێران کردو ترسو لەرزی لە ناوبـــانـــا
بڵاو کردەوە

حەسەن عەلی خانی موتەسەریفی (سنە) بڕیاری دا لە ڕێی
فرتو فێڵەوە هەمزاغا بگرێت سوێندی خواردو دەستی بۆهەمزاغا
بەقورئاندا دا بەڵێنی دایە کە ئەگەر لە ڕۆژانی جەژندا بێتە لای
لاقەی نەکرێت هەمزاغا بڕوای بەو سوێندو پەیمان دانـــە کردو
لەگەڵ چەند سوارەیەکی خۆیدا ڕۆژی جەژن هات بۆ (سنە)
بەڵام موتەسەریف سوێندەکانی خۆی خستە ژێر پێیو بە فرتو
فێڵ هەمزاغاو سوارەکانی گرتو هەموویانی کوشتو کەللـــەی
هەمزاغای بـــە دیاری نـــارد بۆ سەرکردەی گشـــتی هێزەکانی
ئێران (١)

کاتێکیش نوسینەکەی کاك سەید عەولا سەمەدی دەخوێنینەوە
دەتوانین بڕێ کونو کەلەبـــەری نوسینەکەی مامۆستا دەبـــاغیو
جەلیلی جەلیلی پێبڕ بکەینەوە چونکە بڕی مێژوی ڕونکردۆتەوە
کەڕۆشنایی دەخەنە سەر ڕووداوەکان دیارە کاکی ســـەمەدی
نوسینەکەی خۆی لەژێر ڕۆشنایی (بەیتی هەمزاغای‌مەنگور) دا

---

(١) بۆ ئەم باسە سود لە کتێبی ڕاپەڕینی کوردەکان ساڵی ١٨٨٠
ی ز نوسینی جەلیلی جەلیلی وەرگێراوە سەیری لاپەڕە(١٢٠
ـــ ١٤٢) کتێبی ناوبراو وەرگێڕانی کاوس قەفتان بکە .
هەروەها سوود لە کتێبی (کلیاتی ریاضی) لاپەڕە (١٩٣
ـــ ١٩٤) وەرگێراوە

نوسیوەو پشتی بەو ئەدەبە فۆلکلۆرە بەستووە منیش لێـــرەدا
وەندەی بەپێویستی بزانم ڕاگوێزی ئێرەی دەکەم

(هەمزاغا کەلە بناوێ ڕاهاتەوە ڕۆیی بۆ تورکییە ،پادشای تورکییە گرتی‌و حەوت سالان لە ئەستەمبولی گیرا یانی لە١٨٨٠ هەتا ١٨٨٧ ز بەقـەی بەبێ‌بێژ هەمزاغا پاشی ئەو سالە کەلـە زیندان دەرچووە هاتۆتەوە سابلاغ‌و کوژراوە یانی لەدوای سالی ١٨٨٧ ی ز کەچی حاجی سەییاح کەلە ١٨٨٢ ی ز هاتۆتــە سابلاغ سۆراغی قەبری هەمزاغای کردووە یەکێکیان لە خەلکی شار بۆ بانگێ کردوە تاکو ڕووداوەکەی بۆ بگێرێتەوە (١)

هۆی سەرەکیش بۆ بەرپا بونی شۆڕشی شێخ عوبەیدوللا بە قـەی کاکێ (صەمەدی) ئەوەیە کە

شێخ عوبەیدوللا کوڕی شێخ تەهای شەمزینی بوو جاوەکوو دەلێن محەممەد شای قاجار باوکی (ناصرالدین)کەگۆیا تەمابولاتی ســـوفیانەی هەبووە لە ســـالی ١٨٣٤ ی ز پێنج ئاوایی لەمحالی مەرگەوەڕ بەشێخ تەها بەخشیوەو پێنج سەد تمەنیشی بۆ بڕیوەتەوە لە زەمانی (ناصرالدین) شادا حکومەتی ئێران لە بڕیاری محەممەد شا پاشگەز بوەوەو لە سالی ١٨٧٢ ی ز دا داوای مالیاتی لــە کوردەکانی (ورمێ) و (خۆ) کردو ئەوانیش بەئاشـــکرا نەیانداو گوتیان ئێمە مالیاتمان داوە بەشێخ عوبەیدوللاو ئێستاش هەر دەیدەین بەئەوو ئەو حەققەش لەلایەن محەممەد شاوە دراوە بە

---

(١) کاك سەید عەبدوللا ئەم زانیاری‌یەی لە کتێبی خاطرات‌حاج سیاح یادوررەه خوف وەحشت ! حمید سیاح (ل٣٥٥)ی ڕاگوێزتووە لەگۆڤاری (٠٠٠٠٠) دا بلاوکردۆتەوە

شێخ دەوڵەتی ئێران لەشکری کێشاو شێخیش بۆ پاراستنی مافی خۆی پەنای بردە بەر (بابی عالی) = دەوڵەتی عوسمانی والی ئەرزەڕۆمی نارده تاران بەڵام بێ‌سود بوو

شێخ کەلە شەری ساڵی ۱۸۷۷ / ۱۸۷۸ ی نێوان عوسمانی‌و ڕووسیە بە لایەنگری عوسمانی‌و دژی ڕوسیە چوبوە ناو شەڕو توانی بووی لە بایەزید ڕووسەکان بشکێنێ ناوێك‌و ئیعتیبارێکی بۆ خۆی پەیدا کردبوو لەو وەختەدا کە هێزێکی گەورەی‌چەکداریشی بەدەستەوە بوو تەقەڵلای دەکرد سەرنجی دەوڵـــەتی ئینگلیس بۆ لای خۆی ڕاکێشی تاکوو لە پێك هێنانی ناوچەیـــەکی ئـــازاد یارمەتی بدا

هەڵبەت شێخ نەیدەویست بەبێ بوار لەناو بدا هەربۆیە بوو کە ڕاوێژیکیشی لەگەڵ شەریفی مەککەو خەدیوی میصر کردو ئەنانەت مەئمورێکی نهێنیشی نـــاردە کونسولگەری ڕووس لـــە ئەرزەڕۆم‌و وان تاکوو بیروڕای ڕووسەکانیش لەو بارەوە بزانێ پاشی ئەو چاو پێ‌کەوتنانـــە چەك‌و کەرەسەی شـــەڕ ئەوەندەی پێویست بوو لەلایەن ئینگلیـــەوە گەییشت تەنیا ئەوە مابوو کە شێخ دەست پێ بکا بەڵام لە کوێ‌ڕا ؟ دەوڵەتی عوسمانی یان ئێران؟ لەبەر چەند هۆیەك وای بەباش زانی کە لە ئێران دا دەســـت بەکار بێ

هەمزاغا ، رەئیس عەشیرەتی مەنگوڕو کوڕی باپیرئاغا کە پازدە ساڵ لەمەوبەر لە خاکی عوسمانی دا چاوی بە شێخ‌کەوتبو ئاسیاوی لەگەڵ پەیدا کردبوو بەهۆی ناکۆکی لـــەگەڵ حاکمی سابڵاغ ڕای کردو پاشی پازدە ساڵ سەر لـــەنوێ گەڕاوە لای

شێخو له هێرشی شێخ دا بۆ سەر ئێران بەناوی فەرمانده‌یـــەکی نیظامی هاتەوە سابلاغ

بەلام هۆی ناکۆکی هەمزاغا لەگەل حاکمو ڕاکردنی بۆناو لەشکری شێخ چ بوو ؟

له سالی ۱۸۸۰ ی‌ز حکوومەتی سابلاغ بەدەستی‌شازادەیەکی کەللەرەق‌و له خۆڕازی بوو بەناوي شازاده لوطف عەلیخان ئەو شازاده لووت بەرزە بەپەلە پەل‌و تەماعێکی زۆرەوە دەستی کرد بوە کۆکردنەوەی زێڕو پوول‌و هەر ڕۆژە بەبیانوویەك ئاغایەك و رەئیس عەشیرەتێکی دەگرت‌و شتێکی لێ دادەتاشی حاکم بۆ کۆکردنەوەی مالیاتو هێندێ کاروباری ناوچە ڕاوێژی لەگەل هەمزاغاو قادرئاغا دەکرد ڕۆژێك هەمزاغا دەیەوێ بۆ چەنــد ڕۆژێك سەری ئاوایی بداتەوەو بەکاری خۆي ڕابگا بەلام‌حاکم ئیزنی نادا هەمزاغا بەبێ ئیزنی حاکم دەچێتەوە دێ حاکمی له خۆبایی کەبەوە دەزانێ لەمانگی ڕەمەزانی هەمان سال‌دا خەبەری هەمزاغا بەناوي (یاخی) بەشاری وەلیعەهد نشینی تەورێزڕادەگەیەنێ شازادەیەك لەلایەن (اقبال الدوله)ی حاکمی ورمێ کەبۆ جێ بەجێ کردنی هەندێ کاروباري حکوومەتی هاتبوە سابلاغ بـــە دووکەلیمە بەینی حاکمو هەمزاغا خۆش دەکاتەوەو ئێـــدی دل ئێشەیەك له نێوان دا نامێنێ چەند ڕۆژ دوای ئەو ئاشـــت بوونەوەیـــە شازاده (مظفرالدین) میرزاي ولیعەهـــد کەله بێ کیفایەتی‌و ســـتی‌دا نێوبانگی دەرکردبوو ؛ له تەورێز ڕا بەبێ هیچ پرس‌و ڕایەك دەستووری گرتنی هەمزاغاو له کۆت‌وزنجیر کردنی ئەو بۆ حاکمي سابلاغ بەڕێ دەکا بێ‌خەبەر لەوەی

حاکمو هەمزاغا بە بەڕیوانی (اقبال الدوله) ئاشت بوونەوە

لای ئێواری یەکێك لەو ڕۆژانە هەمزاغا لەگەڵ(صەمەد برازایو (سلەمان) ی قلیانداریو سێ کەس لە نوکەرانی بە ئیدارەی میری (دارالحکومه) دەچی تاکوو شەفاعەت بۆ عە ئاغای فەتاح بکا کەلەسەر مالیات لە زیندان کرابوو بێخەبەر لەوەی کە دەستووری گرتنی خۆی لە تەوریزەوە هاتوو هەمزاغاو حەمەدو سلەمانو نۆکەرێك دەچنە ژووریو نۆکەریش لە دەرێ ڕادەوەستن (میرزا فقیخان محمد)خەبەر هاتنی هەمزاغا بەحاکم ڕادەگەیەنێو شازادەش بەبێ یەك دەستوور دەدا بیگرن لە کاتێك‌دا کە هەمزاغاو پیاوەکانی وەتاغێکی خواری ڕاوەستا بوون فەڕاش باشی لە پلیکانان خواریو فەراشێکی زنجیر بەدەستیشی لە دواوە ڕوو لە هەمز دەکاو دەڵێ حەزەتی والا دەفەرموێ ئەم زنجیرە زیارەت بکە لە ملی خۆتی بخەی ء!

هەمزە مەردی کارخانێ
هیچ بەو کارە نازانێ
بە خۆو بە قلیانداري
دەهات لە بۆ دیوانێ
حاکم چۆ باڵـەخانێ
خڕەی زنجیران دەهات
فەڕاش گەینە پێشخانێ
کاك هەمزە تۆ ماچی کە
موقەسیری دیوانی! (بەیتی هەمزاء

هەمزاغا کە نلزانێ چ خەبەرمو چ قەوماوە دەپرسێ ؛ کێ؟!
فەراش باشی دەڵێ تۆ هەمزاغا ڕاست دەبێتەوەو دەیانەوێ
کەون لە حەوشەی میری و لەبەر دەرگا سەربازەکانیشیان
ن هەڵ دەکێشیتە خەنجەرو ئەوانیش تـەقەی دەکەن دوو
دەکوژرێن و چەند کەسیش بریندار دەبن لەو بـەینەدا
قلیانداری هەمزاغاش دەکوژرین

هەمزاغا ئاوڕێ داوە
حەمەدو سلەمان کوانێ
حەیفی لە بۆ حەمەدی
کوژراوە مەردی مەیدانی

شازادە نادر میرزا کە بۆ خۆی حازری ئەم ڕوداوە بووە

—

(لە وتاغی ژێرووی شازادە من و میرزا تەقی دانیشتبووین
ەمزاغا لەگەڵ یەکێك لە برازاکانی و قلیانداریك و نۆکەرێك
کەوتن زۆری پێنەچوو کەدیمان فەراش بـاشی
ە لەگەڵ فەراشێکی زنجیر بەدەســت هاتنە ژوور فەراش
ڕووی لە هەمزاغا کردو گوتی شازادە ئەم زنجیرەی بۆتۆ
وە دەبێ زیارەتی کەی (١) ئیتر هەمزاغاش ئەم هەڵوێستە
ەیە دەنوێنێ کەلەپێشەوە باس کرا
ئا بەم جۆرە شازادەی لاو کەهەروا بەبێ تەگبیر و تەدبیر

نوسینەکەی کاك سەید عەبدوڵلای صەمەدی کەلـە کتێبی
(جغرافیای دار السلطنە تبریز) ی وەرگرتووە لە گۆڤاری
( ) دا بلاوی کردۆتەوە

کاران دەکا بەپەلە مەبەستەکە بە تەوریز رادەگەیەنیو داوای یارمەتی لێ‌دەکا بەو جۆرە ئاگری شەڕێکی توندو خوێناوی لەو ناوچەیەدا هەڵدایسێ کەهەتا نزیك تەوریزێ دەسووتێو قازانجی هیچ لایەکیشی تێدا نابێ

لەدوای ئەوەی کە حەمەداغای مامش‌و (بیوك خان) ی قەرەپاپاغ بەناعیلاجی کەوتنە گەڵ شۆڕشەکەی عوبەیدوڵڵاو حاکمی سابلاخیش لە ترسان شاری بەجێ هێشتو لە (٢٨) ی ئەیلوولی ١٨٨٠ دا حاکم بەرەو میاندواو کەوتەرێ دوو رۆژ پاشی هەڵاتنی حاکم لەشکری شێخ بەبێ هیچ شەڕو کێشەیەك پێ‌دەنێنە سابلاخو لە (٣٠) سی ئەیلوول دا لەقەراغ شاری چادر لێ دەدەنو خانبازیانی کوڕی مەجید خان لەلایەن شێخ عەبدولقادرەوە دەکرێتە حاکمی سابلاخ ئەمجار میری بەگی بەردەسوور بە دووسەد سوارەوە دەنێردرێ بەو مەبەستە میاندواو بگرێ بەڵام زوری پێ‌ناچێ لە شەرێك‌دا بەدەستی سەلیم خانی چارداوروو دەکوژرێ

سەلیم خانی چەرداو روو
وەك پۆرێ دەچریکێنێ
دەگەل تفەنگی دەبهاویشت
لە خاڵی شێخی دەدا
لە زینی دەترازێنێ
وەك جەلاب دەبری سەری
وەك هەڵۆی دەرفێنێ

پاش کوژرانی میری بەگ شێخ بەتەواوی هێزەوە دەچنە

سەر میاندواوێ بەلەشکرێکی گەورەو بەربلاوو تێکەڵ لە عەشائیری (مەنگورو مامەش‌و پیرانو گەورکو زەرزاو ڕەمەکو فەیزوللابەگی‌و دێبوکری‌و بەگزادە بەو جۆرە نۆ هەزار سوارەو هەشت هەزار پیادەو دە هەزار کەسیش بەربلاو بەرەو میاندواو وەرێ دەکەون

ڕۆژی (٢)ی تەشرینی یەکەمی ١٨٨٠ ی ز میاندواو دەکەوێتە دەست شێخی.. (خرناڵ) ی بەیت بێژی بەیتی هەمزاغا کەلە نزیکەوە شاهیدی کارەساتەکە بووە ئاوای دەگێرێتەوە

ئاوری بەردەنە شاری
بێت بە ڕۆژی حەشری‌یە
تەقە تەقی مار تینان
لە بڵەسەی دە شەش خانان
چرپان چرپان پەیدا بوو
لە کوچەو لە دالآزان
منداڵو خێزان قوڕین
دە پەڕینە سەربانان
چەندیان عەجەم دەکوشتن
لەسەر باغ‌و بێستانان
دە دەرێنن کلیلان
دەیشکێنن دۆوکانان
ئەتلەس و کیمخواو خارا
بۆ گاوان و شوانان

لە (١٠)ی تشرینی یەکەمی ١٨٨٠ ی ز دا لەشکر بەرەو

ڕۆیشت لەماوەی یەك حەوتوی ڕابووردوودا کە مياندواو
دەستی شێخ دابوو ناوی لەسەر سەفحەی ڕۆژگار کوژایەوەو
ح لەبەری تێدا نەما هەر چەندە حەمەد ئاغای مامەش کە
گەمارۆی شاردا لاي بناویی بەدەستەوە بووەو زۆری ژنو
الی بێچارە دەرباز کردوون بەڵام سەرەڕای ئەوەش (٨٠٠)
شت صەد موسڵمان و دوو هەزار ئەرمەنی و پەنجا جولەکە
ژران

لە دوای گرتنی مياندواو نۆرە هاتۆتە سەر تەورێزو بناوێ
هەمزە بڵیند بوو لە ناوێ
لە بریقەی زڕیەو قەتڵاوێ
ئەوچەل دەچمە سەر بناوێ

بەڵام کارەساتی مياندواو وەها دڵ تەزێن بوو کە زوربەی
کان لە دوایی کارەکە دەترسانو دەیانزانی ئەو کارە گەورە
ڕسینەوەشی لە دوایەو گرانیان بۆ تەواو دەبێ ؛ هێندێکیان لە
کر هەڵبڕانو گەڕانەوە زووبەی ئەو ڕەشو ڕووتەش کەوە
ی تالآنو ماڵ کەوتبوون هەر بە تالآنی مياندواوی قەناعەتیان
ەو چیدی وەدوای لەشکر نەکەوتن بەو جۆرە سوپای
ێی قەڵشی تێکەوتو لەلایەکی تریشەوە ئۆردووی دەوڵەتی
ەورێزەوە بۆ بەرگري هاتبوونە بناوێو هێزێکی باش لەوێ
هاتبوو لە سەربازو لە خەڵك ؛ چونکە خەڵکەکە دەیانزانی
ەر بێتو بە ئەوپەڕی لەخۆ بووردوویی شارەکەیان نەپارێزن
ەنووسێکی وەکی مياندواویان لە پێشە لەو دەمەدا کە شێخ
ولقادرو هەمزاغا لەبەرەی ڕۆژهەڵاتدا بەئامانجی تەورێزەوە

میاندواوو مەلکەندیان گرتووەو لـــە فیکری بنـــاویّ دان شـ
عوبەیدوللاّ بەرەیەکي تازەش لە ڕۆژئاوای گۆلی ورمیّدا
دەکاتەوە کە ئەویش هەر بەرەو ئەورێز دەبێتەوە بۆکردنەو
ئەو بەرە نوێیەش لە (۱۳) ی تشرینی یەکەمی ۱۸۸۰ یەز یەکێ
لە خەلیفەکانی خۆی بەناوی شێخ (محمد سعید) بەچوار هە
تفەنگەوە لەمحالّی برادۆستدا دەنێرێتە سەر ورمیّ
لە دوای کوژاندنەوەی ڕاپەڕینی شێخ عوبـــەیدوللاّ (
هەمزاغاش دەگەڕێتەوە مالّی خۆیو دەولەتی ئێران گەلاّلـ
گرتنو کوشتني دادەڕشتو وردە وردە خۆیان پیّنزیكدەکرد
لەلایەکەوە بەهۆی سەرۆك عەشـــیرەتی وەك حەمەداغا مامش
خۆشی براو خزمانیان دەدایەوە کە ئیدی پچووکی هەمزاغانەک
لەلایەکی ترەوە وەعدەی حکومەتی موکوریانو ڕاگرتنیسنوو
دەولّەتی عوسمانییان دەدایەو بەزمانی شیرین بەناوی بانگهێش
چاوپێکەوتن هێنایانە سابلاّخو لەویّ لەپێشدا بە حورمەتێکی
میوانداریان کرد دوای چەند ڕۆژیّ دەرفەتی لیّدێننو لە کا
دا خزمانو پیاوانی بۆ گەڕانو شتومەك کڕین دەچنە نێو ش
(۱) خۆیو پیرۆت لەیلیّی قەندەدار دەمێننەوە بەپیرۆت
قەندەیەکم بۆ تێکە قەندەکە وەردەگریّو نەفەســێکی لیّدە
باوەڕیلكو شەش سەرباز خۆ دەکەن بەژووردا یاوەرەکەکۆ
زنجیری پیّدەبیّ، دەلّیّ هەمزاغا دەستت بێنە بیخەمەزنجیر

(۱) لێرە بەولاوە بەبیّ دەســـت لێدان نووسینەکەی مامۆ
(عبدالقادر) دباغییە سەیری گۆڤاری کاروان ژمارە
ی سالّی ۱۹۸۸ بکە

پێت لە کۆت بەستم هەمزاغا زۆر بە لەسەرخۆیی دەڵێ : گوێم نەختێ قورسە ، وەرە پێشێ بابزانم چ دەڵێیت ؟! یاوەر دەچێتە پێشەوە بەڵام هەمزاغا کە قەندەکەی بەزارەوە دەبێ وەك پڵنگ هەڵمەتی بۆ دەباو ملی بادەداو بەخەنجەرە دەیانە بە ناوبانگەکەی جەرگی هەڵدەدرێو هەڵمەت دەباتە سـەر سـەربازەکانو هەر شەشیان دەکوژێو بێ‌ترس دەردەپەرێتە حەوشە گەورە پڕ لە سەربازو تەقە بەرز دەبێتەوە بەدەنگی تەقەی تفەنگ مەنگوڕ بەگورجی دێنەوە بۆ سەربازخانەو دەبینن دەرگای ئاسن داخراوەو نرکەی شێرانەی هەمزاغا دەبیسـتن ، حەمەدی ئاوڕەحمان کە پیاوێکی بەشانو شەوکەوتو زۆر بەهێز بووە دەکشێتەوەو بـە هەموو هێزیەوە خۆ بەدەرکەوە دەنێو ئاسـنی ئەڵقەی دەرگـا دەپسێنێو هەمزاغاو قەندەدارەکەی بەرەو دەرگا دەڕۆنو بـە مەنگوڕان دەگەن لەوێدا دەڵێ مەنگوڕینە مەڵێن هەمـزە خەجلاوە بابی حەوتانم گاوە قەندەم لێ وەرنەگەڕاوە : بەڵام لە دەسرێژی عەجەمان حەمەدی ئاوڕەحمان دەپێکرێو دەکەوێ مەنگوڕ وێرای هەمزاغا دەچنە باخی شێخی لەوێوە پیاو دەنێرێتە لای پیاو ماقوڵو ڕیش سپیەکانی شار ؛ کە دەبێ تەرمی حەمەدم بدەنەوە ، دەنا ئێدی دەست ناپارێزم ؛ ئەوانیش دەچنـە لای حاکمو ڕازی دەکەن کە تەرمی حەمەد بەحورمەتەوە بیەنە باخی شێخی . هەمزاغا دەگەڕێتەوەو تەرمی حەمەدی ئاوڕەحمانی‌دەنێژنو بەڵام هەر لەسەر قەبرانەوە بەتۆڵەی خوێنی حەمەد هێرش دەباتە سەرقەڵاتی مۆتاوێو کەبنکەیەکی گەورەی سوپای ئێرانی لێ‌دەبێ گەلاڵەی هێرش ئـەوەندە بەوردیو تێبینو لـەهەمان کاتدا

کتووپڕی دەبێ کەلەماوەیەکی کەمدا دەیگرێو قڕ دەخاتەعەجەمان دوای گرتنی قەڵای مۆتاوێ بێ پشودان هەر بەو سوارانەوەهێرش دێنێ بۆ سەر شاری سەردەشت ، سوپای ئێران هێشتا بەباشی لە کارەساتی قەڵای قایمی مۆتاوێ ئاگادار نابن تازە خەبــەریان پێ گەیشتوەو ئەژنۆیان شکاوە کەلە نکاو خۆیان دەکەونە بــەر هێرش ، ناوی هەمزاغا ئەوەندە بەسام دەبێ گە دوژمن بــە بیستنی ناوی وا دەحەبەسێ کەبێجگە لە هەڵاتن یاخۆ تەســلیم کردن ڕێگایەکي دیکەی بەبیرا نایەت ؛ گەلاڵەي هێرشی سەر دەشت چەشنی گەلاڵەی قەڵاتی موتاوێ بەوردیو تێ بینیوئازایەتی دادەڕێژێو هەر بەشێوەیەکی ناکاو یاغافڵ گیرانە ئەویش دەگرێو چەکو جبەخانەیەکی فرەی وەچنگ دەکەوێ

ئەگەر بەوردیو بێلایەنی بڕوانینە ئەو هەڵمەتە مێژوییانەو لەلایەن پسپۆڕانی نیزامیەوە بدرێنە بەرتیشکی لێکۆڵینەوەیــەکی ـانستیانە دەردەکەوێ کەلە ڕوانگەی نیزامیەوە هەمزاغای کوردی ێ کەس ئەگەر لە سەردارانی گەورەی دنیا ئازاترو لێزان تر ەبووبێ لەوان کەمتر نەبوە .!

نازانم کاتێ هەمزاغا هێرشی دەباتە سەر گردي قەرەپاپاخان کەئەو هێزە لە حەوسەد سواري سوپای ئێرانو عەشایری کوردو ورك پێنك هاتبوون چەند ســواری لەگەڵ بووە ، بەڵام بــە بفکرین لە هەڵو مەرجی کاتی هێرش کەهەر بەبیستنیخەبەرەکە ەستووری کۆبونەوە دەدات دەتوانین بێژین ئەگەر حەشــیمەتی ۆریشی بەدەورەو بووبێ لە دووسەد یا سێسەد سوارتێنەپەڕیوە ەبێ گەلاڵەو نەخشەي هێرشەکەی چەندە جەسوورانەوقارەمانانە

بوو‌بێ که بەکوژراوێکی زۆر کەمەوە حەوسەد سواری‌نەیار
دوژمنی چەشنێ قڕ کردبێ که ئاقەسوارێکی لێ دەرچووبێ‌ل
هێرشی قەڵای موتاوێ کەئەو قەڵایە توورەکە ڕێــژی دەو
زەردەشتەوە دوژمن کردویە بەسەنگەرو خۆی بۆ بەرگریی ئ
ئامادە کردووەو هەر چوار لای قەڵاکەش دەشــتەو[مەل
بجوڵێتەوە دیارە دەبێ هەمزاغا چ پیلانێکی گێڕابێ کەلەماوەیە
کەمدا ئەو قەڵا قایمەی گرتبێ ؟!

هەروەها پێگەی قایم‌و گەورەی شاری سەردەشت !.

وەکو دەڵێن هەمزاغا بۆ زستان‌و ڕابواردنی لای خز
دێتە گەرمێن‌و لە گوندی شروێن دادەنیشێ حکوومەتی عوسـ
کە ئاگاداری قارەمانەتی‌و شۆرەت‌و ناوبانگی هەمزاغــا دەبێ
لەسەر داوای شای ئێران بەناوی بانگ هێشتن داوای لێ ئە
کە بچێتە (ڕانیە) هەمزاغاش کەدژایەتی لەگەڵ عوسمانی‌نەبو
ئاگای لەکەین‌و بەینی دوژمنانی کورد نەبوو ، دەچێتە ڕانیـ
لەوێ دەیگرن‌و ڕەوانەی ئەستەمبولی دەکەن چەند ساڵێکی ڕە
لە زینداندا دەمێنێتەوەو بەرێکەوت لەو بەینەدا ســوار چاکێ
جلیت بازی بێگانە دێتە ئەستەمبوڵ‌و بەجلیت بازی چەند ســ
چاکی تورك دەکوژێ ، سوڵتانی‌عوسمانی‌بەنزیکانی‌دەستووردەدابە
پاڵەوانێکی وام بۆ پەیدا بکەن ئەم جلیت بازە بیەزێنێ‌و ڕز
مان بکات یەکێ لەمانە دەڵێ که کوردێکی ئازا لەزیند
مەگەر ئەو بتوانێ دەنا لەم وڵاتە کەسم دەس ناکەوێ‌و پێم
نایەت بەدەستوری سوڵتان هەمزاغا ئازاد دەکەن‌و دەیبەنە
سوڵتان هەمزاغا بەجەسارەتەوە سڵاو دەکاو چاوەنواری ئەمرد

ان بوردی تەماشای بەژنو باڵای دەکات لێی دەپرسێ
، گیراوی   لە وەڵامدا دەڵێت من چ خراپەیەکم لەخاکی
مانیدا نەکردوە لە شەڕیشدا نەگیراوم بەڵکو بە فێڵ منیان
ەو چ تاوانێ لە خۆم شك نابەم ؛ سوڵتان ئازایی‌و نەترسی
ی زۆر پێخۆش دەبێ‌و دەڵێ   دەتوانی ئەو سوار چاکە
، بازەم بۆ بکوژی؟ لە وەڵامدا دەڵێ   دەتوانم بەڵام بــە
ت ؛ دەڵێ   مەرجەکانت چی‌یە ؟ دەڵێ ولاخێ کە خۆم
ی بکەم‌و چەن ڕۆژێ سواری بم‌و پشوودانێ کە نــەختێ
یتەوەبەر ؛ ئیتر لەسەر دەستووری سوڵتان دەیبەنە تەویلەی
، لەنێو سەدان ئەسپ‌و ماینی تایبــەتی‌دا ماینێکی خــەزاڵ
بژێرێ پێی دەڵێن : بابە ئەو ماینە تایبەتی خەلیفەیە ،دەڵێ
دەمدەنێ باشە دەنا سواری چ ولاخێکی دیکە نابم ، بــە
نی ڕادەگەیەنن   دەڵێ بیدەنێ پاش ماوەیەك کەبە ماینەکە
ی دەکات بەهەموو جۆرێ‌مەشقی پێ‌دەکا دەچێتە لای‌سوڵتان‌و
ئامادەم   بەڵام بۆ ئەوەی زەبری دەستی ئەو کابرایە ببینم
کەسێ لەپێش مندا بچێتە مەیدان‌و لەگەڵیا بەشەڕ بێت
ن قبووڵی دەکات‌و لەڕۆژێکی دیاری کراودا ژوانی جلیت
بەسوار چاکە ڕادەگەیەنن . لەو ڕۆژەدا سوڵتان‌و وەزیرانو
نی عوسمانی‌و کۆمەڵانی خەڵك بۆ بینینی ئەو شاکارە کۆ
ە لە پێش‌دا یەکێ لەسوار چاکەکانی تورك دەچێتەمەیدان
ش دێت بڕیار دەدات زەبری هەوەڵ سوار چاکی تورك
بێ‌   کانێ جلیتەکەی بۆ دەهاوێژێ کابرا بەگورجی خۆ
. ژێر مل ئەسپەکەی‌و لەولاوە دێتە سەرپشتی کانێ کە نۆبە

بەم دەگات سوار چاکی تورك غاردەدا ئەمیش لەکانی خۆي دا
دەنگی دەداو داري جلیتی بەتوندی لە پشت دەداو دەی کوژێ
ئەنجا نۆبە بە هەمزاغا دەگات دەلێ هەوەڵ زەبر هي ئـــەوە ،
کانێ سوار چاکی بێگانە دەیەوێ جلیتی حەواڵە بکا هەمزاغاخۆی
دەهاوێتە ملی ماینە خەزاڵو لەولاشەوە لە پشتي زین قیتدەبێتەوە
کابرا جلیتەکە دەهاوێ بەڵام لەبەر سوار چاکی هەمزاغا لـــە
خۆي ناکەوێتو گوێی ماینەکە دەبات کانێ نۆبەی هەمزاغا
دێتو دەنگی دەدات کابـــرا وادەزانێ کە گورج جلیتـــەکەی
هاویشتووەو لێی نەکەوتووە لەولاوە دەیەوێ بێتە سەرزین بەڵام
جلیتەکە هەر بەدەست هەمزاغاوە دەبێو لەو وەختەدا فرســـەتی
لێ دێنێو دارێ حەواڵەی تیرۆغەی پشتی دەکا کە ورگیدەدرێو
لەبەر زگیەوە دێتەدەر
سوڵتان بانگی دەکاتو دەلێ کوردە بەفێڵ کوشـــنت
بەڵام ئافەرین ، زارت بکەرەوە ؛ زاري دەکاتەوە زاری پڕ لە
لیرەي زێڕ دەکاتو خەڵاتو مانگانەیەکی باشی بۆ دەنووسێ کە
لە ئەستەمبوول دا بمێنێتەوە.
کانێ مەنزڵو مالی ساز دەکا بەهۆی دۆســـتانی کوردەوە
ژنی ئەحمەد بەگی میر ئالآ مارە دەکا لەو سەردەمەدا شـــەڕی
فارسو بایەزید لەبەینی ڕووسو عوســـمانی دا دێتە مەیـــدانو
سوڵتانی عوسمانی هەمزاغا بانگ هێشتن دەکا کەوەك فەرماندەرێکی
گەورە دەیەوێ ڕەوانەی جەبهەی بکات هەمزاغاش لە وەڵام
دا دەلێ من ئەو وڵاتەم نەدیوە خزمو کەسو کارم دەگەڵ
نین ئەگەر سوڵتان ئیجازەم بفەرموێ لە وڵاتی خۆمدا باشـــترە

دەتوانم خزمەت بکەم ؛ لەبەر ئەوە حکومەتی ئاران لایەنگری ئیمپراتۆری رووس بوو ؛ خەلیفە جوابەکەی پەسەند دەکاو دڵ خۆشی دەدانەوەو خەڵاتی دەکا (١)

---

(١) نە مامۆستا دەباغیو نە مامۆستا جەلیلی نەیان نوسیوە ئەو کاتە خەلیفەی عوسمانی کێ بووە یان چ ساڵێك بووەوادیارە ئەو کاتەی هەمزاغا لە ئەستەمبوڵ بووە لە نێوان ساڵانی (١٨٦١ ــ ١٨٧٦) ی زایینی دابوەو ڕۆژگاری سوڵتان (عبدالعزیز) یش بووە

لەم بارەوە مامۆستا پیرەمێرد نوسیویەتیو دەڵێ

عەشیرەتی مەنگــووڕ کەلە ئەساسا جەنگــاوەر و ئــازان رەئیسێکیان لیھەڵکەوتبوو پیاوێکی ئازاو ورياو چاپك سوار لە زەمانی سوڵتان عەزیزدا بانگیان کرد بۆ ئەستەمبوڵ لەوێ هونەرو ئازاییو چاپك سواری لای سوڵتان عەزیز پەســند کرابوو ڕوتبەو نیشانو مەعاشی بۆ بڕابوەوە چەندێ لــە ئەستەمبوڵ دانیشت ژنێکی هێنابوو فاطمــە خانی ناو بوو کوڕێکی بوو ئیبراهیم بەگ کەلەم ئاخریەدا کۆشکیشاعیری خۆمان هێنایەوە

ئەو هەمزاغایە ڕۆژێ لە دیوەخانی خۆی دادەنیشێ هەموو کەلە کەلەی مەنگوڕی لەلائەبێ مەمەندە قیتێ ؟ پشــدەریش لەو نلوەدا بەرازێك تەنگەتاو ئەکاو ڕای ئەفرێنێ ڕاست ڕو دەکاتە خێوەتی هەمزاغا نایێڵێ بگاتە ژێر خێوەت قەدارەیێك ئەدا لە گازەری پشتی دووکەرتی دەکا نەعرەتەیێك ئەکێشێ ئەڵێ بمناسن مەمەندە قیتم ئاغاکانی مەنگوڕ ڕاستدەبنەوە =

هەمزاغاش لەگەڵ خێزانو منداڵەکانی دەگەڕێنەوە بەڵامئەو
ـەو نیزامەی ئەو دای مەزراندبوو تێك چوو بوو قــادراغای
ـوکری کە خۆشەویستی هەمزاغاو بەسەرەك عێلی دای نابوو ،
ـس جوابی نەدەدایەوە کاکەڵــڵاغای برای هەڵخەڵــەتابوو ،
مزاغا دەکاتە سەر دێبوکریان کە دەبێ لە فلان ڕۆژدا لەماڵی
راغا کۆببنەوە بەگشــتی دەچنە ماڵیو شەو بەقســەی خۆش
ـەبوێرن تا کاتی خەو ؛ لەوکاتەدا هەمزاغا ڕوو دەکاتە قادر
او دەڵێ   شەو درەنگەو خەومان دێ تەشریفت بچۆ بۆ ماڵێ
ئیمشەو لاقان درێژ کەین

قادراغا دەچێتەوەو هەمزاغاش بەپیاوێــکی خۆی دەڵێ
ـتو مەسینەم بۆبێنە بەبەرچاوی هەموو ئاغاوانێ دێبوکریەوە لە
نەشتەکە دەمیزێو خۆی دەشواو ڕوو دەکاتە ئاغاکانودەڵێ
شیاوی ئەوەنین کەپیاو شــەرمتان لێبکا ، پیاوتان تەنیــا
اغایە کەدەبێ خزمەتی بکەن

بەو شێوەیە دیسانەوە نەزمو نیزامی عەشائیری دامەزراندەوە
م دەوڵەتی داخ لەدڵی ئیران پوازی بۆ پیرەداری کورد کە
.کەیەکی بەسامی لــێدەرهاتبوو داتاشی کاکەڵــڵاغای برای
'اندبووی ؛ لەلایەکی دیکەوە بۆ نێچیرێکی وا پیلانێکیدیکەی

ڕێي کەون هەمزاغا نابەڵێ ئەڵێ   لێی گەڕێن مەمەنــد
گۆڵی گۆبەندە

ڕۆژنامەی (ژین) ژمارە (٦٤٠) ی ٢٨/ئاغستۆسی/٩٤١

گێڕاو ئەمیر نیزامی کوردی گەڕوسی والی ئازربایجانی نـــار
مەهاباد ئەمیر نیزام وەڵامی نارد کەبۆ چاوپێکەوتنی هەمزاغـ
دێمە خزمەتی ، هەمزاغاش بەڕووخۆشی‌یەوە بەرەو پیری چو
چەن ڕوژ بەخۆشی‌و ڕاوو ڕاوەشکار ڕایان بواردو ، ئەمیرنیز
بەقورئانی پیرۆز سوێندی بۆ خوارد کە هەتا ئەو لەسەر عەرز
نەهێڵی تاقە چڵە موویەك لەسەری هەمزاغا کەم بێتەوە ! ! پا
ماوەیەك ئەمیر هەمزاغای بانگ هێشت‌و ئەویش زیاتر لەبـ
ڕقەبەري دەگەڵ کاکی خاپەنی وەڕێ کەوت ، ئـــەمیر نیزا
پیرە ڕێوی بەپی‌خۆشـــبوونەوە بەرەو پیری چوو بـــە دا
کوردەواری میوانداری کردو چەند ڕۆژێ بـــەخۆشیی‌و هێ
ڕایان بواردو ئەوەندە قسەی خۆشی بۆ کردو یەکێتی‌و کوردا
نواند کە دڵی هەمزاغاي وەك ئاوێنەی بی‌گەردی لی‌هات‌و تە
دڵنیابوو ، هەڵۆی بەرزە فڕي چیا دەستەمۆ ببوو ئەمیر نیزا
دەنوێنی کەلە خێوەتە گەورەکەی خۆی خەریکی ڕا پـــەڕا
کاروباری وڵاتە ؛ هەمزاغاش لەخێوەتی تایبەتی خۆی‌دا لە
چەند کەسی لەخزمانی خۆی قسەدەکا لەو وەقتەدا پێش خز
ئەمیر نیزام کە کورد دەبی دێتەژوورەوە زۆر بەئاسایی دەڵ
ئاغا ئەمیر دەفەرموێ ئەگەر کاری نیە حەزدەکەم تەشـــ
بێنێتە لام لەبەر ئەوەی کەتا ئەو ڕۆژە چەن جار بەو شێوەیە
چاوپی‌کەوتنی ئەمیر ، هەڵدەسی‌و بەرەو خێوەتی ئەمیر نیـ
وەڕێ دەکەوێ غافڵ لەوەی کەچ داوێکی سامناکی بۆ دانر
دەورو بەری چۆن تەنراوە ! ئەمیر نیزام دەی‌زانی کە ئـــ

هەمزاغا دەستی بگاتە چەك یا بـەبێ چەكیش ماوەی دەسـت
كردنەوەی پێ بدرێ تازەربەی خۆی نەوەشێنێ ناكەوێ‌ودەیزانی
دەستی بەئەمیر بگات وەك هەڵۆ دەیڕمێنێ‌و حەقی خۆی‌دەستێنێ
لەلایەكی دیكەوە زۆر كەس زانیبووی كە سوێندی بە قورئان
خواردوە پەیمانی لەگەڵ دا بەستووە لەبەر ئەوە كەلەسەر عەردا
نەبێ دەستووری دابوو لەلایەكی خێوەتەكەوە كە تایبەتی‌دانیشتنی
خۆی بوو چاڵێك هەڵدەكەنن كاتێ ئەمیر نیزام دڵنیابوو هەمزاغا
لە خێوەتەكەی هاتەدەر دەچێتە نێو چاڵەكە ؛ وەختێ هەمزاغـا
دەگاتە نێو خێوەتەكە ئەمیر بانگی دەكاو دەڵێ ئاغا فەرموو
ڕستەی(ئاغافەرموو) ڕەمزێك دەبێ لەبەینی ئەمیر نیزام‌وسەربازەكانی
دامەزراو لە مەتەڕێزدا كەوەك دەستووری دەست ڕێژ وایـە
سەربازەكان بەبیستنی ئاغا فەرموو دەسڕێژ دەكەن‌و ئەرمی‌بەسامی
شیرەپیاوی كورد لەخوێنی پاكی خۆی‌دا دەگەوزێ بەم شێوە
نامەردانە بەم ڕەوشتە فریوكارانە هەمزاغا شەهید دەكرێ‌و پاش
كوشتنی سەری دەبڕن‌و بۆ دیاری دەینێرنە تـاران بۆ پێتەختی
شاهەنشای ئێران بەو فڕو فێڵە دەوڵەتی ئێـران خاترجەم بوو
كە كەسێ خەوی لێ‌حەرام كردبوون كەسێ كە قڕی لـە
دوژمن دەكردو عەجەم بەبیستنی ناوی وەلـەرزە دەكەوت ،
سەرداری قارەمانێ كە گەلاڵەی گرتنی پێگە قایمەكانی دادەڕشت
ئێدی بۆ هەتا هەتا چاوی لێك ناوە ئێـدی هەمزاغای جوامێرو
شێرە پیاو نەماوە سەری پڕ شۆڕی وەك بەنرخترین دیاری بـە

بارەگای خوێنمژی شای قاجار پێشکەش کراوە(١)

خەبانەت کارانیش لەسەر هەموویانەوە کاکل ئاغای برایەبە وەرگرتنی، ئافەرینێکی ڕووت بەسەر شۆڕیو شەرمەزاریەوە گەڕانەوە بەڵام ناوی پیرۆزی هەمزاغا وەك ڕەمزی ئازایەتی لە فەرهەنگی فۆلکلۆری کوردەواری‌دا جێ‌گیر بووەو ڕستەی هەر کەس سمێڵی سوور بوو هەمزاغا نیە لە وتوو وێژی ڕۆژانەی خەڵکی کۆڵانو بازاڕو مزگەوتو چاخانەو تەنانەت کالی‌ژنانیش بە مەبەستی جۆراو جۆر دەوترێو دەوترێتەوە

---

(١) بەگوێرەی بروسکەیەك کەلە تەورێزەوە بۆ وان لێدراوە کوژرانی هەمزاغا بەم جۆرە بوە

کاربەدەستانی ئێران بەڵێنیان دا کەلە هەمزاغاو کاکاغای برا گەورەی ببوورن قادراغاو میرزا قاسمی برای قازی سنە چوون بۆ لای هەمزاغا . موتەسەریف بەباشی پێشوازی‌کردو خەلاتی کرد پاشـــ دوو ڕۆژ میرزا قاســـمو هەمزاغاو سواراغای ئاموزایو دوولەخزمەکانی هاتنو داوای چاو پێ کەوتنی موتەسەریفیان کرد فەڕاش باشی داوای لێ‌کردن لە چادرەکەدا چاوەڕوان بن فەڕاش باشی لە چادرەکە چوە دەرێو دەستی بۆ سەربازەکان ڕاوەشان ئەوانیش‌کە لەوەو پێش ئاگادار کرابون خێرا کەوتنە تەقەکردن‌لەوانەی ناو چادرەکە هەمزاغاو ســـواراغاو دوو خزمی کوژران کەللەسەرە بڕدراوەکانیان نێردران بۆ میر ئەشلێن گوایە هەمزاغا دوای ئەوەی چوار گوللەی بەرکەوت لەچادرەکە خۆی دەرباز کردوو بەخەنجەر یەکێکی کوشتو دوایی =

= یەکێك لە پیاوەکانی موتەسەریف کوشتی کاکاغای بـــرا گەورەی هەمزاغا کرا بەسەرداری مەنگور لە ئـــەنجام دا هەشت پیاوی هەمزاغاو چوار سەرباز کوژرانو پێنجسەربازو پیاوی موتەسەریفیش بریندار کران

ڕاپەڕینی کوردەکان سالی ۱۸۸۰ ل ۱۹٦ ــ ۱۹۷

بەڵام مامۆستا سەیید عەبدوڵلا سەمەدی ئەم ڕووداوەی باشتر شی کردۆتەوەو زیاتر پێی داگرتووەو سەرچاوەی باشیشی لابووەو لەژێر سەرەباسی (کوژرانی هەمزاغای مەنگوڕ) دا دەلێ —

دووای کشانەوەی شێخ عوبەیدوڵلا بۆ خاکی عوســـمانی هەمزاغاش بەخۆو بەسوارەکانیەوە هەر بۆ ئەو ولاتە ڕۆیی شێخ عوبەیدوڵلا بێ دەنگ دانەنیشت بەلکو قەدەر ناقەدەرێکی سنووری دەشکاندو دەچووە خاکی ئێرانەوە دەولـــەتی ئێران زۆر بەئاواتی چارەسەر کردنی ئەم گیروگرفتەوە بوو دەیەویست بەهەر چەشنێك بێ ئەم نیگەرانیەش لەناوی بەرێ (ئەمیر نیزامێ گەڕوسی) ش دەیەویست ئەوگرێپوچکەیە بەدەستو تەدبیری خۆی بکرێتەوەو پاداشو سەربلندی ئەو کارە لەلایەن شای ئێرانەوە حەلالی خۆی بکا

ئەمیر نیظام‌الدین دەیزانی هەمزاغا لەگەل میرزا قاسمی قازی ــ باپیری قازی موحەممەد بووە ــ ئێوانی هەیەو بڕوا بـــە قسەکانی دەکا میرزا قاسمی بانگ کردو پێ گرت : دەزانم هەمزاغا زولمی لێ کراوەو حکوومەتی پێشووش بەسەهو =

= چووه دەنا پیاوی وەك هەمزاغا زۆر بەکاری دەولەت دێو
ئێمە پێویستمان پێی هەبە · بۆئەوەی قسەکانی زیاتر وێ
بچێ یادداشتێکی بەخەتی خۆی نووسیو لەوێدا بەڵێنی
حکوومەتی کوردستانو سابلاغی‌دا بەهەمزاغا میرزا قاسم
نامەکەی گەیاندو وەلامەکەی بۆ حاکم هێنایەوە هەمزاغا لە
وەلامدا گوتبوی ئەگەر وەزیر لە تایەفەی قاجار بوایە قەت
بڕوام پێ نەدەکرد بەلام چونکە ئەویش هەروەکو خۆم
عەشیرەتە ئەگەر بێتوو سوێندم بۆ بخواو پەیمانم لەگەل
ببەستێ ئەوە بڕوای پێ‌دەکەمو دێمەلای حاکم سوێندی
بۆ خواردوو لە پشتی قورئان ئاوای نووسی (تا ڕۆحی من
لەسەر ئەو دونیایە بێو زیندو بم لەگەلتمو دەتپارێزمو
ئەگەر پێویست بێ سەری خۆمت بۆ دادەنێم) بە مۆری
خۆی پشتی قورئانەکەی مۆر کرد ؛ قورئانەکەیان بۆهەمزاغا
برد سوارەی برازای هەمزاغا کەلاوێکی ڕەشید بوو گوتی
ئاغا ئەمن سەلاح نازانم بچی ڕاستە حاکمیش عەشیرەتە
بەلام ناپیاوە ، کەسێکی باوکی خۆی کوشتبێ چ جێی
متمانەیە ؟! هەمزاغا دەلێ وادیارە دەترسێ ؟! سوارە لە
وەلامدا دەلێ ئێستاکە بەترسنۆکم دادەنێی هەر چەندە
دەزانم دەمانکوژن بەلام لەگەلت دێم
قورئانەکە ماچ دەکەن لەگەل چەند سواران وەڕێ دەکەون
زوربەی سوارەکانیان لەپشت کێوی (عەلی ئاباد) بەجێ
دێلنو لەگەل چەند سواران بەرەو باخی شێخی — لە =

باشوري سابلاخ ــ دادەگەرێن دەگەنە باخی شێخی‌و چادرو سەربازي حکومەتیان لێ وەدەر دەکەوێ   سوارە دەڵێ ئاغا پێم سەلاح نیە پچینە ژورەوە دەستوور بفەرموو حاکم بێتە دەرێ تاکو زۆر لە سوارەکانی خۆمان دوورنەکەوینەوە با هەر لێرە قسەکانمان بیرینەوە   هەمزاغا دەڵێ جا پیــاو لەو سەربازە ڕوت‌و برسییانە دەترسێ ؟!

یەکسەر دەچێتە ناوباغ‌و دادەبەزێ حاکم لــەپێش‌دا کاری خۆی قایم کردبوو دەستووری دابوو دوو فەوج سەربازی هەڵبژاردەو باش لەناو چادرەکانی لای ڕاستی چادری‌خۆی بەتفەنگ‌و بارووت‌و گوللەی ئامادەوە قاملك لەسەر پــەلا پیتکە ڕاوەستن‌و لە ڕوو بەڕووي چادرەکەی خۆی‌چادرێکی دیکە هەڵ دەدەن‌و لەناو چادرەکەش خەندەکێکی قوڵ‌هەڵ دەکەنن بەر لەهاتنی هەمزاغا دەستوور دەدا هــەر وەخت هەمزاغا هات‌و من لەگەڵی چوومە ژوورێ چاوەڕوان بن تاکو من دێمەوە دەرێ پاشی هاتنەدەر دەچمە ناو چادری ڕوو بەڕوو خۆ لە خەندەکەکە دەهاوێم دوای من ئێــوە دەس ڕێژ لە چادرەکەی هامزاغاو پیاوەکانی بکەن

پاش دابەزینی هەمزاغا حاکم بەپێشوازی‌یەوە دەچێ‌و دەیانباتە نێو چادر سەرجەمی سێ کەس لە چادرەکەدا دەبن‌و دەست دەکەن بەخواردن‌و خواردنەوەی شیرنی‌و شەربەت

حاکم بەبیانووی دەست بەئاو گەیاندن لەچادر دێتە دەرو دەست‌و پێوەندەکانیشی هەموو بەدوایدا دێن بۆ ئەوەی =

= شکی هەمزاغا بەڕێنن سێ پێش خزمەتو قاوەچیەك لەوێ بەجێ دێڵن.حاکمو پیاوەکانی دەچنە ناو چادری ڕوو بەڕوو دەست بەجێ تەقەە دەس پێ دەکا دوو فەوج سەرباز حەوت کەڕەت دەسڕێژی چادرەکەی دەکەن پاشی وەستا نەوەی تەقەە پێش خزمەتێك دەستەو خەنجەر دەچێتە نـــاو چادرەکە تاکوو سەري هەمزاغا ببڕێو ئەویش بەشی خوی خەڵات وەربگرێ ، بەڵام هەمزاغا کە دەستێکی ساغ مابوو هێشتا ڕۆحی دەرنەچوو بوو بەم یەك دەستە ساغە نۆکەرەکە دەکێشێتە بەرسینگی خۆيو بەر خەنجەرانی دەدا تا تـــەواو دەبێ

سەربازەکان بەچادر وەردەبنو هەرچی ڕۆحی لەبەردا مابێ دەیکوژن ئەمیر نیظام فەرمانی کۆکردنەوەی جەنازەکان دەداو سەری هەمزاغاو پیاوەکانی دەبڕێو بو تارانی‌دەنێرێ شا ئێجگار خۆشحاڵ دەبێو لە شیعرێکی خۆی‌دا بەحەسەن عەلی خان هەڵ دەڵێو خەڵاتو نیشانی تایبەتي بۆ دەنێرێ.

مەرگی هەمزاغا لە سیبتەمبەری ١٨٨١ ی، ز (١٢٩٨ ك) ڕووي داوە نزیکەي ساڵێك دوای کوژرانی هەمزاغا یاني ساڵي ١٨٨٢ ی ز حاج سەییاح هاتوەتە سابلاخو لە قەبری هەمزاغای پرسیوەو چونیەتی ڕووداوەکەي لە خەڵك پرسیار کردووە

شەڕی بڵباس و ڕوس

ســالی ١٩١٦ ز کە ڕوس هات ویستی پێش ئینگلیزەکان بگاتە بەغدا لە سنووری کوردستاندا بەرەنگاریەکی دژواریـــان لەگەڵدا کرا لە هەموو لایەکەوە چەکدارانی کورد پێشیان پێ گرتن هۆزی بڵباسیش یەکێك بووە لەو هۆزانـــەي کە لـــەم ڕۆژگارەدا قوربانی زۆري داوە

بۆ نموونە حاجی مەلا عەبدوڵلای مەلا عەزیـــزي بڵباس دانیشتوی گوندی گردیش سەرتیپی لەشکری بڵباسەکان بووەزۆر پاڵەوانانە بەرەنگاری هێرشی ناڕەوای ڕووس بوونەوە کوشتارێکی باشیان لێ کردووە برێکیشیان لێ بەدیل گرتوون هەر لەو شەڕەدا حاجی مەلا عەبدوڵلای ناوبراو بەخۆیو شەش نەفەرەوە شەهید کراون

هەر لەو شەڕەدا کوێخا ڕەسولی کوڕی عەوێـــز عەزیـــز دانیشتوی گوندی پونگینە سەرتیپێکی تری بڵباس بووە لە شاخی چاوە لەپشتیشاریخانێخۆیو چوار چەکدار شەهیدکراون (١).

یەکێکی تر لەسەر لەشـــکرانی بڵباس لە دژی ڕوســـەکان

---

(١) ئەم زانیاریەم لە دەمی ئیسماعیلی مامە عەبدوڵلای بڵباس کە تەمەنی (٦٥) ساڵەو کوێخا عەزیزی مەلا ئەحمەدی بڵباس کە تەمەنی زیاد لە (٧٥) ساڵە کەئێستا دانیشتوی ئەکرەجۆن وەرگرتووە .

کوێخا مەرەز بوە ئەمیش ئازایانە لە بەرامبەر ڕوس دا شەڕی کردوە چەند کەسێکی ئازای لێ شەهید کراوە

هەر ئەم کوێخا مەرەزە کاتێ ئینگلیزەکان هاتوونە کوردستان ڕاپەڕیوەو بەخۆیو سەد تفەنگچی‌یەوە دژی داگیرکەر جەنگاوەو بەڵام چەنەبەریان نەهاتووەو ئینگلیز شـــکاندویانە ، بـــەخۆیو پیاوەکانیەوە ئاوارەی ئەو دیوی سنوور بون

حەسەن مستەفا مەلاو حوسێن بادین دوو پیاوی جەنگاوەری بلباس بوون هەر لەم هێرشەی ڕوس‌دا کوژراون

مامۆستا حوزنی موکریانی دەڵێ   لە ســـاڵی ۱۹۱٦ ی ز ڕەواندز لەلایەن ڕوسەکانەوە گیراو هێندێك ئەرمەنیو ئاشـــوریو عەجەمیان لەگەڵ دابوو گەلێك خراپەیان کردو زیانێکی قورسیان لە خاکی ڕەواندزدا شارەکەشیان ــ جگە لە دوو سێ خانوو ، کە کردبویان بەسەرا ــ هەمویان سوتاند بەرامبەر بـــەو هەموو خراپـــەی کە کرا هەموو خێڵانی ڕەواندزو هەولێـــرو کۆیێ کۆبونەوەو چونە پێش ڕوس هەڵمەتیان بردو بەزۆر ڕوسەکانیان دەرپەڕاندو ڕەواندزیان گرتەوە (۱)

---

(۱) مێژوی میرانی سۆران/حوسەین حوزنی موکریانی ل ۱۱۳

هاوبەشی بلباس لەشەری دەربەندی رانیە دژی

ئینگلیزەکان سالی ١٩٢٢ ی ز

کە شێخ مەحموودی نەمر لە دەربەندی بازیان تێ شکاو لەشکری پاشەکشێی کردو بۆخۆی بەبریندار گیراو دوایی حوکمی خنکاندنی لەلایەن دادگای عورفیەوە دراو پاشانوازیان لە خنکاندنەکەی هێنا بەلام دووریان خستەوە بۆ هیندوستان ئیتر لە زۆر شوێنی کوردستانەوە نارەزایی راپەرین دژی ئینگلیز بەرپابوو ، هەموو بەیەك دەم یەك دەنگ هاواریان دەکردئازادیو هاتنەوەی شێخ مەحموود

لەو کاتەدا بارەگای حاکمی سیاسی (میجەر ئەدمونس)و سوپای لیفیو ضابطە سیاسیو عەسکەریەکانی ئینگلیز لەدەربەندی رانیە لەناو قەلاکۆنەکەی حەمەد پاشای رەواندزا کە حەکەمرانی قەلادزەو رانیەیان ئەکرد . هەموو عەشائیرو رەئیسعەشیرەتەکانیش دلشکاو بوون لە هەلویستی ئینگلیزەکان ، بۆیە لە هۆزەکانی پشدەرو ، مەنگورو ؛ تاکو لەشکرێکی زۆر بەنهێنی کوبوەوە لەناکاو چوارلایان گرتنو لێیان دان ، ئەوەی کوژراو بریندار بوو مایەوە ، زۆربشیان بەبێ چەك سەری خۆیان دەرکردو

هەڵاتن بەڵام ئەوانەی کە هەڵیش هاتن تووشی مەرەزەو جۆگە ئاو بوونو پەرێشان بوون

مێجەر ئەدمۆندسو چەند زابتیکی ئینگلیز خۆیان گەیاندە گوندی (سەرخومە) لای سواراغای سەرۆکی هۆزی بڵباس (پیران) کەپێش ئەو کاتە بەیەکەمین دووژمنی خۆیان ئەزانی کەچی سواراغا سەرباری ئەمەش لەخۆی گرتنو لە کوشتن پاراستنیو ڕێزی لێ گرتنو میوانداریەکی باشی لێ کردن (١)

(١) چیم دی ، شۆڕشەکانی شێخ مەحموودی مەزن / ئەحمەد خواجە ب١/ ٨٣ ـ ٨٤

هێنـــدێ داب و نـــەریتی

هۆزی بلبـــاس

وەکو زانیمان هۆزی بلباس لە شەش تیرەی گەورە پێك هاتووە (مەنگوڕ : مامەش ، پیران : سن ، رەمەك ؛ هولمزیار) ئەم تیرانەش هەریەکەیان لەچەند بەرەباب و بنەماڵەیەك پێکهاتوونو تێکەڵاوی چەند عەشیرەتی دیکە بوونو چەند تیرەو هۆزێبوون بە جیرانیان ، بۆ خۆشیان لە زۆر شوێنی کوردستاندا دەژین ، دیارە هەر ناوچەیەکیش لەگەڵ ناوچەیەکی تردا لـــەبرێ داب و نەریت دا جیاوازییان هەیە ، کەوابوو داب و نەرێتێك کە لـــە شـــوێنێکا بۆ هۆزی بلباس هەیە بەبێشك هەمان داب و نەرێت لە شوێنێکی تردا بۆ ئـــەم هۆزە ناچەسپێنرێ کەوابوو داب و نەرێتێك کە لەنێو تیرەی مەنگوڕدا باوە هەمان داب و نـــەرێت ڕەنگە لەنێو بەشێك لە تیرەی (پیران) دا کەلە سیوەیلیشاربازێردا نیشتەجێن ـــ نەبێ ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ ئـــەوەی کە هۆزی بلباس زیاتر لەهۆزە کوردەکانی تر پچڕ پچڕ بوونو لێك دوور کەوتوونەوە

جاوا ئێستا برێك نموونەی داب و نەریت دەخەینەڕوو

١ ـــ مستەریچ لەگەشت نامەکەیدا دەڵێ :ـــ هەموو پیاوێکی بلباسی ـــ پلەی کومەڵایەتی هەر شێوەیەك بێ ـــ دەتوانێ بیرو

ڕاي خۆي دەربڕێ لەکاروباری گشتی داگوێ لەقسەی ڕابگیرێ بەڵکو جاری وا هەیە هەموو ڕیش سپیو پیاو ماقوڵانی بلباس قسەیەك دەکەنو ڕا لەسەر شـتێك دەدەن کەچی کابرایەکیان ڕاسـت دەبێتەوەو دەڵێ کاکە من ڕازی نیم ئیتر قسەی ئەم دەبێتە بەرپەرچ دانەوەی ڕاو بۆچوونی هەمو ڕیش سپیەکان

لەم بارەوە ریچ نموونەی ڕوداوێك دەگێرێتەوەو دەڵێ: — ئەورەحمان پاشاي بابان کاتێك کە کۆتایی هێنابوو بەشەڕ لەگەڵ بلباسەکان دا ، ویستی بەئاشتیو سلم لەگەڵیاندا بجولێتـەوە ، بڕوا نامەو وەعدو پەیمانێکی لەگەڵدا مۆر کردن یەکێ لـە مەرجەکانی ئەوەبوو کە سەرۆکی بلباسەکان — کەئـەو کاتـە حەسەنی ناو بوو — بەدیدەني بێ بۆ سلێمانیو سەلیم بەگیبرای ئەورەحمان پاشا بارمتە بێ لای بلباسەکان تائەو دەگەڕێتـەوە ریچ دەڵێ — هەر کە کاك حەسەن خۆی حازر کردوویستی بڕوا بۆ سلێمانی خێرا یەکێ لە بلباسەکان دەسکی خەنجەرەکەي گرتو زۆر بەهێدیو ئارامیەوە وتی ئەگەر بابانـەکان کاك حەسەنیان گرت دیارە دەشی کوژن ئەنجا دەست دەکەن بەفشەو خۆهەڵکێشانو دەڵێن خوێنی سەرۆکی بلباسانمان ڕشـتوە ، وا چاکە پێش ئەوەي ئەو بڕواو بیکوژن ! بابۆ خۆم بیکوژمونەهێڵم بابانی خۆمان بەسەردا هەڵکێشن ئیتر کابرا — چووە سەرداریو نەهاتە خوارێ — هەر چەند لەگەڵیان دا کردو کرواندیان لـە قسەی خۆی ژێوان نەبوەوە

ئیتر سەلیم بەگی برای ئەورەحمان پاشا توڕە بوو سواری ئەسپەکەي بوو گەڕایەوە بۆ سلێمانیو بەپێویستیشی نەزانی کەلەم

بارەوە قسە لەگەڵ کاك حەسەن بکا بەڵام کاتێك سەلیم بەگ دوور کەوتەوە کابرای بلباسی پێی لە کەللەی شەیتان هێنایە خوارێو لەڕەنی خۆی ژێوان بوەوەو بەشوێن سەلیم بەگ کەوتو بەدوی‌دا ڕای کردو دەیگوت : قوربان بگەڕێوە وەرە کاك‌حەسەن لەگەڵ خۆت بەرە دوو بەدوو بڕۆنەوە بۆ سلێمانی ئێمەبارمتەمان ناوێ ئەگەر ئێوە پیاون بەپیاوانە ڕەفتار لەگەڵ کاك حەسەن دا دەکەن ، ئیتر بلباسەکانیش هەموو ئەم هەڵوێستەی کابرای‌خەنجەر بەدەستیان پەسند کردو سەلیم بەگ‌و کاك حەسەن پێکەوە دوو بەدوو هاتن بۆ سلێمانی جا وەنەبێ هەموو بلباسی‌یەك بتوانێ وا ڕای خۆی دەربرێ‌و گوێ بۆ قسەی ڕابگیرێ بەڵکو برێك گوندنشینی بلباسی هەن کەڕێگا نادرێن وەکو بلباسی‌یە رەسەنەکان بیروباوەڕی خۆیان لە کاروباری عەشائیری‌دا دەربڕن ئەمانە پێیان دەگوترێ کلاوسپی (١)

ڕیچ لەسەر قسەکانی دەڕواو دەڵێ خوێنی پیاو لەناو بلباس‌دا بیست‌و دوو گاجوتەو جاری وا هەیە لەجیاتی ئەوە شتی تر حسێب دەکرێ بەڵکو جاری واهەیە دوو چەندانەی ئەم‌ئەندازە دەدرێ ئەگەر بیانەوێ خوێنەکە ببەسترێ یاساو نیزامیان دابو نەریتی‌عەشایەری‌و ئایەفەگەری‌یە سەرۆکی‌هۆزبەگوێرەی ئەو یاسایە ڕەفتار دەکاو ئیدارەی عەشیرەتەکەدا دەدا برێ پیاو ماقوڵ‌وریش سپی یارمەتی دەدەن بەدەگمەن نەبێ بلباس کچی خۆیان نادەن بەغەیری بلباس‌و بێگانە ؛ دڵداری‌و خۆشەویستی لە نێوان

---

(١) لەم بارەوە سەیری کتێبی (رحلة ریج) ل ١٠٥ ــ ١٠٦ بکری

کچ‌و کوڕیلن‌دا باوه ؛ هه‌ر کاتێ ڕه‌ئیسی عه‌شره‌ت بمرێ خێرا
پیاوێکی لێهاتووی ئازاو عاقڵ‌و هۆشمه‌ندی ده‌خه‌نه شوێنی ؛ هه‌ر
کاتێکیشی سه‌ره‌ك هۆز دانرا ئیتر لابردنی نابی‌و که‌س ناتوانێ
لێ‌ی بخا . دوکتۆر جه‌لیلی جه‌لیل ده‌ڵێ خێڵی مامه‌ش‌ومه‌نگوڕ
گه‌ورك سه‌رۆکه‌کانی خۆیان هه‌ڵ ئه‌بژێرن ئه‌و سه‌رۆکانه به‌مه‌زن
ناوئه‌برێن خێڵه‌کانی تری موکری مه‌زنییان نیه به‌ڵکو پیرترین
پیاوی خێڵ که‌ئه‌بێته به‌ڕێوه‌به‌ر یان کاربه‌ده‌ستانی ناوچه‌که ئـــه‌و
پیرانه دائه‌نێن له‌ناو هه‌موو خێڵه‌کانی هه‌رێمی موکری‌دا ته‌نیا
ئه‌و سێ خێڵه‌ی ناومان بردن ولنـــه مامه‌ش‌و مه‌نگوڕو گه‌ورك
بۆمان هه‌یه ناوی نیمچه‌کۆچه‌ریان لێ‌بنێ‌ین له تاوه‌ڕاستی‌به‌هاره‌وه
هه‌تا ناوه‌ڕاستی پایز به‌ناو شاخه‌کانی سه‌ر سنوری ده‌وڵه‌تی‌عوسمانی‌و
ئێران دا کۆچ ئه‌که‌ن . له مانگه‌کانی تری ساڵ‌دا له‌ناوگونده‌کان
دا دائه‌مه‌زرێن (١)

بڵباسه‌کان گه‌ردن که‌چی بێگانه نابن‌و تابلێ‌ی که‌للـــه ڕه‌قن
زۆر شانازی به‌چه‌ك ده‌که‌ن‌و چه‌کیان خۆش ده‌وێ پـــیاوی
وایان هه‌یه چه‌کی جۆراوجۆری هه‌یه ، هه‌ر کاتێ یه‌کێکیان‌لێ
بریندار بێ حه‌یوانێك سه‌رده‌بڕن‌وپێسته‌که‌ی له برینداره‌که‌ده‌گرن‌و
لێ‌ی ناکه‌نه‌وه تاپێسته‌که بۆگه‌ن ده‌کا هه‌تا پێسته‌که‌ش بۆگه‌ن‌ده‌بێ
برینه‌که چاك ده‌بێته‌وه بڵباسه‌کان ده‌ڵێن ئه‌م جۆره عیلاجه بۆ
برین باشترین چاره‌یه‌و سه‌رکه‌وتوترین ڕێگه‌یه بۆ چاك‌بوونه‌وه‌ی
برین (٢)

مامۆستا طاهیر ئه‌حمه‌د حوێزی ده‌ڵێ کاتێك ڕوســـه‌کان

---

(١)ڕابه‌ڕینی کورده‌کان‌ساڵی ١٨٨٠ ل٢٠٣ (٢)هه‌مان‌سه‌رچاوه‌ل١٠٦

پەلاماری ئێرانیان داو ویستیان پێش ئینگلیزەکان بگەنە بـــەغدا چونکە هۆزي مامەش مەیلی ڕوسەکانیان نەبوو ئێرانیان بـــەجێ هێشت‌و هاتنە عیراقەوە حکومەت بەسەر شارودێهاتی کوردستان‌دا دابەشی کردن مامەشەکان وەك پاشایان وابوون زۆر بەسەڵتەنەت ڕایان دەبوارد ، ئیشی سوکیان نەدەکرد سینی‌و سەماوەروفەرشیان لە کۆیە دەفرۆشت‌و دەیان کردە مەسرەف ؛ کابرایەکیش لـــە هەرموێ لەکاتی دزی کردندا کوژرا هەتا ساخ بوەوە کەمامەشي نیە هەموویان پێ‌ی تێك چووبوون (١)

لەبارەی پەیوەندی کۆمەلآیەتیشەوە هۆزی بلباس وەکـــو زوربەی دانیشتوانی کوردستان‌و عێل‌و عەشرەتەکانی زیاد لەوە کە هەموو بەرەبابێك لێپرسراوو ڕیش سپیەکی هەبوە لەهەموو گوندێکیش‌داپیاوێکیان‌هەڵبژاردوەکردویانەبەکوێخاوکاروباری‌ڕەشە خەڵکەي لەئەستۆ بووە ڕاستەوخۆ لێپرسراو بووە بەرامبەر میری‌و کاربەدەستانی‌و سەرۆکی هۆزەکەش دابین کردنی جێگالەوەر بۆ ئاژەڵ‌و وەرگرتنی زەوی‌و زارو دێبەر بۆ ئەوانەی بەکشت‌و کاڵەوە خەریك بوون ، جێ‌بەجێ کردنی خەرج‌و پیتاك‌و باج‌و مەڕانەو پۆشانەو خوێن بەستن‌و جار جار ژن خواســـتن‌و مەلا ڕاگرتن‌و شتي تری لەم جۆرە بابەتانە هەر بەئەستۆی مام‌کوێخاوە بووە لە بەرامبەری ئەم ماندوبوونەی کوێخا ڕەشـــە خەڵکەکە یارمەتی کوێخایان داوەو نەیان هێشتووە ئیش‌و کاری دواکەوێ ساڵانە پارەیەکیان بۆ بڕیوەتەوە ، لەکاتی پێویست‌دا هەرموزیان بۆ کردوەو بەرو بومیان بۆ ڕەدام هێناوە

---

(١) سەبري کتێبی مێژوی کۆیە ج٢ ل ١٢٥ ــ ١٢٦ بکە

کاتێکیش کارێکی قورس هاتبێته پێشەوەو لەسنووری گوندەکە دەرچوبێ پەیوەندی بەباری گشتی هۆزەکەوە بێ ئەوە کوێخا هانای بردوە بۆ سەرۆك عەشرەتو ئەو لە ئەستۆی خۆی گرتووە

شایانی باسە کە مەرج نەبووە کوێخا یان سەرۆك هۆز پیرو بەسالآچوو بووبێ بەڵکو هەر ئەوەندە پێویست بووە لێهـاتوو لێزان بووبێ‌و توانیبێتی بەڕێك‌و پێکی کاروباری گوندوعێلەکەی خۆی بەڕێوە بردبێ لە سنووری پێداویستی گونـدەکەدا بەلاّم ئەگەر شت پەیوەندی بەبەرژەوەندی هۆزەکەوە هەبوو لە سنووری بەرەباب‌و گوند تێپەڕی‌ئەوسا سەرۆك هۆز بەرپرسیارەو دەبێ‌ئەو بەکارەکەهەڵسێ ڕێك‌کەوتن نامەو پەیمان مۆرکردن‌لە نێوان ئەم هۆزو ئەو هۆزدا یان ئەندازەی ئەو خەرج‌و باجەی‌کە پێویست بوو عەشرەت بیدا بەمیری هەر سەرۆك هۆز بەر پرسیار بووە لێ‌ی‌و لەڕێگەی ئەمەوە تەسلیمی میری کراوە ، زۆرجاریش سەرۆك هۆز لەم باجو خەراجە بەشێکی دیاری کراوی لەلایەن میری‌یەوە بۆ تەرخان کراوە

بەهەر حاڵ زوربەی کات‌و لەزۆر شوێن ڕەشــە خەڵکەکە گەردن کەچی کوێخاو ڕیش سپی‌و ســەرۆك هۆزەکان بوون بەمور لە فرمانیان دەرنەچون هەر خواو پێغەمبەرو ســەرۆك هۆزیان ناسیون‌و بەس

لە زوربەی گوندەکانی بلباسـاس نشین دا مەلاو مزگەوت‌و حوجرەی فەقێ هەبووە ؛ تەنانەت کەگەرمێن‌و کوێستانیشــیان کردوە مەلاو فەقێیان لەگەڵ خۆ بردون‌و لەژێر دەوارو ڕەشماڵ دا مەلاو فەقێ دەرسیان خوێندوەو زانســت فێربون ؛ هەمرو

پێداویستیەکی ئەو مەلاو فەقییانەش لەسەر شانی ئەو خەڵکە بوەو زۆر بەدڵ خۆشیبەوە بەخێویان کردون

زۆریشیان لەبارەي ئایینەوە ئاگادارو زانابوون تەســـبیحیان بەکار هێناوەو ریشی سوفیەتییان هێشتۆتەوەو قورئان خوێن‌و خوا پەرست بوون هەمیشە زوربەی پیاوانی بلباسی خەنجەروسبوالکو چەقۆیەکی هەلگرتووە ، تەسبیحەکەی لە دەسکی خەنجـــەرەکە ئالاندوە ، کاتی پێویســـتیش تفەنگو دەمانچـــەیان هەلگرتون‌و زۆریشیان سۆار چالکو تفەنگچی بوون

مامۆستا (علاءالدین سجادی) دەفەرموێ پیـــاوانی ولاتی مەنگوڕو مامەش‌و ئەم لاي موکری‌و شنۆو لاجان تانزیکی‌ڕواندز لەباتی مشکی‌و جامانە چیت ئەبەستن بەسەرەوە بەلام ڕیشودارە(۱)

بلباس بەهەمو تیرەو بەرەبابەکانیەوە بەتێکڕایی زوربـــەیان کۆچەر بوون گەرمێن‌و کوێـستانیان کردوەو ئاژەل بەخێو کردن ئیشی سەرەکی‌یان بووە بەلام لەسالی ۱۹۲۰ بەملاوە ورده ورده باری ژیانیان لێ گۆڕاوە بەرەو ژیانی نیشتەجێیی ڕۆیشتون بـــە تایبەتی لە پەنجاکانی ئەم سەدەیەدا ڕێژەی نیشتەجێ بونیان بەرەو زیادبوون ڕۆیی

مامۆستا دکتور ناجي عەباس سالی ۱۹۷۲ ی زایینی گەشتێکی بەناو پارێزگەی سلێمانی‌و هەولێردا کردوە دەربـــارەی تیرەکانی بلباسی برێ شتی بەنرخی نوسیوە بەگوێرەی پێویست ڕاگوێزی ئەم نوسینەی دەکەین ناوبراو دەربارەي ئەو بلباسانەی کەلـــە شارەزورو دەوروبەری خانەقین‌و تێکەلاو بەجاف بوون‌نوسیویەتی

(۱) عەلائەددین سەججادی / کوردەواری ل ۱۲۹

دەڵێ ئەم بلباسانە لە قەرەتەپەوە هەتا قاینجەي باکوری‌خورماڵ بەدێهاتا بلاوبونو هەمو نیشتەجێن ئەم بلباسانە بەبنیچە (سن) و ڕەمەکن کەئێستا لە دەشتي پیتوێـن دەژین وە سەلیم پاشـــای بابان (۱۷۳۷ ــ ۱۷٤۷) لەوێ دەری کردون (۱)

دەربارەی کۆچەرەکانی قەزای ڕانیە دەڵێ ــ

لە قەزای ڕانیە ، بێجگە لە ئەهالی کۆنی هەندێ لەگوندەکان خێلاتی یەك‌گرتوی وەك بلباس‌و ئاکۆ دەژین ئەم خێلانە لـــە بنەڕەت‌دا لە ئێرانەوە هاتوون وە ئێستاش بەشی گەورەی‌مەنگوڕو مامەش‌و پیران لە هەرێمی لاوێن دەژین کە دەکەوێتە ڕۆژئاوای مەهاباد لە ئێران ، وە ڕۆژهەلاتی قەزاي باڵەك‌و ناحیەی ناودەشتی عیراق لەهەرێمی لاوێن ؛ ئاوی لاوێن ــ کە ســـەرچاوەکانی هەرەسەرەوەی زێی پچوك کۆدەکاتەوە لە باکورەوە بۆ باشور دەکشێت وەلەپاش تێکەڵ بوونی لەگەڵ ڕوباری بانەدا لـــە هەرێمی ئالان دەبێتە زێی پچوك

وەکو وتمان بلباس بریتییە لە پێنج خێلی سەرەکی :مەنگوڕ مامەش ، پیران ، سن ڕەمەك ، هولمزیار یان ئورمزیار(۲)

---

(۱) کۆچەری‌و ترانس هیومانس / نـــاجی عەباس گۆڤـــاري کۆڕي زانیاری کورد ژمارە (۱/۲) ی ســـالی ۱۹۷٤ (ل ۳۸۳)

(۲) شاياتی باسە د. ناجی عەبباس هۆزي هولمزباري بە بلباس حسێب نەکردون

جاوا لێرەدا بەگوێرەی پێویست ناوی تیرەو بەرەبابی ئـەم خێڵانەی بلباس دەخەینەڕوو لە ئەك ئەمەشا ناوی برێ گونـدو شوێنو مەکانیان دێنین

١ ـ مەنگور

٧

ئەم هۆزە ــ کە بەشێکن لە بلباس ــ لەبەر زۆری‌وبڵاویان بەهۆزێکی سەربەخۆ حسێب دەکرێن ، بەشی زۆریان لە ئێرانن: گوندەکانیان لە هەردوو لای ئاوی (لاوێن) بڵاوبوونەوە لــە عیراق مەنگورەکان دەبنە دوو بــەش مەنگوڕی بنچینەبی‌و ڕەسەن ؛ مەنگوڕە ڕوتە مەنگوڕە بنچینەیی‌و وەجاخ زادەکان لە بەینی ڕوباری ژاراوەو گارفێن (١) لە زیاتر لە بیست‌وشەش گوندا دەژین (٢)

جاران ئەم مەنگوڕانە هاوینان بەرەو کوێستانەکانی سابڵاغ دەچوون‌و بەتایبەتی ڕویان دەکردە ئەو هاوینە هەوارەی کەپێ‌ی دەڵێن (نەڵێن) ی مەنگوڕ بەزستانیش دەگەڕانەوە بۆناوچەی پشدەر

مەنگوڕە ڕوتە لە چوار گوندا دەژیان کە دەکەونە ڕۆژ هەڵاتی ڕوباری ژاراوە پێش ئەوەی تێکەڵ بەزێ بێ ئــەم مەنگوڕانە خزمایەتی‌و پەیوەندییان زۆرە لەگەڵ مەنگوڕی ئەو دیو بەشێك لەم مەنگوڕانە ، بەتایبەتی شونکارەکانیان هەتا حەفتاکانی

---

(١) ڕوباری ژاراوە لــە باکوری قەڵادزەوە لە ڕۆژهەڵاتــەوە دەکشێ بۆ ڕۆژئاواو دەڕژێتە زێ‌ی بچوکەوە
ڕوباری گاڕفێن لە باکورەوە دەکشێ بۆ باشورو لە نزیك دەربەندی ڕانیەوە دەرژێتە زێ‌ی بچوکەوە

(٢) ناوی گوندەکان لەباسی کادەروێشی‌یان دا یەکەیەکەدەنوسین

ئەم سەدەیەش هاوینان بە(ترانس هیومانس) دەچوونە کوێستانەکانی ڕۆژهەڵاتی شاخی گەلاڵەو مامەڕوت‌و سەری ساوە لە باشـــوری کێوی قەندیل لەگەڵ خزمەکانی بەشی ئەودیویانیەکیان‌دەگرت..

بەتێکڕا هۆزی مەنگوڕ لە دەربەندی ڕانیەوە هەتا گونـــدی پەسوێ لە ناوچەی (لاجان) ی داگرتبوو هەموو ئەم‌ناوچانەش لەسەر خاکی عیراق بوون بەڵام ســالی ١٢٦٧ ی کۆچی = ١٨٥٠ ی ز کە ســــنووری نێوان عێراق‌و ئێران دیـــاری کرا ناوچەی لاجان‌و دەورو بەری کەوتە سەر ئێران‌و پانزە گوندی مەنگوڕان کەهی عێراق بوون درانە ئێران ئیتر ناوچەی لاجان وەکو دەرەبەگایەتیەك خرایە ژێر فرمانڕەوایی (عەزیزە سوور)ی خزمی پیرۆت ئاغاوە ئەو ئیدارەی ئەو ناوچەیـــەی دەدا برێ لەو گوندانەی کە خرانە سەر ئێران لە بەشی مەنگوڕایەتی ئەمانەن (١) سلوێ (٢) گردەسوور (٣) پولکا (٤) گردەکاولان (٥) شێخان نوك

هۆزی مەنگوڕ جگە لەوەی کەگوتمان دوو بەشن (مەنگوڕی بنچینەیی‌و مەنگورە روتە) لەلایەکی ترەوە دەکرێن بەدوو بەشی سەرەکی

١ـــ مەنگوڕی کوێستان ؛ ئەوانەی کەلە ناو چەشاخاوییەکان‌دا دەژین بەزۆری ئەمانە کەوتوونەتە بەشی ئێران

٢ ـــ مەنگوڕی گەرمیان ئەوانە کەلە ناوچەی پشـــدەر دەژین

شایانی باسە کەتیرەو بەرەبابی مەنگوڕ بەبـــەشی عێـــراق‌و ئێرانیەوە دەبنە چەند تیرەو بەرەبابێکی سەرەکی‌و هەر یەکێ لـــە

مانەش دابەش دەبنەوە بەسەر چەند بەرەبابێکی تر

١ـ تیرەی وەجاخ ئەمانە نیوەیان کەوتوونە ئێرانەوەونیوەشیان لە عێراقن هەموویان گەرمێن‌و کوێستانیان دەکرد سەرۆکەکانیشیان ئاغازادەن لە چلەکانی ئەم سەدەیەدا حەمەدئاغا لـە ئێران ریش سپی‌و سەرۆکیان بوو لەعێراقیش فەقێ حەسەن سەرۆکیان بوو لەم تیرەدا زۆر پیاوی ئایینی‌و مەلایان تێدا هەڵکەوتوون لە هەموان ناسراوتریان مەلا خەلیلی مەنگوڕە

٢ ـ تیرەی کادەروێشی ئەمانە لە ڕاستی‌دا ناوی خۆیـان مەنگوڕی کوێستانە سەرۆکیان زۆرن ئەوڕەحماناغا یەکێك بووە لە سەرۆکەکانیان ئەم تیرەیەش نیوەیان لە ئێرانو نیوەیان لـە عیراق دەژین بەشی عیراقیان هاوینان دەچن بۆ ناوچەی نەڵێن‌و زستانانیش دێنەوە بۆ پشدەر

کادەرڕێشی دەبنە چەند بەرەبابێك

(١) ئوڵمزیامرا (٢) مەرنەکۆتە (٣) بابەڕەسوا (٤) کەڵور (٥) شنلانە (٦) خضرئاجیا (٧) تۆمربل

گوندەکانیشیان لە نەڵێنی مەنگوڕ ئەمانەن

(١) بازرگـان (٢) مامەیبە (٧) شـختان (٤) سـلوس (٥) هەنگاوا (٦) گردنەڵێن (٧) شالو (٨) کاکش (٩) بـامر (١٠) گرمین دار (١١) سەربیز (١٢) گـەدە (١٣) خرەغالان (١٤) قاواوا (١٥) لۆمە (١٦) ڕەننە (١٧) بەدراوا (١٨) گوڵك (١٩) سوستان (٢٠) کیدیج

لە ناوچەی سابلاخیش ئەم گوندانەیان هەن

(١) سیاقوڵی بالا (٢)سیاقوڵی ژێرو (٣) داغا(٤) کونەکۆتر

(٥) صەرمەلاغلو (٦) باگردان (٧) حەسەنەچەپ (٨) زێوە (٩) خانکـــە (١٠) لیمونج (١١) بێ‌هەنگوین (١٢) دۆلـــەسیر (١٣) خولەپول (١٤) ئافان (١٥) ئامێد (١٦) ڕوسید (١٧) نانج بولاخ (١٨) خاتون ئەستی (١٩) حاجی مامیان (٢٠) غولیـــار (٢١) بەیتاسی بالاّ (٢٢) بەیناسی ژێرو (٢٣) توتلو (٢٤) جەواڵە ڕەشان (٢٥) لاچین (٢٦) کونەسیکە (٢٧) قاشقنە

٣ ــ تیرەی زوری مەنگوری گەرمین ئەم تیرەیەدانیشتوی پشدەرن لەشەڕی یەکەمی جیهانی‌دا سەرۆکەکەیان ناوی بـــایزاغا بووە لەو کاتەدا کە حکومەتی عوسمانی دەیەویست پێش بــە ڕوسەکان بگرێ هێزێکی سەفەری پێك هێنابوو بۆ ئەوەی نەهێڵێ ڕوسەکان موصڵ داگیر بکەن بایزاغا بەخۆی‌و کوڕوعەشیرەتیەوە خۆی خستە پاڵ ئەم هێزە مەشاتەی عوسمانیەوە ئەوەبوو لە نێوان دەربلچەی ورمێ‌و سابلاّخ‌دا لە سلدوز شەڕێکی خوێناوی لەنێوان هێزی ڕوس‌و هێزەکەی عوسمانی‌دا ڕوی‌دا شەش سەعات بەر دەوام بوو کوشتارێکی زۆر لە هەردولا کرا کوڕی بایزاغا کە ناوی قەرەنی بەگ بوو ئازایەتیەکی کەم وێنەی نوانـــد جێگای سەرسام بوونی هەموو شەڕکەران بوو بەلاّم بەداخەوە ئەم کوڕە ئازایە لەم شەڕەدا بریندار بوو لە ئاکاما بەم برینە مرد ، ئیتـــر بایزاغا بروسکەی بۆ دەوڵەتی عوسمانی کردو تێیدا باسی کوژرانی کوڕەکەی کردو پەیمانیشی دا کەهەر بەردەوام بێ لەسەرداکۆکی کردن لەوولاّت‌و نیشتمانی لە دوای لە دونیا دەرچوونی بایزئاغا حەســەن ئاغای کوڕی بایزاغا بوو بــە ســـەرۆکی ئـــەم‌تیرەیە ئـــەم تیرەیەش دوو بەشن بەشێکیان لەناوچەی ئـــازەربایجان

دەژین‌و بڕێکیشیان لە ناوچەی بیتوێن

بەرەبابێ ئەم تیرەیە ئەمانەن

(١) زەرکەیی (٢) خضر مامەسا (٣) یوسف کاسکە (٤) ئاجی مامی گوندەکانیان لە بتوێن ئەمانە بون (١) ئاوە خواردە (٢) بیقۆس (٣) خوە جۆندمرە(١)

بەڵام مامۆستا ئەمین زەکی هۆزي مەنگوڕ دەکاتە چەند تیرەیەك‌و زۆر بە کورتی لە سەریان دواوەو وەکو مامۆستا عەززاویَ لێکی جیانەکردوونەوە.ئەوەتا بەلاي ئەوەوە واتە (ئەمین زەکی) هۆزي مەنگوڕ پێك‌هاتووە لە :ـ

(١) تیرەی قادر وەیسی • (٢) زوری ، (٣) باسکەیی (٤) بابارەشو ، (٥) مەرنەکونە (٢)

لەلایەکی ترەوە مۆحەممەد پاشای ڕەواندز (میری گەورە) کە هەولێری خستە ژێر ڕکێفی خۆیەوەو کاروباری دامەزراند ، لە مانگی سەفەریَ ساڵی ١٢٤٣ ی کۆچی = ١٨٢٦ ز هاتەسەر شاري کۆیسنجەق‌و بەبێ شەڕ گرتی‌و لەشکری بابان بەرەو سلێمانی گەڕایەوە ؛ موحەممەد پاشا ڕۆژي یەکەمی مانگی(ربیع الاول) هاتە ناوشاری کۆیی‌و وەتمان بەگی ئامۆزای خۆی‌کرد

---

(١) بۆ ئەم باسە سەیری کتێبی (العشائر العراقیة الکردیة ج٢)ي مامۆستا عەبباس عەزاوی (ل ١١٢ ــ ١١٧) کراوە هەروەها وتاری مامۆستا ئاجی عەبباس کەبە ناوی(کۆچەری‌و ترانس هیومانس) لە گۆڤاری کۆڕی زانیاری ژمارە(٢/١) ی ساڵی ١٩٧٤ ل ٣٨٨ ــ ٣٩٠ دا بلاّوکراوەتەوە

(٢) أمین زەکی بەگ ؛ خلاصة تاریخ الکرد وکردستان ص٣٩١

بەحاکمی ئەویّ زاناوپیاو ماقولاّنی کۆیی‌و دەورووبەری‌بانگهێشت‌و وتوویژی لەگەڵدا کردنو بەخەلاّت‌و بەرات شادی کردن

هەر لەمانگی (جمادالثانی) ئەو ساڵەدا میر موحەممەد چۆ بۆ سەر ڕانیەو لەشکری بابان ئەو ولاّتەشی بەجێ هێشت‌و گەڕایەوە بۆ سلێمانی ئیتر میر موحەممەد لــە دەربــەندی ڕانیەو دەڕاوی دوکانو لەســەر گردی کانی سارکەو لــەدێی قەمچوغە بۆ بەرهەڵستی قەلاّو شورەی دروست کردن ئەمجا لەگەڵ‌مەحموود پاشای بابان‌دا ڕێك کەوت‌و سنووری دانا گوندی قەمچوغە بوو بە نێوانو سنووری بابان‌و سۆران (١)

شایانی باسە کەئەو کاتە والی بەغدا عەلی ڕەضا پاشــا بوو موحەممەد پاشا پەیمانی لــەگەڵدا کردبوو کەوالی نــابێ دژی فراوان کردنی فرمانڕەواکەی بێ ، والی بەغداش لەبەر چەند هۆیەك بەمە ڕازی بوو (٢) ئیتر موحەممەد پاشا دیاری‌و خەلاّتی دۆستانەی دەنارد بۆ والی بەغداو لەهەمان کات‌دا درێژەی بــە فراوان کردنی فرمانڕەواکەي دەدا لە ماوەیەکی کەم‌دا توانی عەمادیە بگرێ‌و فرمانڕەوای بادینان بخاتە ژێر ڕکێفی خۆیــەوە ئەمجار زاخۆو دهۆك‌و جزیرەی ئیبن‌و عومەر (فرمانرەواي‌بۆتان) ی گرت‌و تینی بۆ (ماردین‌و نصیبین) یش هێنا بەجۆرێك کە فرمانڕەوای سۆران بووبەهێزترین فرمانڕەوا لە کوردســتان‌دا

---

(١) مێژوی میرانی سۆران حسین حوزنی مکریانی ل ٦٢ــ٦٣

(٢) تاریخ العراق الحدیث من حکم داود پاشا الی نهایة حکم مدحت پاشا / عبدالعزیز نوار القاهرة /١٩٦٨ ص١٠٢

ئەنیا فەرمانڕەوای بابانی بەکۆسپ لەپێش‌دا مابوو (١)

ساڵی ١٨٤٢ ی ز نەجیب پاشا کرا بەوالی بەغداو عـەلی ڕەضا پاشا لابرا ئەو پەیمانەی کە موحەممەد پاشا لەگەڵ عەلی ڕەضا پاشادا بەستبووی نەیتوانی لەگەڵ والی تازەدا بیبەستێ .لـە هەمان کات‌دا پاشای (بابان) یش ئەو کاتە سلێمان پاشا بوو ئەم سلێمان پاشایە لەگەڵ والی بەغدا پەیوەندی دۆستانەی هەبوو ئیتر بـەهەردوولا ویستیان سـنووری دابنێن بۆ فراوان بوونی فرمانڕەوای سۆرانو نەهێڵن چیدي پێوە بڕوا ، بۆ ئەم مەبەستە سلێمان پاشا بەڕەزامەندیو یارمەتی والی بەغدا لەشکرێکی پێکەوەناو هەڵی کوتایە سەر قەڵاو شورەي وڵاتی سۆران بەڵام نەیتوانی بە ئەنجام بگاو ناچار بوو داواي یارمەتی لە ئێران بکـا موحەممەد سەرتیپ خانی تەوریز ــ کە ئەمیش ڕقی لە موحەممەد پاشـای ڕەواندز بوو ــ لەشکرێکی گەورەي پێکەوەناو بۆسەر موحەممەد پاشا لە دەربەندی ڕانیە بەگژیەك‌دا هاتن شەڕێکێ خوێناوی ڕوی‌دا لەهەردولا زۆر کوژران لەم‌لایشەوە لەشکری بابانو لەشـکری موحەممەد پاشا لە نزیکی قەمچوغە کەوتنە شەڕەوە کوشـتارێکی باشیان لەیەك کرد لە ئاکاما لەشکري سۆران گەڕایەوە بـەرەو کوێسنجەقو سلێمان پاشا شوێنیان کەوتو تا نزیك شاری کۆیە ڕاوی نان ئیتر میر موحەممەد پاشای ڕەواندز ناچار بوو داوای شەڕ ڕاگرتنی کردو لەسەر ئەم مەرجانەی خوارەوە پێك هاتن

١ــ خەتی (ڕانیە ، بیتوێن ، خەلەکان چناران) تادەگاتە زێی بچووك لای ڕاسـتی بدرێ بەفرمانڕەواي سـۆرانو لای

---

(١) هەمان سەرچاوە

چەپیشی بلرێ بەفرمانڕەوای بابان

٢ــ هەرێمی لاجان برێکی بۆ فرمانڕەوای ســۆران بێ برێکیشی بۆ ئێران بێ

٣ــ ڕۆژئاوای دەربــەندی ڕانیە بۆ ســۆران بێو ڕۆژ هەڵاتیشی بۆ بابان بێ (١)

بەم هۆیەو بەم ڕەنگە هۆزی مەنگوڕو وەڵاتیان کەوتە سەر وڵاتی بابانو بوون بەیەکێ لەو هۆزانەی باجو خەراجیان دەدا بە بابانەکان لەم کاتەوە کەهۆزي مەنگوڕ کەوتنە سەر وەڵاتی بابانو ، ئێران کەوتە خۆ بۆ دروست کردنی ئاژاوەو بڕو بیانو جارێك دڵنەوایی مەنگوڕەکانی دەکردو جارێکیش دەیترساندن هەر بۆ دڵ نــەوایی کردنیان بڕێ ئەرزو گوندي لــە وڵاتی سابڵاغ پێدان • لەهەمان کاتدا فرمانڕەوای سابڵاغ هەستا بە کوشتنی کوڕی باپیراغای سەرۆکی هۆزی مەنگوڕان ، ئێــر هۆزی مەنگوڕ هاروژانو زۆر بەمکارە سەغڵەت بوونو هەردەم هەڵیان دەکوتایە سەر سابڵاغو تینیان بۆ حاکمی ئەو شارە هێنا ، حاکم کەزانی ئەم هەویرە ئاو زۆر دەکێشێو ئــەگەر خوێنی کوڕە کوژاو نەداو هۆزی مەنگوڕ ڕازی نەکا ئاکامێکی خراپی دەبێو وڵات دەشێوێ ناچار گوندي لۆجین کە زیاد لە دوو

---

(١) تاريخ السليمانيـــة وانحائها ترجمة محمد جميل روژبياني / بغداد ١٩٥١ م ص ١٥٦ وعشائر العراق الكردية ص١٠٩ وتاريخ العراق الحديث من نهاية حكم داود پاشا الى نهاية حكم مدحت پاشا / عبدالعزيز نوار القاهرة / ١٩٦٨ ص ١٠٤

صەد ماڵ دەبوو سەر بەسابلاغ بوو لە جیاتی خوێن دای بە بایپراغا (١) ئیتر هۆزی مەنگور برێکی لەو هەرێمە جێگیربوو لەلایەکی ترەوە تیرەی (کانەروێشی) کەبەشێکن لە مەنگوڕو لێیان جیابوونەوە لەناوچەی لاجان بوون ئەو پارچە ئەرزەی کە پێی دەگوترێ (نەڵێن) ملکی خۆیان بوو کاربەدەستانی ئێران هەوڵیان دا لێیان بستێنن بەسەریاندا زاڵ بن و بیانکەن بەرەعایای خۆیان ئیتر بەم جۆرە بەشی مەنگوڕ هەر بێنەو بەرەبووە قەت بەبێ ئاژاوە نەبوون و ئاتێکی ڕەحەتیان نەخواردوە ، ئەمناکۆکی و پشێویە هەر بەردەوام بووە تا ڕۆژگاری دەروێش پاشاش کە ڕاپۆرتەکەی نوسیوەو نەبراوەتەوە (٢)

شایانی باسە کە هۆزی مەنگوڕ لە (نەڵێن) ئەمگوندانەیان هەن (١) بازرکان (٢) مام هیبە (٣) شختان (٤) سلوس (٥) هەنگاوا (٦) گردنەڵێن (٧) شالر (٨) کاکش (٩) بامر (١٠) گرمندار (١١) سەربێز (١٢) گەدە (١٣) خرەخالان (١٤) قاواوا (١٥) لۆسە (١٦) رەنا (١٧) بەدراوا (١٨) گوڵوك (١٩) سوستان (٢٠) کیدیج (٣)

هۆزي مەنگوڕ لە ڕابوردوی خۆيداگەلێ پیاوی بەناوبانگ و مێژوویی تێدا هەڵکەوتوون لە ڕۆژگاری خۆیاندا ڕۆڵێکی تایبەتیان لە ناوچەکەدا هەبووە تەنانەت برێکیان کەوتوونە ناو فۆلکلۆرو

---

(١) سیاحەتنامەي حدود ل ٧٦ــ٧٧ (بەندی ٥٩)

(٢) عشائر العراق الكردية / ص ١١٤ هەروەها سیاحەتنامەی حدود (ل ٧٧ ــ بەندی ٥٩)

(٣) هەمان سەرچاوە ص ١١٤

بەیتو بالۆرانەوە بەڵام مێژوویان نەنوسراوەو ئاکارو شاکاریان لەیاد کراونو بوونە سەربازی نەناسراوی مێژوو جا وائێستا بڕێ لە ناودارانی مەنگوڕ ڕیز دەکەین سەرچاوەشمان ئەو بەڵگەنامە دەستنووسەیە کەلە سـەرەتای کتێبێکی دەستنووسی کتێبخانـەی ئـەوقافی مەرکەزی سلێمانی ژمارە (٢٩٥٩ ــ ٢٩٦٤) دا نوسراوە

١ــ باپیراغای مەنگوڕ کەلە ساڵی ١١٩٨ ی کۆچی = ١٧٨٣ ی ز دا کوژراوە

٢ــ هەمزاغای مەنگوڕ کەلە ساڵی ١٢٩٧ ی ك = ١٨٧٩ ی ز دا کوژراوە (١)

٣ــ سواراغای مەنگوڕ کەلەگەڵ هەمزاغا دا ساڵی ١٢٩٧ ی ك = ١٨٧٩ ی ز کوژراوە

٤ــ کاکەڵـلاغای مەنگوڕ کەلە ساڵی ١٣١٠ ی ك = ١٨٩٢ ی ز دا مردوە

٥ــ باپیراغای کوری هەمزاغای مەنگوڕ کەلە ساڵی ١٣٣٦ ی ك = ١٩١٧ ی ز مردوە

٦ــ موحەممەد کوڕی باپیراغای مەنگوڕ کەلە ساڵی ١٣٣٥ ی ك = ١٩١٦ ی ز دا مردوە

---

(١) وادیارە ئەو قەقێ یان ئەو مەلایەی کە ئەم مێژووانەی لەسەر پشتی ئەو کتێبە نوسیون دەربارەی ساڵی کوژرانی هەمزاغا بەهەڵەچووە چونکە هەمزاغا ــ وەکو ڕوونی دەکەینەوەــ تا ساڵی ١٨٨٧ ی زایینی ژیاوە گۆڤـاوی سروە ژمارە (٢٨) ل ٣٠

٧ــ فەتاحی کوڕی، هەمزاغای مەنگوڕ کەلە ساڵی ١٣٤٤ی
ك = ١٩٢٥ ي ز مردوه

بەڵام لەسەرەتای چەرخی بیستەمەوە هۆزي مەنگوڕ ئــەو بەشەي لە خاکی ئێران بووە سەرۆکەکەیان ناوی حەمەدئاغابووە ئەو بەشەي لە عیراقیش‌دا دادەنیشتن سەرۆکیان ناوی حەســەن ئاغا (فقێ‌حسن) دوابی بایزاغا بووبە ڕەئیــسیان پاش ئــەو حەسەن ئاغا بووبە سەرۆکیانو (١) هاوبەشی شۆڕشی مەلاخەلیلی مەنگوڕیشی کردووە وەکو لە کۆتابی ئەم کتێبەدا باسي دەکەین.

دوای مردنی حەســەن ئاغا عەلی ئاغای کوڕی بوو بــە جێ‌نشینیو پیاوێکی قسە خۆشیو وریاو نوکتەزان بوو

٢ ـ هوٚزی مامش

ئەم هۆزەش وەکو مەنگوڕ دەبێتە دوو بەشی سەرەکی

١ــ بەشی گەورەیان لە ئێرانە لە ڕۆژهەڵاتی ئاوی لاوێن. لە باکوری مەنگوڕەکانو ڕۆژئاوای مەهاباد دەژین ، گونــدی پەسێ گەورەترین دێیانە

---

(١) عشائر العراق الکردیة ج٢ ١١٥ ــ ١١٦ برێك سەرگوزشتەي عەلیاغام لە مامۆستا مەلا محمدی‌شڵماشی‌یەوە بیست بەپێویستم نەزانی لێرەدا بیان نووسم خوا یاربێ بۆ بــەرگی دووەم شوێنی خۆیان دەگرن

٢ــ بەشی بچوکیان لە عێراقن مامشە ڕەشکەیان پێ دەڵێن:
ئەمانە لەچوار گونددا دەژیان کە دەکەونە لای باشوری ئاوی
زاراوە لە سەرەوەی مەنگوڕە ڕوتە وادیارە ئەمانــــە وەکو جافە
ڕەشکە لەبەر دوورکەوتنەوەیان لە خێڵە بنچینەکەیان ناوی ڕەشکە
یان خراوەتە سەرێ

هەندێ لەم مامشانە هاوینان دەبنە شوانو شـــوانکارەو بۆ
لەوەڕاندنی مێگەلەکانیان دەچنە کوێستانەکانی سەر سنووری ئێران
هەروەکو چۆن زۆر جار وابووە مامشەکانی ئێـــران بەزســـتان
هاتوونە دەشتی بیتوێنو دەشتی کۆیسنجەق ، مامۆستا عەززاوی
دەڵێ لە ئـــاڵتون کۆپریش هێندێ لـــە هۆزی مامەشی لێیە یان
لێی بووە (١)

شایانی باسە کەجگە لە بابانەکان ــ موحەممـــەد پاشـــای
ڕەواندزیش هەر چەندە برێ لە چەکدارانی تایبەتیشی پێك هاتبو
لە پیاوانی بلباسی ، بەڵام زۆر جار هێرشی کردوونە ســـەری و
ویستوویەتی سەرنەرمیان بکاو بیانخاتـــە ژێر ڕکێفی خۆیـــەوە
بەتایبەتی دوژمنایەتیەکی دژواری لـــەگەڵ هۆزی (مامەش) و
(مەنگوڕ) کردوەو ئەم خێڵانەی ناچار کردوە کە پەنا بەرنە
بەر ئێرانو ئاوارەی هەندەران ببن . هەر ئەمیش ـــوەکو وتمانـــ
لێکی هەڵوەشاندنو یەکیەتی‌یەکەی فەوتاندن

هەر لەم ڕووەوە بوو کە (محمد پاشا) هێرشێکی بەهێزی
کردە ســـەر هۆزی مامەشو تەفروتونای کردن (هەمزاغا (٢)

---

(١) العشائر العراق الكردية ج٢ ص ١١٧

(٢) ئەم هەمزاغایـــە هەمزاغای مەشـــهور نیە بـــەڵکو =

ەسەرۆكي خێڵەكەیان بوو لەگەڵ دوو كوڕو دوو براوو چوار
زمی نزیكیدا لەم هێرشەدا كوژران بەمە هۆزي مامەش شەق‌و
ق بوو شیرازەي تێكچوو ئیتر ئەم هۆزە نەیتواني وەكوجارانی
شوو بەزستان بگەڕێنەوە بۆ دەشتی بیتوێن‌و دەشتی كوێسنجەق‌و
وچەی هەولێر بەڵكو ناچار بوون لە دەرەوەی سنووری عیراق
ا زستان‌و هاوین بەسەر بەرن‌و لەناوچەي (سلدوز)و (پەسوێ)
ەتا ساڵی ۱۲۵۰ ی كۆچی — ۱۸۳۵ ي ز مانەوەو بوون بە
ەعایای ئێران ئیتر (محمد پاشا) بوو بەهۆي ئەوەی كە ئەم
یوەندییان بەعێراقەوە نەمێني‌و نەیانتواني بگەڕێنەوە بۆمەڵبەندەكانیان
چار ناوچەی لاجانیان كردە زێدو نیشتمانی خۆیان‌و لەوێدا
نێ‌گیر بوون ؛

لەساڵی ۱۲۵۳ و ۱۲۵٤ ي كۆچی — ۱۸۳۸ و ۱۸۳۹ ی
دا ئەم ناوچەیەیان بەڕەسمی پێدرا بەمەرجێك ساڵانە پەنجا
ەزار قورش بدەن بەدەوڵەتی ئێران ئەوكاتە سەرۆكی هۆزی
امەش ناوي پیرۆت ئاغا بوو میربی لەم ئەندازە پارەیە ؛
ە هەزار قورروشی ئەدا بەپیرۆت ئاغا لەجیاتی ئەوەی كەناوبراو
ەڵدەسا بەكۆكردنەوەي پارەكە ئیتر ساڵانە هۆزی مامەش
ەبوایە چل هەزار قرۆش تەسلیم بەحكومەتی ئیران بكەن‌وەكوو
ۆشانە یان ملكانە (۱)

هۆزي مامەش دەبێتە چەند تیرەیەكي جیا جیا لەمانە !

= هەمزاغایەكی ترە چونكە لەناو هۆزی مەنگوڕدا هەمزاغا
زۆر بوون

۱) عشائر العراق الكردیة ص ۱۰۸ ؛

(١) هەمزاغابی (٢) مەربوکی (٣) مەربابەکرە (٤) فەقێ وەتمانە (٥) جەماڵە (٦) کاسوری (٧) جۆخۆر (٨) بلاوەنـــد (٩) دەم بۆر (١٠) کراودلە (١١) بەبی (١) برێ لەگوندەـ کانیشیان ئەم گوندانەن

سنگان ؛ ئەمیر ئاباد ؛ نەلێی وان ؛ شاوانە ؛ گردگاشە ، بێرئاوا کورك ئاوا ؛ ئال ئاوا ؛ فروش ئاوا ؛ نەرزیوا ، پوش ئاوا ؛ کانی سورك ، خرشـــت ، بیمزرتە ؛ هیهـــە ؛ بیتریان ؛ شیوەسماك ، دراوا ، زما (٢)

ئەم هۆزی مامشە لە ڕۆژگاری فەریق دەرویش پاشادا وائە دەورو بـــەری ســـاڵی ١٢٦٧ ی کۆچی = ١٨٥٠ ی زایینی دەورێکی گرینگیان هەبوە لە ڕووداوەکانی ئەو سەردەمەدا لـــەو کاتە سەرۆکی هۆزەکە ناوی پیرۆت ئاغا بووە شایانی باسە کە ئیبراهیم سوڵتان کە مامی باوکی ئەم پیرۆت ئاغایـــە بووە کاتی خۆی بۆ ماوەی چوار پێنج ساڵ فەرمانڕەوای سلدوز بووە زۆر بەرێكو پێکی ئیدارەی داوە

بەپێچەوانەی عەشیرەتی مەنگوڕیشەوە ؛ دەڵێن عەشیرەتی مامەش زوربەي کات لایەنگریی حکومەتی ئێران بوون ؛تەنانەت کاربەدەستانی ئێران بەمەبەستی ئەوەی عەشیرەتە کوردەکانی‌ولاتی عوسمانی بەلاي خۆیانا ڕابکێشن ، مافێکی زۆریان دەدا بـــــە سەرۆکی عەشیرەتە کوردەکانی ولاتی خۆیـــانو دەمیان چەور

---

(١) العشائر العراق الكردية ج ٢ ص ١١٧ وخلاصة تاريـــخ الكرد وكردستان ص ٣١١

(٢) هەمان سەرچاوە ص ١١٨

دەکردن ؛ بۆ نموونە مافی ئەوەیان دابوو بەپیرۆت ئاغای سەرۆك عەشیرەتی مامەش کە هەموو هەریمی پەسوێ بەهەزار تـومەن بکرێت یان بەکرێی بگرێو (١) ئەمجار بۆ خۆی بەئارەزووی خۆی ملکانەو پوشانەو مەڕانە لە ڕەشـە خەلکەکە وەربگرێو ئاغابەتیان بەسەرەوە بکا

لەدوای لەدنیا دەرچوونی پیرۆت ئاغاو بەخاك سپاردنی، حەمـەد ئاغای کوڕی پیرۆت ئاغا بودتە سەرۆکی عەشیرەتی مامەش وەکو دەڵێن هۆزی مامەش پێش ئەوەی حەمەد ئاغا بێتەسەرۆکیان تێکڕا کۆچەری بوونو گەرمێنو کوێستانیان کردوە بـەلام کە ئەم بوو بەسەرۆکیانو بەدەستووری ئەو خەلك لەدێدا مانەوەو خەریکی کشتوکاڵ بوون دیارە هێندێکیان هەر بـەکۆچەری ماونەوەو تێکڕا نیشتەجێ نەبوون

ئەوەی جێی داخە کەئەم حەمەد ئاغایە لـە شۆڕشی شێخ عوبەیدوڵلای نەهریدا وەکو هەمزاغای مەنگوور یارمەتی شێخی نەداو هاوبەشی ڕاپەڕینی کوردەکانی نەکرد ؛ نەك هەر ئـەمە بەلکو دژی شۆڕشەکەش ڕاوەستاو پاڵی دایە پاڵ دەولەتی ئێرانو زوو هەلوێستی خۆی بۆ دەولەت ڕوون کردەوە

لەو کاتەدا کە هەمزاغای مەنگوور لە دەولەتی ئێران یاخی دەبێو ؛ ئێران خۆ ئامادە دەکا بۆ هێرش بۆ سەری خەبەری لەشکرکێشێ بەگوێی هەمزاغا دەگا

---

(١) عشائر العراق الكردية ج٢ ! ١١٧ هەروەها کتێبی ڕاپەڕینی کوردەکان سالی ١٨٨٥ نوسینی جەلیلی جەلیلی ودرگێرانی کاوس قەفتان ل ٢٣

شێخ عوبەیدوڵڵاش کە کاری خۆي قایم کردبوو ئامادەی هێرش بۆ سەر ئێران بوو ؛ یاخي بوونی هەمزاغای لەو دەمەدا بەشانس داناو یەکێك لە خەلیفەکانی خۆي بەناوی (شێخ کەمال) کەلە سەیدەکانی گوندی (خالّدار) و خەلیفەی سەید تـەهای باوکیشی بوو ناردە لاي هەمزاغاو بۆلای خۆی ڕاي کێشا ؛ ئەوە هۆی چونی هەمزاغا بوو بۆلای شێخ

ئیتر شێخ پاش کێشانی نەخشەی شەڕ هەمزاغای لـەگەڵ شێخ (عبدالقادر) ی کوڕي خۆي کەئەودەم لاوێکی بیستسی ساڵانە بوو ؛ ڕەوانەی تەرگەوەڕو مەرگەوەڕ کرد

ئالەو کاتەداو هەر لەهەنگاوی هەوەڵدا حەمەد ئاغای مامەش لەگەڵ (بیوك خان) ي ڕەئیسي قەرەپەپاغان هاتە ســابلاخو چاویان بەحاکم کەوتو پێیان ڕاگەیاند کە تاکوو ئاگری شەڕ بلێسەی نەستاندووەو دوژمن تەنیا دوو هەزارو پێنج سەد کەسی پیاو لەگەڵە ، باهەڵکوتینە سەری‌و ماوەی هاتنەپێشی پێ‌نەدەین

ئەم کۆپلەبەی بەیتی هەمزاغا ئاماژەیە بۆ ئەو هەڵوێســتەي حەمەد ئاغا

حەمەد ئاغا سوار دەبوو
دەهات لە بۆ سابلاغێ
پرسی بە حاکمی دەکرد
ماشاڵلا چەند نادرم
دەستم دەگەڵ بدەنێ
ئەز ڕێبەي لێ دەگرم

بەلام حاکم کەبەجارێك قەڵەمی دەستو پێی شکابوو هیچ

بڕیارێکی بۆ نەدراو نەیتوانی وەلاٌمێکی بەکەڵکیان بداتەوەئەوانیشی واتە حەمەداغاو بیوك خان کە وایان زانی چی‌دي خۆیان پیاو خراپ نەکردو پاڵیان دایە لای شێخو ڕەگەڵی کەوتن بەلاٌم بەنا بەدڵی‌و ناعیلاجی خەبەری ڕەگەڵ کەوتنی حەمەداغاو بیوك خان بەجارێ حاکمی تۆقاندو هەرچی زووتر لەتەواوي دەست‌وپێوەندو هێزەکانی خۆي داوا کرد کەبەڕێ کەون بۆ تەورێزو خۆشیان سابلاٌغ بەجێ‌بێڵن

شایانی باسە کە حەمەداغای مامەش لەکاتی داگیرکـــردنی میاندواو دا لای بناوبی بەدەستەوە بووەو زۆري ژنو منـــداڵی بێچارە دەرباز کردوونو یارمەتی داون

ساڵی ۱۹۰۸ ي ز حەمەداغا لەنـــاوچەی شنۆ لە گونـــدی نەڵۆس کۆچی دوایی کردوەو گڵکۆی لەو دێیە لە قەبرستانی (شێخ ئاڵی تەورێزی) ئێستا ماوە لەدوای مردنی حەمەداغاقەرەنی ئاغای کوڕی سەرۆکایەتی هۆزی مامەشی کردوە وەکوو دەڵێن قەرەني ئاغا هەوەڵ کەس بووە لەناو عەشیرەت‌دا کە موعەللیمی ڕاگرتووەو کوڕەکانی دەبەر خوێندن ناوە (۱)

قەرەنی ئاغا زۆر بەفیزو دەعیە بووە لەگەڵ نۆکەرو ژێـــر دەستەی خۆی‌دا زۆر کەم بێزي هاتووە قسەیان لەگەڵ‌دا بکا قەرەنی پاشاشی پێ‌گوتراوە ، پیاوێکی بەساموو هەیبەت بووە ، ناوبانگ‌و شورەتی هەبوە حەسەن زیرەك لە گۆرانیەکەي دا کە دەڵێ

(۱) لە کتێبی (سرزمین زردشت ؛ رضائیة / تألیف علی‌دهقان انتشارات ابن سینا / چاپ اول) وەرگیراوە ؛

(وێنەی قەرەنی ئاغای مامەش)

(خۆ من ڕادوێی دەوڵەت نیم دامێنن بۆ قسەو باسان)

(خۆ من قەرەنیاغا نیم سـەرۆك عێلی بڵباسـان)

مەبەستی قەرەنی ئاغای مامەشـە دیواخانی (قەرەنیاغای مامەش) یش بووەتە نمونەی قەرەباڵغیو فراوانیو زۆر مەشهوورو بەناوبانگ بووە ئێستاش بۆ نموونە لەمیانەی قسەو گفتوگۆدا دەهێنرێتەوەو دەکرێتە شایەدو بەڵگە دیارە پێش قەرەنی ئاغاش دیواخان هی حەمەداغای باوکی بووە هەر هەمان قەرەباڵغی بەخۆوە بینیوە حاجی قادری کۆیی کەلە قەصیدەیەکی (١٢) شیعري دا مەدحی خێوەتی ئاغایەکی لاجانی دەکا دەبێ مەبەستی دیواخانی حەمەداغای مامەش بێ نەك قەرەنی ئاغاي مامەش چونکە حەمەداغا

هاوشانی هەمزاغای مەنگوڕ بوە لەسەردەمی حاجی‌دا ژیاوە ئەم بۆ چونەش لە دێرە شیعرێکی قەصیدەکە وەردەگرم کەدەڵێ (١)

هەر وەك ئـەلفی جانە ستوونی لە سکوون دا
نەك تابیعی غەیرە موتـەحەررِیك وەکو هەمزە

جا هەرچەندە مامۆستا مەسعوود موحەممەد لە کتێبی حاجی قادری کۆیی (ج٢/٢٣٨) ددفەرموێ قەصیدەکە مەدحی‌خێوەتی قەرەنی ئاغا دەکا بەڵام من وای بۆ دەچم مەبەست حەمەداغای باوکی قەرەنی ئاغا بێ چونکە حەمەداغا هاوچەرخی هەمزاغای مەنگوڕە نەك قەرەنی ئاغای کوڕی،

ئاشکراشە کە حاجی لەم بەیتەدا سکوونی ئەلف دێنێ بـە مەدح‌و بزۆزی هەمزاغا دێنێ بەزەم لـەژێر پەردەی تـەوریەدا هەمزاغا دەشکێنێ بۆ مەدح کراوەکەي خۆی ئەوەشی ـلەیاد نەکەین کەزۆر لە سەرەك هۆزەکانی مامەش‌و پیرانو مەنگـوڕ ناویان قەرەنی ئاغا بووە

---

(١) بۆ تەواوی دەقی قەصیدەکە سەیری دیوانی حاجی قادری کۆیی لێکۆڵینەوەی سەردار میوانو کەریم شارەزا چاپی ساڵی ١٩٨٦ ز ل ١٠٨ ــ ١٠٩ ؛ هەروەها کتێبی‌حاجی قادري کۆیی / مسعود محمد ج٢/٢٤٦ ــ ٢٤٧ بگە

٣ ـ هۆزی پیران

ئەم خێڵەش تیرەیەکی بڵباس‌و گرنگترین بەشیەتی ڕابوردوی ئەم خێڵــە پڕە لە ڕووداوی سەیرو سەرسوڕهێنەر بــەکەم سەرۆك هۆزیان ــ کەناوی کەوتبێتە ناو مێژووەوە ــ نــاوی قەرەنی ئاغا بووە ؛ دەرویش پاشا لە کتێبی سیاحەتنامەي‌حدوددا ناوی هێناوەو دەڵێ کاتێ خۆی شاری (خوێ) خستۆتە ژێر رکێفی خۆیەوە زۆر بەجوانی ئیدارەی داوە

هۆزی پیران بەگوێرەي کتێبی (سیاحەتنامەی حدود) لەم تیرەو بەرەبابانە پێك هاتووە

١ ــ مورك پیاوماقوڵ‌و سەرۆکیان ساڵی ١٢٦٣ ی ك ناوی ڕۆستەم ئاغا بووە

٢ ــ پەرچم

٣ ــ ئەحمەد ئالیکە

٤ ــ هولەملە

٥ ــ حەسەن ئاغایی

٦ ــ مخانە

٧ ــ سەبریمە

٨ ــ فەقێ خلیا ، سەرۆکیان کوێخا موسا بووە

٩ ــ وەستا پیرە

١٠ ــ بیوا

١١ ــ هەررن سەما

١٢ ــ قون هەڵكرێنە (١)

كەچی مامۆستا ئەمین زەكی بەگ بەشێوەیەكی تر تیرەكانی پیــران باس دەكاو لەبرێكیانا بــەهیچ جۆرێك لەگەڵ كتێبی (سیاحەتنامە) دا یەك ناگرنەوە هەر چەندە ئەمیش هەركردونی بەم دوانزە تیرەیەی خوارەوە

(١) ەوخانە (٢) پەرچم (٣) صوریك (٤) یوسف خانكە (٥) سەبریمە (٦) سەنا (٧) وەستا پیرە (٨) ورمزیار (٩)نانەكەڵی (١٠) حەسەن ئاغایی (١١) مەمەندە شینە (١٢) پاوە (٢)

یەكێكي تر لەسەرۆك هۆزەكانی بلباس (پیران) نــاوی كانەبی فەقێ وەیسی بووە دانیشتوی گوندي (گوڵەكێ) ی ناوچەي ڕانیە بووە خوارزای كوێخا مەرەزی فەقێ خەلیەبووە؛ هاتوچۆی گەرمێن و كوێستانی كردوە ، پیاوێكی ئازاو جەنگاوەر بووە بەڵام بەداخەوە ژینامەی نەنوسراوە وەكی كەش ئەوەندەی ئەفسانەي جۆراو جۆری بەدەم هەڵبەستراوە ئینسان ناتوانێ لــەو حیكایەت و سەرگوزەشتە زۆرانە مێژوییكی نزیك لە واقیعەوە بە دەست بێنێ تەنانەت دەڵێن هاوچەرخی خان ئــەحمەد خانی ئەردەلانی بووەو كاتێك كە خان ئەحمەد هێرشی بۆ سەر بلباسان كردوە دژی جەنگاوەو كوشتاری زۆری لە هێزێ خان ئەحمەد كردوە ، ئێستا ناوبانگی ئازایەتی كانەبی لە بەیت و بــالۆرەو گۆرانی فۆلكلۆری دا هەرماوە بەدەنگ دەگوترێ

كانەبی فەقێ وەیسي

---

(١) سیاحەتنامە حدود

(٢) خلاصة تاریخ الكرد وكردستان/محمدامین زكی بك ص٣٩١

سمێل جنی تاووسی
له غه‌نیمی ناترسی

وه‌كو ده‌ڵێن كانه‌بی له‌و شه‌ره‌دا كه له‌گه‌ڵ خان ئه‌حمه‌د خاندا كردویه‌تی كوژراوه‌و ژنی كانه‌بی كه‌ناوی (خوازێ) بووه لاواندۆیه‌تیه‌وه‌و گوتویه‌تی

نه‌ماڵ ماوه نه ماڵی جاران
تۆز كه‌وتۆته سه‌ر چیغ‌و ڕه‌شماران
له‌وێ كارێ له‌وێ نكۆمێ
ڕمی كانه‌بی سه‌ری له ئاسمان بنی له‌گۆمێ
هه‌ڵ ناكه‌وێ پیاوێكی وه‌ك كانه‌بی
له دائیره‌ی پاشایان ؛ كوره كوره‌ی ده ڕۆمێ
به‌ڵام سه‌د حه‌یف له‌به‌رخانی ئه‌حمه‌د خانی ده‌چۆمێ

دیسان خوازی ده‌ڵێ

كانه‌بی ! چه‌ند چاكی چه‌ند باشی
خوازی ڕازی نه‌ده‌بوو به‌قوطنی به‌قوماشی
ئه‌مساڵ كه‌س ڕای ناگرێ نه‌به‌كاره‌كه‌ریی
نه‌به قه‌ره‌واشی
فرمێسكی خوازی ده‌هاتنه خوارێ وه‌ك جۆگه ئاشی .
كانه‌بی شێره‌كه‌ی له بنه‌ماڵان
سه‌ركرده‌ی عێلی بلباسان
ڕاوچیه‌كه‌ی گاه‌كو تۆبه‌كاران. هتد

ئێستا ئه‌م خێڵه به‌تێكڕایی بوه به‌دوو به‌ش
به‌شی یه‌كه‌م له ئێرانه له ڕۆژئاوای ڕوباری لاوێن لـــه

باکوري مەنگورو نێزیك شاری خانەو ڕۆژهەلاتی گەروی زینوی شێخی کە سنووری عێراقو ئێرانی پیادەکشێو دەکەوێتە ڕۆژـــ هەلاتی ناوچەی بالەك دەژین برێ لەو گوندانەی کەلەو ناوچەیە خێلی پیرانی لێیە ئەمانەن (١) کلکین (٢) زەرکە (٣) قەلات (٤) قەرەنی ئاغا (٥) گردە سوور (٦) خانە (٧) کۆنـــەلاجان (٨) ترکەسرو (٩) دلاوان (١٠) درمکە (١١) دێلز (١٢)بادیناوا لە سەرەتای سەدەی بیستەم دا سەرۆکی ئەم خێلە لە ئێران ناوی محمد امین آغا بوو

بەشی دوەمی خێلی پیران لـــە عیراقن لە دەشـــتی بیتوێنو کۆیـــنجەقو قەرەجۆق هەولێرو دەورو بەری هەروا لەدەشتی شارەزوورو سلێمانیو ناوچەی شاربازێرو سیوەیل دەژین

هۆزی پیران تەنیا لە دەشتی بیتوێن دوانزە گوندیان هەبوو هەرە بەناوبانگیان گوندی سەرخومەیە ســـەرۆکەکەیان نـــاوی حەمەداغا بوەو هاوچەرخی حەماغای کۆیـــە بووە دوای ئـــەو سواراغای کوڕي لە شوێنی دانیشتووە دوای ئەو سمایلاغا بوەتە برا گەورەیان (١)

ئەم پیرانانەی بیتوێن ـــ جگە لەصەد مالێك نەبێ ـــ هەموو نیشتەجی بوونو فەلاحەت دەکەن ئەو سەد مالەشیان هێندێکیان نیوە کۆچەرو هێندێکیان شوانکارە بوون مێگەلەکانیان لەگەل خۆیان دەبرد بۆ کوێستان . وەکوو دەلێن برێکیان مێگەلوئاژەلی حەماغای کۆیەیان بەخێو کردووە ؛ هەروەکو چۆن زوربـــەی شوانکارەکانی حەماغا لە عەشرەتی مەنگوڕو (خدر مامەسینی)

(١) الدليل العراقي لسنة ١٩٣٦ ص ٦٦٠

بوون کموا بزانم ئەوانیش هەر سەر بەمەنگوڕانن سالآنە گەرمێن‌و کوێستانیان پێ کردون (۱)

ئەو کاتەش کەحەماغای گەورە لەگەڵ هۆزی شێخ‌بوزەینی‌دا ناخۆشی دەبێ بلباسەکان (هۆزی پیران) بەدڵو بەگیان‌لایەنگری حەماغایان کردووە لەڕیزی چەکداری ئەم‌دا دژی شـێخ بزێنی جەنگاون

مامۆستا مەسعود موحەممەد دەڵێ

شایانی باس کردنە بڵێم بەدرێژایی ئەو هەرایە وانە ــ هەرای بنەماڵەي غەفووری‌و شێخ بزێنی ــ بلباسەکان یاریدەي حەماغایان‌داوە چ بەپیاو چ بەماڵ ڕەنگە هەراکە بەر ئەوڕۆژگارە کەوتبی کە حەمەداغای باوکي سوارا‌غا سەرۆك بووە چونکــە جارێ سوارا‌غا لەتەمەنێکی شلکدا بووە کاکەزیاد خۆی ئــەم لایەنەی یاریدەی بلباسەکانی بۆ گێڕامەوە ئەویش لەخەڵقی‌دێکەی بیستووە ج خزم ج بێگانە چونکە وەلادەني لە ۱۹۱٤ ز بووەکە پاش هەراکە دەگرێتەوە یاریدەی بلباسەکان بۆ حەماغا تــەنها تەئویلی دۆستایەتی‌و وەفاکاري هەڵدەگرێ نەك ئەوەی کە ئاگر بڕیان لە خۆیان کردووە گوایا لەدووا ڕۆژدا هەرا بــەخەی خۆشیان دەگرێ چونکە لــە خەیاڵیش‌دا شێخ بزێنی ناگەنــە هەرێمی بلباسان ، خۆ ئەگەر لایەني بەرژەوەندی ڕوتیان ڕەچاو بکردایە ، دەبوو بلباس دۆستی شێخ بزێنیان بونایــە چونکە غەفوورییەکان لە بیتوێن مومکینە تەنگەتاوکەری بلباسان بن وا

---

(۱) حەماغای گەورە / مەسعوود موحەممەد بەغداد ؛دەزگای ڕۆشنبیری‌و بلاوکردنەوەی کوردي/۱۹۸٦ (ل٤٤)

پێ دەچێ قەدری حەماغا لای بڵباسەکان پایەیەکی بڵندی هەبووبێ ئەوەی ڕاستیش بێ من خۆم شایەدی قسەیەکی سواراغام بــەر لە مردنی بە دووسێ ساڵ لە موناسەبەیــەکا مامم و من میــوانی نیوەڕۆژەی بوین لە (سەرخمە) قسە یەهەموو لایەکدا شریتەی هاویشت و کشایــەوە سەر ناکۆکی سواراغاو غەفووریــیەکانی نیشتەجێی هەرێمی بیتوێن و شاڵەیەگیان کە پتر لەسەر حەویزاغا حیساب دەکران سواراغا بەسوێندەوە گوتی ئەگەر کوری حەماغا بەتیلایان لێم ڕاکیشێ و لەڕوی هەڵگەڕایمەوەخۆم بەپیاو نــازانم ئەمما لەچ ئاغای دیکەشم گەورەیی پی قبووڵ ناکرێ

ئەمەی گوت کەلەو دەمەدا هاتوچۆی لەگەڵ کاکەزیادیش نەبوو (۱)

وەکو دەڵێن : نیزاعێك لەنێوان حەماغای کۆیەو حەمەداغای سەرۆکی بڵباسان (باوکی سواراغا) لەسەر زەویەکی بەینی دێی خدرانی حەماغاو سەرخمەی حەمەداغا دێتە پێشەوە نیزاعەکە لای دادگای کۆیێ دەبینرێ حەماداغای بڵباس کەدێتــە کۆیێ بۆ موحاکەمەی ئەو کێشەیە بەعادەتی خۆی لەلای حەماغا میواندەبێ حەماغا دەڵێ تۆ نیزاعت هەیە لەگەڵم دا دەبینم هەر لێم میوانی حەمەداغا دەڵێ ئەگەر لە بیتوێنیشم دەرکەی هەر لەخۆت میوان دەبم ئەدی لەکێ میوان بم ، فەرموو جێگەیەکم نیشان بــدەو سەری وەلاغم داماڵێنە هەتا بڕۆم حەماغا بێ دەنگ، دەبێ بــۆ سبەینە خەبەر بەحکومەت دەدات کەنیزاعم لەگەڵ حەمــەداغا نەماوەو زەویەکە هی ئەوە (۲)

---

(۱) حەماغای گەورە / مەسعوود موحەممەد ل ٥٤

(۲) هەمان سەرچاوە ل ٨٥

هەر لەبارەی پەیوەندی هۆزی بڵباسی دەشتی بیتوێنەوە بـــە خێڵی غەفووری‌یەوە کە حەماغای گەورە سەرۆکیان بووەمامۆستا مەسعوود موحەممەد ئەم سەرگورشتەیە دەگێڕێتەوەو دەڵێ

لـــە بارەی هەرای نێوان حەماغاو شـــێخ بزینیەوە مـــراد حیکایەتێکی خۆشکەڵە لەزاري ڕەحمانی کوێخا حەوێزی شـــاخە پیسکە (ڕەحمان مامی مرادە) دەگێڕێتەوە کەگوتووەتی حەمەد تیماری لەحەڵقی دێ‌ي تیمارۆك بۆي باس کردم گوتی بەجەحێڵی لەگەڵ شێخ بزینیەکان بۆم وردە بەندم بۆ دەگوتن ناویان نابوم حەمەد حەیران شەوێك لە دیواخانی تۆفیق ئاغا لەدێی خرابـــە دانیشتبووین بەکێك گوتی ماڵـــە دۆمێك هاتوون خاوەنـــەکەیان حەیرانی خۆش دەڵێ تۆفیق ئاغا بەدووی دا هەنـــارد کە هات داوای حەیرانیان لێ کرد ئەویش دەستی خستە بناگوێي‌و تێ‌ی هەڵ کرد

حەیران وەرە، لە ئاوي غازرێ
یاخوا دزەیی برایماغاتان بمرێ
ئەوڕۆ هیچ عەشیرەت خۆي لەبەر ڕاناگریي

حەمەد تیمار گوتی منیش دەستم لەبناگوێم ناو ڕاسامە ئەم حەیرانە

سواران لەمن هەر ڕاوە ڕاوە
نێچیری خەڵك تەیرو تووڵە
بەڵام نێچیری تۆفیق ئاغا قوڵینگەکی شاپەڕ بەخووناوە

حەمەد تیمار گوتی کە لێ‌بوومەوە تۆفیق ئاغا دەمانچەکەی هەڵکێشاو ڕوی کردە کابرای دۆمو پێ‌ي گوت سەگباب دزەیی

گەی پیاوی وەهایان هەبوە ئەگەر حەیران دەڵێ‌ی وەك حەمەد بڵێ حەمەد حەیران دەزانێ زۆر نەمابوو دوومەکە بکوژێ ؛ زۆری پێ‌نەچوو گوتیان چەند کەسێك لە کۆیەوە هاتوون بە ئەمری تۆفیق ئاغا لێ‌ی پرسین چ دەنگ‌و باسە ؟ گوتیان ئاغا ئێمە ئەوەندە دەزانین بەیانی مشکی‌و پشتێنی کۆیی‌و بلباسی پڕی ئێرە دەبێ حەماغا زەخیرەیەکی زۆری لەبۆ نیمارۆك‌و پیازۆك‌و ئەو دێیانەی نزیك بەئێرە ناردووە

تومەز قسەی کابراکان ڕاست بوو سبەینێ تاریك‌و ڕوونی بەیانی تەقە لە دەوری خرابە دەستێ پێ‌کرد شێخ بزینیەکان بە پەلە بۆی دەرچوون‌و بەرەو زێ تییان تەقاند ؛ مەشکەیەکی گاوەسی گەورەی ماڵی تۆفیق ئاغا بەسێ‌پاکەوە بوو پڕ لە ماست بوو بۆ ژەنین بەجێ‌مابوو سوارێکی بلباس تەقڵەکوت چووەپێش دەرگای ماڵی تۆفیق ئاغا کە مەشکەکەی دیت لە وەڵاغەکەی دابەزی‌و مەنجەڵێکی ڕاکێشایە بن مەشکەکەو خەنجەرەکەی هەڵکێشاو گوتی قووتە ڕەسووڵە بۆ کەبنیتە خەنجەرێکی لەمەشکە کە کوتاو ماست‌و ماستاو هاتە خوارەوە مەنجەڵی پڕ کرد ئنجا ئەسپەکەی هێنایە سەر مەنجەڵەکە (بێ‌گومان ئەسپی هەرام حەز لە ماستاو ناکا) (١)

حیکایەتەکە لایەنی هاریکاری بلباسان لەگەڵ حەماغا دا ڕادەگەیەنێ کەبە شێوەیەکی گشتی‌و وێنە لەشکر بووە نەك تاك‌و تەرای یەك دوو نۆکەرو چەند بۆرە پیاوێك

ڕێکەوت وەهابوو لەشەڕی چنارانیش بلباسەکان لەگەل

---

(١) حەماغای گەورە ل ٩٣

مەلا حەویزاغا دا یەك پەرەبوون واش بزانم‌ئەوسا سواراغانەءابوو سەایلاغای کورە گەورەی کەجارێ ئەش ڕسکابوو سەرۆك‌هۆز بوو بلباسەکان لەدێ قایمەکاریو دروستایی‌یان کردبوو کە ماڵی سەرۆکیان چەند ساڵێك بوو لـــە سەرخمەوە بۆ ئـــەوێی ڕاگوێستبوو بلباسەکان هێرشیان نەکرایە سەر ؛ بەڵام بێ گومان دەستەوکەریان هەتا مردن دەبوو چونکە چ جێگایان نەبوو لـــە هەڵاتندا خۆی بۆ هەڵکوتن دەشتایی بیتوێن کە نیشمەنی‌بلباسەکانە بارێکی تایبەتی بەملدا بڕیوون چونکە هیچ شاخو هەڵەت‌وپەڵەتی تایبەتی خۆیانیان نییە پێوەی قایم بن هەرچی شـــاخی دەوری بیتوێن هەیە هی غەیری بلباسە ئاوو بەراوي بیتوێنیش بەزوری ئەمیری بوو ئەم هەلکەوتە وەهای لە سواراغا کردبوو کەوا هەتا بۆی بکرێ دلی قائممقامو موتەصەڕڕیف ڕابگـــرێ هەر ئـــەم هەڵکەوتەش بوو تا ڕاددەیەك داخوازی دەکرد کە بلباس‌لەگەل خاوەن مڵکەکانی بیتوێن بەدۆستایەتی ڕابوێرن بۆ ئەمەي هەرای ناو بیتوێن بێ‌ئاگایان نەکا لە دەس درێژی جیرانە شاخاویەکاـــ نیان هۆزەکانی خۆشناوو ئاکۆو شیلانەو پژدەری بۆ بلباسەکان جێی مەترسی بوون (١)

لێرەدا سەرگورشتەیەکی لاوەکی هەیە پەیوەندی بە حەمەد ئاغای بلباسەوە هەیە تێچێنی ئیرەي دەکەم سەرگورشتەکەش‌ئەوەیە دەڵێن

لەپێش ساڵی ١٨٧٦ ی ز کەمەحموود بەگي میری خۆشناو لە دەربەندي گۆمەسپان دەبێ حەمەدئـــاغاي بلباس لێی میوان

(١) حەماغای گەورە ل ٩٤

دەبێ مەحموود بەگ ئەسپێکی زۆر باش‌و ڕەسەنی دەبێ کوڕی حەمەدئاغا کەناوی مامەند دەبێ ئەسپەکە دەبینێ‌و بەباوکی دەڵێ بابە ئەم ئەسپەم بۆ لە میر بکڕە بـــاوکی پێ‌ی دەڵێ کوڕم ! میر ئەم ئەسپە نافرۆشێ بەڵام برۆ دەستی ماچ بکەو داوای‌لێ‌بکە دەت داتێ ، کوڕەکە دەڵێ (بابە بۆچی دەستی ماچ بکەم پارەمان هەیەو دەیکڕین) میر بەم قســـەیە دەزانێتەوە زۆر ڕقی هەڵدەستێ بەپیاوێکی خۆی دەڵێ : برۆ ئەم ئەسپە ببە بۆ دەربەندی گومەسپان‌و لەسەر ڕێی بڵباسان بۆ جۆت داییەستە ؛ حەمەداغای بڵباس لە گەڕانەوەدا ئەسپەکە لەژێر نیری جوت‌دا دەبینێ‌و بـــە کوڕەکەی دەڵێ‌ی (کوڕم میر لەرقی تۆ کەباسی پارەت کرد ئەسپەکەی کردە وەڵاغی جووت (١)

هۆزی پیران ـــ وەکو هەمو هۆزە کوردەکانی سەرسنوور ـــ چونکە لەسەرسنووری دەوڵەتی عوسمانی‌و ئێراندا ژیاوە ڕۆڵێکی ڕامیاری تایبەتی هەبوە هەر بۆیەش زۆر جار هێزی ســـوپایی عێراق‌و ئێرانیش هێرشی کردونە سەرێ دوکتوو جەلیل‌جەلیلی دەڵێ کوردی خێڵەکانی سەر سنووری دەوڵەتی عوســـمانیش بەتایبەتی خێڵەکانی زوودی (مەنگووڕ) و پیران هەر کەتەنگاو بوون ئەچنە ئەودیو(واتە بۆ نار سنوورەکانی‌ئێران) و خێڵی پیران‌و مەنگووڕ نە هەموان ناڕەحەت ترن

جا ئەم دۆخە بەم جۆرە پەیدابوو ؛ لەم دوو ساڵەی‌دوایی‌دا کاربەدەستانی ناچار کرد یان هێزی سوپایی بنێرنە سەر کوردەکانی

---

(١) خۆشناوو خۆشناوەتی کەمال خورشید میران ، بغداد ١٩٨٥ ل ٦٥

خۆیان بەو نیازەی لغاویان بکەنر هێمنیان بکەنەوە یاخود هێزی سوپایی بنێرنە سەر سنوور بۆ ئەوەی کوردەکانی دەوڵەتی عوسمانی لە سنوورەکانی دور بخانەوە ، ساڵی ڕابوردو واتە ساڵی ١٨٨٦ ی ز کوردەکانی خێڵی پیران لە سنوور پەڕینەوەو هاتنە نـاو خاکی ئێرانەوە ئەمە بووبە هۆی ئاژاوەو لەئـەنجامدا میریی هێزی سوپایی ناردە سەریان (١)

عەززاوی دەڵێ هۆزی پیران ئەو کاتە قەرەنی ئاغاسەرۆکیان بوو لە دەورو بەری کۆیسنجەق بوون ناڕەحەت کرانو قەرەنی ئاغا چووە لای کاربەدەستانی میریی لەکۆیە نـارەزایی خۆی دەربڕی بەڵام کاربەدەستان گوێیان بۆ شکواکەی ڕانەگرتو بە نائومێدی گەڕایەوە لەهەمان کاتدا ئێران هێزێکی ناردنە سەرو ویستی لەناویان بەرێ بەڵام پێش ئەوەی بەگژیەکدا بچن ڕێك کەوتنو باجو خەراجی خۆیان دا بەئێران (٢)

شایانی باسە کەهۆزی پیران لە شۆرشەکەی شێخ عوبەیدوڵڵا دا تەنیا لەناوچەی لاجان خاوەنی دوو هەزار چەکداری پیادەو هەزار سوارەی شەڕکەر بوو (٣)

شایانی باسە کە بڵباسەکانی ناوچەی سیوەیلو شـارباژێرو قزلجە هەر لە هۆزی پیرانن ؛ ئاغاکانی شیوەکەڵوبەرەبابەکانیان

---

(١) ڕاپەڕینی کوردەکان ساڵی ١٨٨٠ ی ز وەرگێڕانی دکتور جەلیلی جەلیل (ل ١٢١)

(٢) عشائر العراق الکردیة ص ١١١ هەروا سیاحەتنامەی حدود ل ٧١

(٣) ڕاپەڕینی کوردەکان (هەمان سەرچاوە) ل ٢٠٤

له ناوچەی سیوەیل دەورووبەری بۆ خۆیان دەماودەم بیستویانە — دیارە نژادي خۆشیان دەزانن — هەر دەچنەوە سەر هۆزی پیران (۱) وسەلیم ئاغای باپیریان کەبە سەلیم شیوەکەڵی مەشهورە کورەزای عوسمان ئاغایە ئەم عوسمان ئاغایە سەرۆکی هۆزی پیران بووە (۲) هەموویان دەچنەوە سەر باپیرە گەورەي خۆیان کەناوی پیرانی وەیسی بووە ئەم پیرانی وەیسەیە وەکو لالە سەرحەدی جافو هەمزاغای مەنگوور ناوی چوەتە ناوفولکلۆري کوردیەوە شۆرەتو ناوبانگی پیاوەتیو ئازابیو نانبدەی زۆری هەیە

دەربارەی ئاغایانی شیوەکەڵ یان بلباسەکانی شیوەکەڵ (خالفین) دەڵێ هەر چەندە بابانەکان چەند گوندو ناوچەیەکی سیوەیلیان بە رەسمی پێشکەش سەلیم ئاغای شیوەکەڵیو خزمانی کردوە بەلأم نەبیسراوە کەئەم ئاغایانەگوندێکیان بەناوی خۆیانەوە تاپۆ کردبێ بەڵکو زۆر بەرێكوپێکی لەگەڵ رەشە خەڵکەکەدا رۆژگاریان بەسەربردووە نەئاغاکان زوڵمو زۆریان لە خەڵکەکە کردوە نەخەڵکەکەش سەرپێچی فرمانو رای ئەوانیان کردوە بە پێچەوانەي ئاغاکانی پشدەر کەئەمان بەزەبری سیلاحو هێز خۆیان بەسەر رەشە خەڵکەکەدا چەسپاندووەو دەیان روتێننەوە (۳) تەنانەت سەردەمێك ئاغایاني شیوەکەڵ لە شارەزوورر بازیانو

---

(۱) برێك دەڵێن لە عەشیرەتی (سیوەیلی) ن

(۲) کرد ، ترك عرب / خالفین وەرگێرانی جرجیس فتح‌الله ل ۹٦

(۳) کرد ترك عرب هەمان سەرچاوەی پێشوو (ل۹٦)

ناوچەی ماوەت‌و شینکایەتی‌یەوە زەکات‌و ملکانەو مەڕانەیان بۆ چۆتــەوە

جاوەکو نوسراوەو بووە دەڵێن سەلیم ئاغای شــیوەکەڵ لە ڕۆژگاری خۆی‌دا پیاوێکي ئازاو لێهاتوو بووە لە شــەڕێکا لە لەشکري‌بابانەکان داتازایەتیەکي کەم وێنەي نواندوە لەم‌ڕووەوە پاشاي بابان زۆر ڕێزی لێ‌گرتوەو لەخۆی نزیك کردۆتــەوەو ناوچەی سیوەیلیشی پێ‌بەخشیوە (١)

پیرەمێردی نەمر دەفەرموێ (٢)

حەکەمدارانی بابان بەناوبانگی دلاوەری‌و بەخشندەییەوە لە قەلەمڕەوی کوردستانەوە پیاوی ئازایان کە ئەدا: دێیێك یان ناوچەیەکیان ئەدانێ بەموچە تاخۆیانو دەستەو دائیرەیانی پێ بەخێو بکەن تورك تیمارو زەعامەتی پێ‌دەڵێن

سەلیم شیوەکەڵي کەلە عەشیرەتی سیوەیلی بووە کوڕوبرایەکی ئازای بووە ناوچەی‌سیوەیلیان داونێ سەلیم ئاغا خۆی‌لەشیوەکەڵ دانیشتوەو کوڕەکانی لەدێهاتی دەورو پشتي دامەزراندوە

کوڕەکانی ئەوی ئیمە بیانناسین ســەر دەفتەر مەحموودی سەلیم ئاغایە کەناوی کەوتۆتە تاریخەوەو سالم لە (مرثیە) کەی دا لە پرتــ زیاتر بەخاوەند حەشەم‌و سەخاو جوانمەردی‌داناوە(٣)

---

(١) کورد ترك عرب / خالفین وەرگێرانی جرجیس فتح‌الله ل ٩٦

(٢) سەیری ڕۆژنامەی (ژین) ي ژمارە (٦٣٢) ی (٣)ي تەموزی ساڵی/١٩٤١ ی ز بکە

(٣) لێرەدا بەپێویستی دەزانم تەواوي چامەکەی سالم‌ڕاگوێزی =

= ژێره بکەم   بیکەم بەبەڵگەیەکی مێژوویی بۆ خانەدانی ئـەم بنەماڵە کە هەر لەسەرەتای پەیدابونیانەوە تائێستا نموونـەی نیشتمان پەروەران بوون هیچ کاتێك خۆفرۆشیان تیدا هەڵ نەکەوتووە ئەمەش تەواوی چامەکەیە کە شاعیری گەورەی کورد (سالم) ی صاحیبقران بەبۆنەی لـەدنیا دەرچونی مەحموودا غاوە نوسیویەتی و دەڵێ

لێم گەڕێن با گریەکەم ڕیزەم بە دیدە خونفشان
نابەڵێ یەك دەم بەڕاحەت ڕابوێرم ئاسمان
چونکە سیوەیلی قەدیمی حەق لەپاش عەهدی (سەلیم)
دایە دەس (مەحموود) ی حاتەم دڵ چراغی دوودەمان
شەمعی دەسگاهی ملوو کانە عەزیزم مەرکەزی
بەرقی قەندیلی فروزانی دەچوو بۆ کەهکەشان
وەه ! چ خورڕەم دەوڵەتێکە بابە شەرتێ طوولی بێ
دەستی حەق بەم نەوعە ڕۆشەن کا چراغی خانەدان
(شیوەکەڵ) بوو بوو بەبەندەن خۆ بەسەر نەقشی بەدیع
لالەوو نەسرین گەهێ بوو جام بلوورین شەمعدان
(شیوەکەڵ) بوو بوو بەخانەی پادشا وەختێ نەهار
دیم لەهەر سۆ سفرەیی ئەیوانی حاتەم گرد خوان
واقیعەن لەو خوانەدا بوو خامو پوختە ڕۆژو شەو
هەر طەعامێکی کە نەفسی ئارەزۆ کا میهمان
شیوەکەڵ بوو بوو بەعوربانی عەنیزەو مونتەفیك
سەد کەمەند پڕ بوو لەسەر جێی تازی ئەسپو مادیان =

= چووم نیگاهم کرد له هەرلادا له حوجرەی خاصی ئەو
دیم بەقەد بازاڕیقوسطەنطین تفەنگی زەڕنیشان
زیوەری تاقی عەماڕەت بۆ سەراسەر ڕەنگ ڕەنگ
ڕەختی قڕتاسەی حەمایل خەنجەرو شیری دەبان
دیم وەکو دوکانی بەززازی لەسەر یەك بوخچەها
شالی تورمەو کەولی خەز دیبایی هیندو پەرنیان
ئاسمان زانی سەری سەوزە نیهالی بەختی ئەو
نازی لێ‌کرد چاوی بەد وەك ئافەتی بادی خەزان
خانە وێرانە بە یەکجار عالەمێکی کرد تەباه
ڕەنگی بێ ڕەنگی لەسەر ڕەنگی پڕیدی بوو عەیان
دای بەسەریا هەر کە گرتی نەبضی مەوج ئاسایی ئەو
یەك نەظەر شێوا بەجارێکی حەواسی بابەجان
تەن فسوردەی بێ‌زمانی تەن بەتەن عالەم مەلوول
طائیری ڕوحی ڕەوانی بەرزە چوو بۆ ناو جینان
گوڵ بە وەیشومەی حەوادیث گەر فەضا پەژمووردەکا
فائیدەی کوانێ بەحەسرەت قوڕ بپێوێ باغەبان
کەی خەیاڵی بوو کوتوپڕ خاصصە بۆ هەر خەرمەنێ
ئاسمان نازڵ بکا بەرقی غەضەب وا ناگەهان
گریە دەڕژێنی بەسەر ڕووما دەمادەم ئەشکی خوێن
بێن تەماشاکەن لەیەك صەفحەی عەقیق و زەعفەران
ناثیرەی صەبرم بەحەسرەت وا لە گریانا بڕا
دی بەخوڕ فرمێسکی خوێنینم لەچاو وەك ئاو ڕەوان =

= سا قەڵەم بێ دادي ئەم ئەندوهی کوبرایە بدە
من لەتاو ئەم تەعزییەی عوظمایە ماوم بێزمان
تا خەدەنگی قامەتی تۆی گرتە باوەش ماڵي قەبر
پشتی تاقانەت لەخەم خەم بوو وەکو ماڵی کەوان
پشتي (ئەحمەد بەگ) شکا لەم ریحلەتەي ناوەختەدا
کاشکی مەوقووف دەبوو کۆچت لە ڕەغمی دوژمنان
پشتی ناو تابووتی ڕەختت پشتی سیوەیلی شکاند
پشتیوانی بانەوو تاژانو قەومی تاژەبان
بوو بەزیبی کۆتەڵت سا تیرەکەی پاشایی ڕۆم
بۆ نەبەم لەم حەسرەتە ئەنگوشتي حیرەت بۆ دەهان
تۆ وەکوو سەر بووی ئەقاریب تەن کەسەرچوو تەن چیە ؟
تەن بەتەن بێ سەر هەموو کەوتن لەخاکا بێڕەوان
چاو بچەرخێنە لە تابووتا بەلاي کاك ئەحمەدا
هەر لەسەر تادامەني بۆ تۆ لە قوڕدا بەنیهان
خۆ بەسیلابی خەفەتخانەي ڕەسولت کرد خراب
بۆ بەئیمان خانەبي قەبرت کە بوو بوو ئاوەدان
ئەمڕۆ بۆتو حالی ئەم خەڵکە نموونەی مەحشەرە
کاشکی دەتدی لە تابووتا جەمیعی مەردومان
کاشکێ دەتدي لە تابووتا پەریشانی کەریم
ڕەنگ پەریوەی خوشك لەب بێدەنگو ماتو بێزمان
ڕۆژەکەی قەتلی حوسەینە حەیفە ماوە بێخەبەر
کاشکێ دەتبیست لە تابووتا صەدای گریەو فوغان =

= خۆت لە جیانی من دەگریای گەر بەچاو دەندی ڕەشید
قور بەسەر دڵ پڕ کەدەر شینی پدەر ئەفغان کونان
خۆ نەفیری مەردو زەن ا‌ەم شێوەن چوو بۆ فەلەك
سەر بڵند ناکەی وەها دای‌گرتویی خوابی‌گران
گەه لەبەر تابووتی ئەودا گریەوو شینێ دەکا
پێی بڵێن تو خوا بلا مەحشەر چیە دادو فغان
حاڵی وا پەس ماندگان با ئیتیدا بێنێتە یاد
ئانیا بۆ باسی ئەو بەم بەیتەکا شێوەن بەیان
بەختی بەد مەیدانی کەوتە خانەتیك چوو لێرە ڕۆژ
مەطلەبی ڕۆر ، عومری کەم ناکام ڕەفت و نەوجوان
سەنگ دەتاوێنێ صەدای پۆشیدە ڕویانی حەرەم
ئەلئەمان ئەی چەرخی سەنگین ! دڵ لەجەورت ئەلئەمان
دێ بەسەر ڕوویا بەسەر ڕوخساری زەردا ئەشکی سوور
هەر بەسەر پێدا لە پادامانی دەڕژێ تا ڕەوان
هیممەتی پاکان دەبوو لەم ڕێگە وا یاری بکا
باوەڕی ڕێگەی خەطەر بوو عەدلی بوو بۆ ڕەهرەوان
مەعبەری تابوونی تۆ وەختێ کەکەوتە (گردەشین)
کەی دەبێ پیتر بە (ئالان) ا عوبووری کاروان
سەددی سەرحەددی عەجەم هەم پاسەبانی مەملەکەت
شێری بیشەی مولکی بابان ژێر دەستی ڕۆمیان
حوکمی تۆ حیصنی ویلایەت حەزمی تۆ پەرژینی باغ
عەزمی تۆ پابەندی ساریق عەدلی تۆ ئەمنی مەکان =

ئەگەر بمایەو عەزیز پاشای ڕۆمی کەنوای حاکمی بابانموتەصەریفی سلێمانی بووە دەرمان خواردي نـەکردایە هەڵی ئەگرت لـەو سەرحەددەدا دەرەبەگێك دابمەزرێنێ ؟! بەزۆری خۆیقائیممقامی شارباژێر بوو هەمیشە پێنج صەد تفەنگچی ئامادەی دەرماڵو پێنج سەد سینی بووە لەبانەوە کە یونس خان لەشکری بۆ کردو بەزۆر لەشوێن کەریم خانی بانە کردی بەحاکم تا سینەك‌و قوبان کەهاودەنگی سلێمانین لەولایشەوە تا پردی تەیەت‌و ئاوی‌کەڵوێ‌و ئالان‌و شینکێ‌و تا سنووری مەرگە بەدەست ئەوەوە بوو ئەو مەرکەزی قەزای بردە شیوەکەڵ ئەحمەد حەبەی برای هیچ‌نەبوو سێ (محمد) ناوی تر ئەوان عادەتەن بەئاغا دێبی هەریەکە لە شوێنێ بوون یەکێکیان ئاغای سیرین بوو لەولاي شیوەکەڵــە ، ئـەو دوانەکەی تر قابیلیەتی ئاغایەتیشیان نەبوو بـەکیان حەمە شەمۆڵەیان پێ‌دەگوت

مستەفا ئاغایان مودیری ناحیە بوو ، کوڕێکی بووئەحمەدی مستەفا ئاغایان پێ‌دەگوت مەحموود پاشای جاف کچی خۆی

= ئەرزە کویەو ئافەتو دەستي ڕەزانن باغ‌و تاك
واقیعەن ئەم قەضیە ناوەختە خەزان بوو بۆ ڕەزان
پیشەوەر دووزدانی سابیق تۆبەکاری سەهمی تۆن
هەر لە ئێستاوە لەدڵ دا موستەعیدن بۆ زیان
زکەرو سوارەی تفەنگدارت سەراسیمەن هەموو
نەظمی تێکچوو مانەوە وەك گۆسفەندی بێ‌شوان
ذائیقەي (سالم) هەواي شەکراوی شایی بوو بەخێر
ئاسمان ڕێتی بەشەڕ زەهری بەدەمدا ناگەهان

دایەو کردي بەمودیری، قزلجە حەمە صالح ئاغا پاشەبەرەی‌ئەوبوو
حەسەن ئاغایش لەباریّ ئاغا بوو حالّو وەقتیکی خۆشی بوو
بەهۆی ئـەمە کەکچی حاجی بەگی مەشـــهوری هێنابوو لاوو
دیواخانێکی ڕێكو پێكو ئانو خوانێکی تەمیزی هەبوو لەمیانەی
ئەمانەدا ڕەسولّ ئاغا بـــەڕاستی شوێنی مەحموود ئاغاي بـــرای
کوێر نەکردەوە بەعەینی ئیدارەو سەخاو میللەت پـــەروەری
قائیمقامی شاربازێڕ بوو ؛ بەژن خوازیو خوێشابەتی لەگەلّ‌جافو
بەگزادەی بانەو لە سلێمانیّدا تائیفەی ئـەحمەد ئـاورەحمانی
تفەنگچی بەباشی پەیدا کرد مودەتێك ناوێکی زۆر بلّندی بوو تا
دوایی بـــەئابڕو تۆیڕو دەلەســـەی پیاو ماقولّانی شـــارەســـتان
قائمقامیەتیەکەیان لێ‌سەندەوە بەلّام دوایی ئەویشی ئاغایەتی و
گەورەبیو هیچ نشوستی نەهێنا ؛ هەموو ناوچەی شـــاربازێڕی
دابەش کردبوو بەسەر کوڕەکانیا ؛ ئالّانی دابوو بەسمایلاغا
سیوەیلی دابوو بەسلێماناغا بەرکێو بەمارفاغا موبڕەو مامەخەلان بە
ڕەشیداغای مەحموداغا ، زۆر بەحورمەتو شاهانە ڕاي‌دەبوارد
تا کوڕەکانی شێواندیان ؛ لەپێش‌دا مارف ئاغا کوێخا حەسەنی
سورەدزێی لە نووەسووری گۆماوان کوشت سلێماناغا پیـــاوی
نارد لە سیتەك ڕەشید بەگی‌مالّمدیریان کوشت دیسان‌سلێماناغا
پیاوێکی وەسماناغای پشدەری کەخەتای خانەدانی‌لیّ‌ڕووی‌دابوگرتیە
لاي خۆیو لەکەناروی داینا ، مەحموود ئاغا ڕەئیسی‌پشدەر (۱)
لە ڕەسولّ ئاغای گێڕایەوە کە ئێمە ئائێستا دۆستی شـــیوەکەلّیان

---

(۱) لێرە بەولاوە لە ڕۆژنامەي (ژین) ی ژمارە (٦٣٣) ی
تموزي سالّی /۱۹٤۱ ی زایینی ڕاگوێزراوە

بووین چ خراپەیەکمان نەبووە   ئێستا سلێماناغا لە پسەبجوری ئەتکی ئێمەیە ؛ لەمەدا مەبەیێك نابینم ، ئەگەر ئەمە هەروا بڕوا ناچارین تۆڵەی ناموس بسێنین ، کەهاتە ئەو پەرەسەیە ئاغاکەوڵی دەپۆشی و مەحموودیش چۆغەڵی شاڵی زێڕی لەبەردایە بەخودای ئاغا کەوڵی خۆ لەچۆغەڵی مەحموودی هەڵنەسوی باشە ؛

وێنەی حەمەئەمین ئاغای کوڕی حەمە صالح ئاغای (قزلجە) ساڵی ١٩٠٦ لەقزڵجە لەدایك بووە ساڵی ١٩٧٧ لەدنیا دەرچووە

پیرەمێردی‌نەمر دەڵێ : ڕێکەوت وابوو لەو ڕۆژانەدا من لە شیوەگەڵ بووم ڕۆژێکیان ڕەسوڵ ئاغا منی بردەهێشت مزگەوتەکەوە دانیشتین ئاغا دەردی دڵی خۆی هەڵڕشت لەدەســـت کوڕەکانی

خوږ خوږ ناو بەچاویا هاتەخوارێ وتی وەرە حەیالی من‌بکرەرموە سلێمان تۆ بەدڵسۆزی منیش‌و خۆشی ئەزانێ هەستە تا کەناروێم بۆ بچۆ بەسلێمان ئاغا بڵێ ئەو پیاوەی وەسمان ئاغایە دەرکا منیش فەرمودەکەي ئەوم نەشکاند چوومە کەناروێ بسەخەڵوەت زۆر لەگەڵ سلێمان ئاغادا بووم بێ‌هوودە بوو ئیتر نەگەڕامەوە بۆ شیوەکەڵو هاتمەوە سیتەك ، دوای ئەوە عەلی ڕەضا پاشای موتەصەریفی سلێمانی بۆ تەرغیباتی ئیحالەی ئەعشار هاتبوە سیتەك شێخ مستەفای نەقیب‌و شێخ (محمد) ی موفتی هێنابوو شـێخ (محمد) ی مافداری شێوەکەڵی بوو ؛ شێخ مستەفاش دۆستی بەڕاستی پشدەری بوو . کوڕانی ڕەسوڵ ئاغا بەسێ صەدتفەنگەوە هاتبورنە سیتەك وەسمان ئاغاش تەنیا پیاوێکی هێنابوو لەمەجلیس دا لەسەر ئیلتیزامی ئالان ضەم‌و ضەمکاری‌و قسەی بەرزو نزم لە لە تەرەف سێمان ئاغاوە کراو عەلی ڕەزا پاشایش هیچی‌نەگوت (نەقیب) یش ئیشارەتی وەسمان ئاغاي کردو هەڵسا سوار بوو ڕۆیی مەزەنە سلێمان ئاغا گوتبوی شوێنی کەوە ڕێی پێ‌بگرن تۆفیق بەگی مەرحوم باوکی ئەحمەد بەگ‌و حەمەعەلی بەگی‌براي لە سیتەك بوون چونکە قادر پاشای مامیان قائیمقـام بوو تۆفیق بەگ ئەمەی بیستبو ئەسپێکی شێی بوو کە سەلیم ئاغاي خاڵي دابوویێ ؛ ئەسپێکی وای لێ‌دەرچوو لە (بمبا) شەصت‌هەزار ڕوپیەی کرد ، سواری ئەو ئەسپە بوو بوو حەمەعەلی بەگیش‌لە پشتەوە بەبەر ساباتی شیوەکەڵیان دا تیپەڕی بەدەنگێکي بەرزبانگی کرد دەڵێن ناردوتانە ڕێ لەخاڵم بگرن هەرچی پەشیمان‌بێتەوە چوارپەلی ئەم ئەسپە بە (٠٠٠٠) ژنی هەموو موی بـەدەلی

ڕاست بووبوونەوە ئیتر تیەڕی چو بەشوێن وەسمان ئـاغادا ، خوا حەقە شێخ مستەفاي (نەقیب) یش دەسـتە سـوارێکی هەمەوەندي لەگەڵ بوو ناردنی شوێن تۆفیق بـەگ و حەمەعەلی بەگ کەوتن عەلی ڕمزا پاشایش لەترسانا بەند نەبوو لەهەڕوتەوە گەڕابەوە شار بەڵام شیوەکەڵی ئیتر هیچیان نەگوت وەسمان ئاغا ڕۆیی و چووە پشدەر

حەمە صالح ئاغای کریم ئاغای بۆسکانی سالی ۱۹٦٤
له دنیا دەرچووە

جارێکي تر پیرەمێرد لەژێر سەرەباسي (کی پێمان دەکا؟) باسی مەحموودئاغاي شیوەکەڵ و ڕەسووڵ ئاغای برای نوسیوەتەوە و

وێنەي حەمە صاڵح ئاغاي قزڵجە

لە ڕۆژنامەی (ژین) دا بڵاوی کردۆتەوەو دەڵێ :

ئەم شاخەی پشت سەرمان کە گۆیژەی ناوەو هێشتا ڕێیەکی لێ دروست نەکراوە ، لەپێش‌دا شەقامی کاروانی تیران بوو ، ڕێیەکی بەباسکە دریژدا بۆ پێنجوێن ئەچوو ڕێیەکی تریشی لــە ئەزمڕەوە بەسەر شاربازێڕدا ئەچووە سەر شیوەکەڵو بانە

مەحموودی حەمەسەعیدی ڕەشیدئاغای موبڕە موالیدی، ١٩١٥ ز

شیوەکەڵ لەسەر سلێمانيوبانەیش بەناو هی ئێران بوو بەلاّم وەکو لەپێشەکی ئەمێلی مەحمودي سەلیم ئاغای شـــیوەکەڵ دا نوسیومانە کوڕانی ئەحمەد بەگی کەندەسووره کەلە سپاگوێزی خاکی عوسمانیو تابیعی سلێمانیدا دادەنیشتن بەپشتیوانيمەحمودي سەلیم ئاغا کە حکومەتی بانەیان گرتـــە دەست خۆیان یونس خان حاکمو حاجی مستەفا بەگ نائیب بوو کوردێکي خالیصو حوکمدارێکی بەناوودار بوون !

عەبدولرەحمان ئاغاي نۆرك ڕیش سپی بنەماڵەی ئاغایانی سیوەیل ساڵی ۱۹۷۸ لە دنیا دەرچووە

کاتێ ڕژمی سلێمانیان داگیرکرد مەحموودی سەلیماغا کە

قادر ئاغای مۆبرە

بەزۆری خۆی قائیمقامی شاربازێڕ بوو لە شبوەکەڵ دادەنیشت موتەصەڕریف ـ بەڤینتەیی خۆمان ـ بـانگی کردوو دەرمان خواردی کرد ، لەولایشەوە یونس خانو مستەفا بەگ‌ڤەلاچۆیان خستە ناو خۆیانو یەکتریان کوشت ئەو دوو ئامدارەی هەردوو حدوود وەك ئەستێرەی سیوەیل کەوتنە تاریکی لـەو دیوەوە حەمەخانی بانە لە شوێن باوکی دانیشتبوو بەلام پەلی پـێـدەری کەلەسەر فەتاح خان بەقەبورغەی حەمەخاندا دراو بانە تالان کرا ئەو سەربەستییەی حەمەخانی نەهێشتبوو لەولایشەوە ڕەسوڵ ئاغای برای مەحموود ئاغا چەندێ قائیمقام بوو دوایی ئـەویان عەزل

کرد قائیمقامی تریان نارد بەڵام ڕەسوڵ ئاغا بەپیاوەتی‌ونانبدەیی‌و براو برازاو کەس‌و کاری خۆیەوە هەمیشە لە قائمقامان بــە حوکمتر بوو ئالان‌و سیوەیل‌و بەرکێوی بەدەستەوە بوو تــەنها ڕاستە شارباژێرە کە بەدەست حکوومەتەوە بوو ئەویش‌مەرکەزیان بان قەڵاچوالان یا هەرمن ، یا چوارتا یا سیتەك بوو کەلەشارەوە دەنگی کەڵەشێرمان دەبیستن

حاجی حەسەن ئاغای مێرگان کوڕی فەتحوڵلاغای مێرگان

من لەساڵی ١٣٩٥ ی ڕومی‌دا کەبە باشکاتبی لە ســیتەك بووم زۆر تر لە خزمەت ڕەسووڵ ئاغاو کوڕەکانی ڕام‌ئەبوارد. ڕەسووڵ ئاغا لە براکانی ؟ حەسەن ئاغای بارێ کە زاوای

خانەدانی حاجی بەگ بوو مستەفاغا کەمودیری ســـروچك بوو
ئەحمەد ئاغاي کوڕی زاوای مەحموود پلشای جافـو مودیری
قزلجه بوو دوو حەمەئاغا بەکێکیان ئاغای سیرین‌و لەوی لریان
حەمەشەمزلەیی وە لەولاغا (عبدالله ئاغا) کەلە هەرمن دادەنیشت
مارفاغای کوڕی کە زاوای یونس خانی بانەبوو خۆی ئاغای
بەرکیوو سوورەبان بوو سلێمان ئاغای کوڕی ناونجی کە زاوای
ئەحمەدی عەزیز ئاغای مەصرەفـو ئاغای سیوەیل بوو ، ئیسماعیل
ئاغای کوڕە پچکۆلەی ، ڕەعناخانی عەبدوللائاغای عەزیز ئاغای
باپیري حەمەلـــاغای ئەورەحمائاغای هێنابوو ئاغاي ئـــالان بوو
دەبدەبەو داراتیکی باشیان بوو تا دیسان پشدەري شیوەکەلێشیان
تالان کردو سوتاندیانو لەناویان بردن پێنج صەد سینی دیوەخانی
ڕەسوڵ ئاغاو صەدلەمەندە سەماوەرو لەو نیسبەتەدا نوێن‌و فەرش‌و
تەدارەك بەتالان بر (١) چامە شیعرەکەی (سالم) بش کە
لەوە پێش نوسیومانەتەوە باشترین بەلگەي لاوو دیوەخانو نـــان
بدەبی‌و ئازایەتی‌و ری ئەم بنەماڵەیە

---

(١) ڕۆژنامەی (ژین) ي ژمارە (٨١١) ی ڕۆژی (٢٩) ی
تشرینی دووەمی ساڵی ١٩٤٥ ٠

بنەماڵەی مستەفا پاشای یاملکی
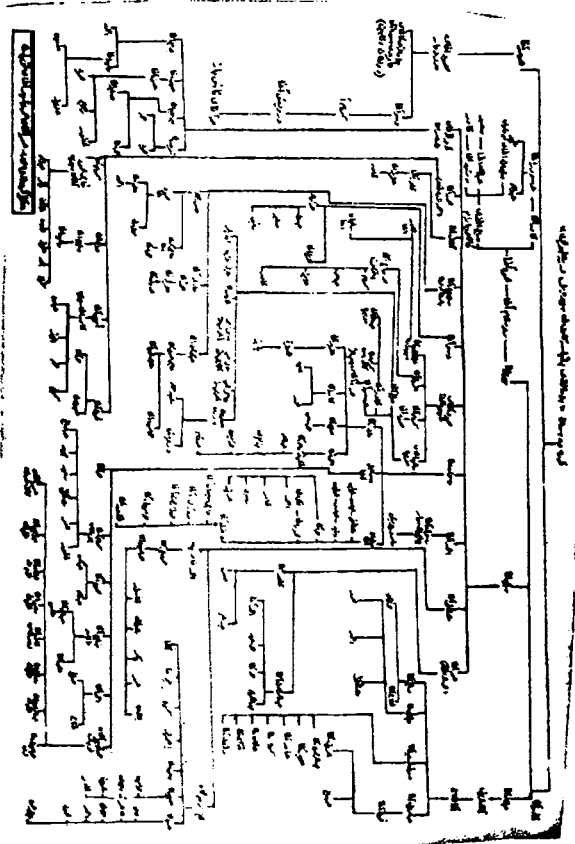
یەکێکە لە بنەماڵە ناودارەکانی هۆزی بلباس بنەماڵـەی مستەفا پاشا یاملکی‌یە ، ئەم بنەماڵـە لە بنەڕەتا لە بلباسـەکانی شارۆچکەی خورماڵی ناوچەی شارەزوورن بەڵام نازانین لە کام تیرەي بلباسن چونکە لە ناوچەی شارەزوور تیرەی (بیران) و (هولزیار) و (سەن) ی ــ کە هەرسێکیان تیرەی هۆزی بلباسن ــ لێ‌هەن دیارە بەناوبانگ ترینی ئەم بنەماڵەیە مستەفاپاشا یاملکی بووە ئەم بەڕێزە یەکێك بووە لە پیاوە نـاودارەکانی کورد لە ئیمپراطوریەتی عوسمانی‌دا ، ناوبراو ساڵی ١٢٨١ ی‌ك ١٨٦٨ ی ز لە سلێمانی لە دایك بووە خوێندنی سەرەتایی لە سلێمانی‌و ئامادەیی لە بەغدا تەواو کردووە لە ئەستەمبوڵ لـە کۆلێجی حقوق دەرچووە دوایي چەند پلەیەکی سوپایی‌ومەدەنی بینیوە بۆ نموونە (رئیس ارکان حرب) ی فیرقـەي حیجاز دوایی (شالیار) لە شاری (خوی) و (سلماس) ئـەمجار (رئیس ارکان حرب) ی ئەنقەرە دوایی (ئەمیرلیوا) پاشان قائیدی فیرقەی (٢١) لە بەغداو فیرقە (٣٠) لە ئەرزنجان‌ولەشەڕی بولقان فرمانداري فیرقەی (٢٧) و دوایی جەنگی یەکەمی‌جیهانی سەرۆکی دادگای حەربي پاشان والی برۆسە بووە

ساڵی ١٩٢٠ ز گەڕاوەتەوە بۆ سلێمانی لە مانگی تەموزی ١٩٢٢ ي ز (جمعية کردستان) کۆمەڵەي کوردستان بەنهێنی لە سلێمانی دروست کردو بۆ خۆشی بوو بەسەرۆکی یانـەکەو

ڕۆژنامەی بانگی کوردستانی دەرکرد ژمارەی یەکی لە١٩٢٢/٨/٢ دا دەرچوو ئەم کۆمەڵە زۆر دڵسۆزانە بسازمەتی حکوومەتی شێخ مەحموودیان دا

مستەفا پاشا لە سەرەتای مانگی شوباتی ساڵی ١٩٣٦ ی ز لە بەغدا لەدنیا دەرچووەو جەنازەکەیان هێناوەتەوە بۆ سلێمانی لەسەر داوای خۆی لەگردی سەیوان نێژراوە هەزار ڕەحمەت لە گۆڕی (١)

پیرەمێردی نەمر ساڵی ١٩٣٦ ز بەم شیعرە لەژێر ناوی (بۆ مستەفا پاشای یاموڵکی) یادی ئەم شێرە پیاوەی کردۆتەوەو دەفەرموێ

ئەم قەومی کوردە زۆر گەورەی بووە
بەڵام هەریەکەی بۆ لایەك چووە
(نادر) و (کریمخان) کەوتوونە ئێران
عەزیزی میسرە (صلاح‌الدین) مان
ئەمانە بەشی ئیداریمان بوو
لە ئاسۆی عیلما بڵند ترمان بوو
چونکە کوردستان خۆی بێ‌نسیبە
ئەدیبەکانی تیادا غەریبە

---

(١) ڕۆژنامەی ژین ژمارە (٤٦٣) ی ڕۆژی ١٩٣٦/٢/٨ تاریخ السليمانية وانحائها تعريب محمد جميل روژبياني ص٢٩١ الجمعيات والمنظمات والاحزاب الكردية في نصف قـرن ١٩٠٨ ــ ١٩٥٨ ز عبدالستار طاهر شريف ص ٨٩ ئەم

خۆ (ئەحمەد شەوقی) و (محەمەد عەبدە)
شوعەرای عەرەب لەلایان عەبدە
داخی سەرداخان (جەمیل زەهاوی)
لەناو کوردان دا ون بوبوو ناوی
بەلێ مومکینە جەمیل لەدزرێ
بەلام زەهاوی لە کورد ناخوازرێ
با عەیبیش بووبێ کافی زەهاوە
هەرچی خۆی گۆڕی دیارە بەدناوە
مستەفا پاشا بۆیە پەسەندە
فەخری بەکورد بوو لای خوداو بەلدە
لە وەسیەتیش دا خۆی لێ نەگۆڕا
بە وەسیەتی خۆ لە سەیوان نێژرا
لەسەر کوردێکمان غیرەتی رابور
بەگژ شاهەکەی ئێران دا ئەچوو
بیگرە باوەشت ئەی گردی سەیوان
پاشای کوردستان هاتوە بە میوان
کوڕگەل گەورەتان ئەگەر خۆش بوێ
زۆر گەورەی ترتان تیا هەل دەکەوێ
ئەمڕۆ ئەم یادە بوو بە یادگار
زۆر کەس هەوڵ ئەدا بۆمان بێتەکار (١)

---

(١) دیوانی پیرەمێرد بەرگی یەکەم چاپی سالی / ١٩٩٠ ز
ل ٢٣٢ — ٢٣٣

بنەماڵــەی
ئەحمەدی هەباس ڕەشید

لــە گوندی بێورێ

یەکێکی تر لەبنەماڵەکانی بلباس لە سیوەیل بنەماڵەی ئەحمەدی هەباسە کە کاتی خۆی لە گوندی بێستان سوری شارەزور بوو دوو کوڕی بوون سمایلە سوور برایم ئە دوو کوڕد لە بێستان سوورەوە گواستویانەتەوە بۆ دێی بێورێ لە نارچەی سیوەیل

موحەممەد ئەحمەد بێورەیی لە هۆزی بلباس ساڵی ١٩٤٦ ی چاوی بە جیهان هەڵهێناوە

سمایلە سوور لەوێ دوو کوڕی بوون صۆفی ئەحمەدو عیســا

ئەحمەد موحەممەد ئیسماعیل بیورەیی

(سالّی ١٩٤٦ ئەم وێنەیەی گرتووە)

صۆفی ئەحمەد پێنج کوڕي بوون قادر حمه ئیسماعیل ، حەسەن ، کەریم . (عیسا) ش چوار کوڕی بوون حەمەصاڵح مارف سەعید ، ئیسماعیل

ئیسماعیلی کوڕی صۆفی ئەحمەد سێ کوڕی بوون ئەحمەد شەریف ، غەفوور بۆ خۆشی لەشەڕی ڕووسدا لەپشتی گەرماوان لە سور کێو شەهید کراوه

ئەحمەدی کوڕي ئەم ئیسماعیله کوڕێکی هەیە ناوی (محمد)ە به (محمد بێوری) مەشهورەو دەورێکی زۆر پیاوانەی لەداناني ئەم کتێبەدا بینی بۆ زیادە مەعلوماتیش سەیری زنجیرەی ئەم بنەماڵە دەکرێ

برایمی کوڕی هەباس کوڕێکی بوه ناوی قادر بوه ئەمیش سێ کوڕي بوون عەبدوڵلا ، مام طه فەتاح مام طاها ، شەش کوڕی بوون حەسەن مەلا عەزیز ، صاڵح برایم محمود ، سعید ئەمانەش هەریەکەیان چەند کوڕو نەوەیان هەیە شەجەرەي ژمارە (٢) لقو پۆپی ئەم بەرەبابە دەردەخا

بنەماڵەیەکی تر لەبنەماڵەکانی بلباس لە (گوندی بێورێ بنەماڵەي کوێخا مستەفای بێوریەو ئەمانیش لە نەتیجەدا لەگەڵ بنەماڵەی ئەحمەدی هەباس یەك دەگرنەوە ئەم کوێخا مستەفایە زۆر نوکتەزانو قسە خۆش بووە پیرەمێردی شاعیر زۆر شتی لی نەقڵ دەکا سەرگوزشتەی خۆش خۆشي لێوە دەگێرێتەوە

بنەماڵەی عەبدوڵلا ئاغای گوندی قشانیش هەر دەچنەرەسەر ئاغاکانی شیوەکەڵو لە هۆزی بلباسن

هەباس ڕەشیدی بلباس لە گوندی بێوری ی سەر بە ناوچەی سیوەیل»
ڕەشیدی عارف (بلباس)
هەباس
بسمایلە سوور
سۆفی ئەحمەد
عیسێ

٤ ـ سن (سەن)

ئەم هۆزە هۆزێکی بچووکی بلباسە جاران سـوار بلشی نادر شای ئەفشاری بوون ئێستا لەناوچەی بیتوین‌و دەورو پشتی رانیە دەژین هێندێکیشیان لە ناوچەی شارەزوورن زوربەیـان نیشتەجێ بوون‌و بەشێکی بچوکیان بەشـوانی‌و شوانکارەیی تـا هەشتاکانی ئەم سەدەیەش هاتووچۆی کوێستانیان دەکرد (۱) و مەڕو ماڵاتیان دەنارده کوێستانەکانی قەندیل بەڵام ئەوانـەی مەڕو ماڵاتێکی کەمیان بوایە ئەوە زیاتر بەزەوییەوە دەبەستراننەوە خەریکی کشت‌وکاڵ دەبوون (۲) رۆژگارێك بوو هۆزی (سن) بەهێزترین هۆزی بلباس بووە زۆر دەست رۆیشـتوو بوون بەڵام ئێستا هیچ هێزو توانایان نەماوە

هۆزی (سن) دوو تیرەی سەرەکین

یەکەم (سەن) دووەم (تافا) بەڵام هەردووکیان بە سەن ناودەبرێن‌و کەم کەس هەیە ناوی (تافا) بێنێ، بەسـەرۆکی هۆزیان دەگوترێ (مەزن)(۳) ئەمانیش وەکو زوربەی‌سەرۆکە هۆزەکانی کورد چەند پیاوێکی ئازایان هەبوون ئیشی خۆیان پێ

---

(۱) سەیری وتاری بەناو (کۆچەری ترانس هیومانس ناجی عەبباس گۆڤاری کۆری زانیاری کورد ژمارە (۱/۲) ی ساڵی ۱۹۷٤ ل ۳۹۲ بکە

(۲) راپەرینی کوردەکان ساڵی / ۱۸۸۰ نووسینی جەلیلی جەلیل وەرگێرانی کاوس قەفتان ل ۲٤

(۳) رحلة ریج پەراوێزی ل ۱۰٥

جێ‌بەجێ کردوون ‌‌ەسرەفی ئەم پیاوانەش بــەزۆری لەســەر هۆزەکەی بووە

٥ـهۆزی رەمەك (ڕاماك ، ڕامەك ، ڕێمیك)

ئەم هۆزە ڕۆژگارێك بەهێزترین هۆزی بلباس بووەزووربەی پیاوانی سوارباشی نادر شای ئەفشاري بوون ؛ ئێســتا هۆزێکی پچوکەو لە ناوچەی بیتوێن دەژین پێنج شەش گوندێکیان هەیە زووربەیان نیشتەجێن‌و بڕێکیشیان تا هەشتاکانی ئەم سەدەیەکۆچەری بوون‌و هاوینان بەمەڕو ماڵاتیانەوە دەڕۆیشتن بۆ کوێســتانەکانی قەندیل‌و زستان دەهاتنەوە بۆ دەشتی بیتوین

سەرۆکی ئەم هۆزە لەسەردەمی زۆری‌وبەدەستی‌دا نــاوی کانەبی فەقێ وەیسی بووە خوارزای کوێخا مەرەزی دانیشتووی (گوند کۆڵەکی) بووە لەناوچەی ڕانیە کۆچەری بووەگەرمێن‌و کوێستانیان کردوە زۆر سەرگوزشتەو حیکایەت‌و ئەفسانەی لێ دەگێڕنەوە گوایە پیاوێکی زۆر ئازاو بلیمەت بووە شەڕی لەگەڵ خانی مەراغە کردوەو بەسەری‌دا زاڵ بووە

وەزیری بەغدا بانگی کردوەو ڕێزی لێ‌گرتووە نیعمــان ناوێك هەبووە وەزیر ڕقی لێ‌بووە داوای لە کانەبی کردوە کە بۆی بەخسیر بکا ئەویش لەگەڵ براکەی‌دا چونە سەر نیعمان و

گرتیان‌و تەسلیمی وەزیری بەغدایان کرد
زین کەن شینکی قەزوانی
دەچمە شەڕ لەگەڵ نەعمانی

(بەیتی کانەبی)

وەزیر لە پاداشی ئەوە دا چەند گوندو ناوچەیەکی پێ بەخشیوەو چەك‌و سیلاحیشی داوەتێ ئیتر ناوبانگی کانەبی بلاو بۆتەوەو دوژمن لێ‌ی ترساوە

کانەبی فەقێ وەیسی
سمێڵ چفی تاووسی
لە خەنیمی ناترسی

(بەیتی کانەبی)

کانەبی لە شەردا بەدەستی خان ئەحمەد خانی بێناسی کوژراوە خان ئەحمەدیش بەدەستی کانەبی کوژراوە واتە هەردووکیان لێك یەکتریان کوشتووە خێزانی کانەبی کەناوی (خوازێ) بووە زۆر بەسۆزەوە لاواندویەتیەوەو گوتویەتی

لەوێ کارێ لەوێ نکومێ
ڕمی کانەبی سەری لە ئاسمانان بێ لە گۆمێ
هەڵ ناکەوێ پیاوێکی وەك کانەبی
لە دائیرەی دە پاشایان نەلە کوڕەکوڕەی دەڕۆمی
بەلام سەد حەیفە لەبەر خان ئەحمەد خانی دەچۆمی
(بەیتی کانەبی)

بەلا [illegible] یەکێکە لە [illegible] : انسا

بەرژەکانی ئایینی لە کوردستان داو مامۆستایەکی پایە بەرزوخوا ناسێکی کەم وێنە بووە (١) لەم بنەماڵەدا پــەروەردە بووەو یەکێکە لە پیاوە ناودارەکانی ئەم هۆزە

هۆزی ڕەمەك دوو تیرەی سەرەکین
یەکەم تیرەی کەچەڵ ، کڵاوسپی
دووەم تیرەی فەقێ وەیسی

٦ ـ هوڵمزیار

ولمزیار ورمزیار

ئەم خێڵەش یەکێکە لە خێڵە سەرەکیەکانی هۆزی بلباس ، بڕێکیش پێیان وایە کە بەشێکن لە هۆزی ڕەمەکو خۆیـان خێڵێکی سەربەخۆی بلباس نین ، کتێبی سیاحەتنامەی حدود باسی نەکردونو ناوی نەهێناون وادیارە هۆی ناو نەهێنانەکە دەگەڕێتەوە بۆ ئەوە لیژنەی دیاری کردنی سنوور کەبــە سەرۆکایەتی دەروێش پاشا بوەو خاوەنی کتێبی ناوبراویشە تەنیا لێکۆڵینەوەی وردی لەسەر ئەو خێڵانە کردووە کە نزیکی‌سنوور بون یان لەسەر سنوور بوون جالەبەر ئەوەی کە خێڵی‌ورمزیار نەلەسەر سنوور بوونو نەنزیکی سنووریش بوون بۆیــە خێری سیاحەتنامە ناوی نەهێناونو بەخێڵێکی بلباسی حسێب نەکردوون. لەو نوسەرانەی دوای ئەویش کە لەم کتێبەیان ڕاگوێزتووە بــە

عشائر العراق الكردية ج ٢

بەشێکی سەرەکی هۆزی، بلباسان حسێب نەکردون

لەلایەکی ترەوە خێلی هۆرمزیار لە هەموو خێڵەکانی تری زیاتر پەرتەوازە بوونو بەگوندو هەرێمو ناوچەکانی پارێزگای هەولێرو سلێمانیو کەرکوکو شارەکانی دیکەی عیراقدا بڵاو بوونەوە • بۆ نموونە لە پارێزگای هەولێردا خێلی هورمزیار لەم گوندانەدا هەبوونو هەن

١ـ گوندی (قشاغلو) بەرەبابی کوێخا کاکلو حاجی پیرداودی خوشکورو (١) حاجی مستەفای خوشکوری لێ هەنو هەربەکە لەمانیش کوڕو نەوەو نەوەزایان لێبۆتەوە

٢ـ گوندی شێخ شروان برا گەورەی هوڵمزیارەکان ناوی ئەحمەد عومەر بوو لەدوای مردنی ئەحمەد عومەر مەلابرایم ناوێك بۆتە برا گەورەیان ئەم مەلا برایمە یازدە کوڕی هەبە کوڕە گەورەکەیانی ناوی مەلا موحەممەدە

٣ـ گوندی سمایلاوای گەورەو سمایلاوای پچوك ئەم دوو گوندە کەوتووتە ناوچەی کەندیناوەوە برا گەورەی هۆرمز ـ یارەکان لە گوندی سمایلاوای گەورە کوێخا ئەسعەد صالح بوو لە دوای مردنی بورهانی کوڕی بۆتە برا گەورەیان ئێستاش هەر ئەوە لە گوندی سمایلاوای پچوکیش برا گەورەکەیان فەقێ عەبدوڵلا بوو ئێستاش (نادر) کە برازای فەقێ عەبدوڵلایە بووەتە ڕیش سپیان :

٤ـ گوندی گردەڕەشە برا گەورەکەیان ناوی فەقێ خلر

---

(١) حاجی پیرداود کوری غەفوور کوری کەریم کوری حسێن

بوو

٥ــ گوندی قازيخانە برا گەورەکەیان ناوي قادرصوراحی بووە کوڕێکي هەیە ناوی سمایلە بە سمایلی قادر سوراحي ناوي دەبرێ

٦ــ گوندي ماجیداوا لە ناوچەي گوێڕ برا گەورەکەیان حاکم ئەسعەدە

٧ــ گوندي سێقوچان برا گەورەیان ناوي عەلی سەعدوونە

٨ــ گوندي ماستاوا لە ناوچەي شەمامك

٩ــ گوندي هێلەوە برا گەورەکەیان ناوي کوێخا غەزیزە

١٠ــ گوندي سات‌و قەلا لە دەشتي کۆیە بر ا گەورەیان (حاجي صادق) بوو

١١ــ گوندی بێستانە برا گەورەیان ناوي مەلا ئەبوبەکر بوو دواي مردني مامۆستا (محسن) کوڕی مەلا ئەبوبەکرە

١٢ــ گوندی دارتوو (عشائر السبعة) برا گەورەیان ناوي مەلا عەبدوڕڕەحمانی مەلا طاهایە.

لە پارێزگاي سلیمانیش خێلي هورمزیار زۆرن ئەنانەت لە ناوچەی بازیان گونـدێکیان هەیە بەناوي هۆمزیـارەوە هەموو دانیشتوانیشی هەر هۆرمزیارین یەکەم کەس کەلەو گونـدەدا نیشتەجێ بوو بنەمانەي کوێخا ڕەمەزانی کوڕي قادر ئالي بوە کەلە سالی (١٨٠٠) ی زایینیدا لەو گوندە دانیشتوون وەکو دەڵێن ئەم کوێخا ڕەمەزانە نانبدەو میواندار بووە پیاوێکيخاوەن شۆرەت‌و بەناوبانگ بووە

پیرەمێردي نەمریش شیعرێکی بەناوي ئەم کوێخا ڕەمەزانەوە گ ت و ە بەم شیعر ە دەست پـێ دەکا

کۆتره باریکه ! کۆتره باریکه

هۆ ، هۆت چییه بەم شەوه تاریکه (١)

لەدوای مردنی کوێخا ڕەمەزان مامە ڕەزای کوڕی بوەته جێ‌نشینی، ئەم مامە ڕەزایە سالی ١٨٨٠ ی زاینی لە دایك بوه هاوبەشی شۆڕشەکانی شێخ مەحموودی نەمری کردوه شێخ‌زۆری خۆش ویستووەسالی ١٩٨٣ له سلێمانی لە تەمەنی ١٠٣ سالی دا له دنیا دەرچوە لەگردی شێخ فەتاح بەخاك سپێراوە ئێستر لاپەڕەی مرۆڤێکی ئازای کورد پێچراوەتەوە.

له شارەزووریش خێلی هۆرمزیار لە گوندەکانی (کادن کەمالان ، خەرجانە ؛ شەمە)وگونـدەکانی ئەو دەوروبـەرە دادەنیشن

له دەوروبەری شاری (بانـە) و شاری (سەقز) یش چەند بنەماڵەیەکی هۆرمزیاری لێ‌هەن ، دەڵێن لە نزیك سەقز گوندێ هەیە بەناوی (هۆرمزیار)

---

(١) سەیری دیوانی پیرەمێرد نووسینی محمد رسول هاوارل ٢٤٢ چاپی ١٩٧٠ بکە

بنه ماله‌ی (صالح صفر) هورمزیاری له هوزی بلباس

بنه ماڵه‌ی جعفر «جافر» له هۆزی بلباس / ئاغجه‌له‌ری شاره‌زوور / سید صادق
جعفر «جافر»

هۆرمزیار بەبێ وەیی‌و فەقیر بەناوبانگن گوایە سافیلکەو خۆش باوەڕن هەر کەسێ بێ دەتوانێ ببێ بەئاغابان بۆیەپیرەمێرد دەڵێ

که شەڕانیت دی پێی بڵێ بەگم
ورمزیارت دی تۆ بڵێ بەگم (۱)

دەربارەی بڵباسەکانی شارەزور چ بەڵگەیەکی ئەوتۆمان بە دەستەوە نیە بزانین ئاخۆ لەکام هۆزی بڵباسن ، بڕێك لایان وایە لە خێڵی ڕەمەکن یان لـەخێڵی (سن) ن (۲) زۆریشیان پێیان وایە لە هۆزی پیرانەکانن وتەیەکی عەرەبیش هەیە دەڵێ :(الناس مأمونون علی انسابهم) واتە خەڵکی بڕوایان پێ دەکرێ دەربارەی بنیچەو نژادیان ؛ چیبان گوت لێیان وەردەگیـرێ مەگـەر بەڵگەیەکی بڕوا پێ کراو دژی داواکەیان هەبێ .؟

بەهەر حاڵ ئێمە لێرەدا دەمانەوێ ناوی ئەو گوندانەی کە لە شارەزوڕو گەرمێن‌و هەورامـان دا بڵباسی لێ‌بوون ریزیـان بکەین جا وەکو مەلا (نجم) ی بڵباسی‌و مەلا (محمود)ی سەرگەتی بۆیان نوسیوم ئەم گوندانەن

۱ـ گوندی قاینەجە زۆر ماڵە بڵباسی لێ‌هەن‌و بنەماڵـەی هۆمەرئاغا بەناوبانگ ترینی بنەماڵەکانیانن

---

(۱) ڕۆژنامەی (ژین) ژمارە/۵۷٦

(۲) کورد تورك عرب سیاحة ورحلات وبحوث عن الشمال الشرقي من العراق ۱۹۱۹ ـ ۱۹۲۵ م / ادموندز ترجمة جرجيس فتح‌الله ص ۱۳۲
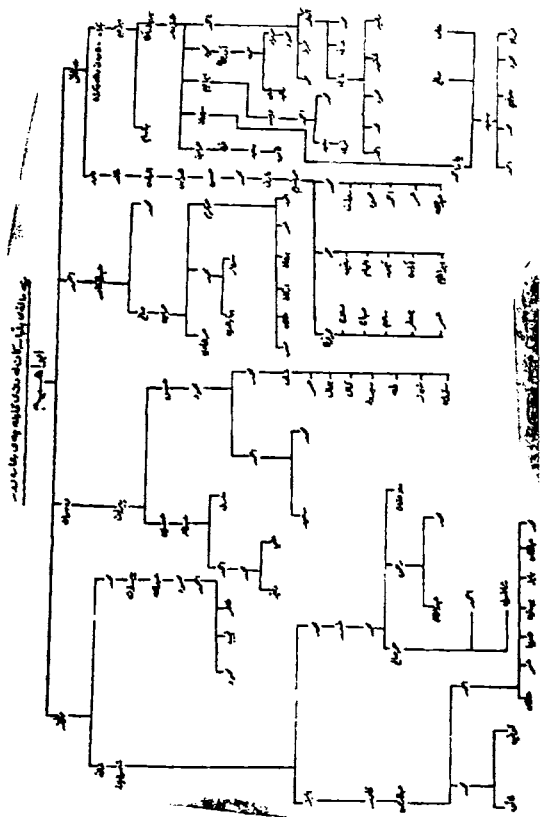
٢ـــدێی نەوێ بنەماڵەی ئەحمەدی مەلا وەیسی دیارترین بنەماڵەیانە

٣ ــ گوندی دۆڵاش بنەماڵەی کەرەم وەیسی باپیر

٤ ــ گوندی مسته‌کان بنه‌ماڵه‌ی قازي کوێخا ڕه‌شید

٥ ــ گوندي ته‌پی صه‌فاو به‌شاره‌تو گردي‌گۆ بنه‌ماڵه‌ی (حاجی مارف) یان لێ‌یه

٦ ــ گوندي بانی‌شاڕ بنه‌ماڵه‌ی ئه‌حمه‌د خواکه‌ره‌م

٧ ــ گوندی (به‌رده‌بەل) و (قه‌ڵبه‌زه) بنه‌ماڵه‌ی عه‌زیز فه‌تاح

٨ ــ گوندی عه‌نه‌ب بنه‌ماڵه‌یه‌کي بلباسی لێ‌هه‌یه پێ‌ی‌ده‌ڵێن بنه‌ماڵه‌ي خه‌لیفه

٩ ــ شاروچکه‌ی عه‌ربه‌ت زۆر بنه‌ماڵه‌ي بلباسی لێ هه‌نو به‌ناوبانگ‌ تریان بنه‌ماڵه‌ی حاجی خه‌لیفه ڕه‌شیدو حاجی فارس.

١٠ ــ گوندی (نیسکه‌جۆ) و (ئوتــاغاچ) بنه‌ماڵــه‌ی مه‌حموود قادر بلباس‌و حاجی عه‌زیز

١١ ــ شارۆچکه‌ی که‌لارو گوندي به‌رده‌سوور بنه‌ماڵه‌ی حاجی (حه‌مه که‌ره‌م)ی به‌رده‌سووری‌وبنه‌ماڵه‌ي ئه‌حمه‌د‌حه‌میدی لێ هه‌ن

١٢ ــ بنه‌ماڵه‌ی (مه‌لا عه‌بدوررەحمان)ي سه‌رگه‌تي که‌له نه‌وه‌ی (مه‌لا جه‌لالی‌خورماڵی)به‌لام‌ناتوانین به‌ته‌واوی دان به‌وه‌دا بنێین که بلباسن چونکه لایه‌ك‌ خۆیان به‌سه‌یید نژاد حسێب ده‌که‌نو خۆیان ده‌به‌نه‌وه سه‌ر ئیمام موسای کاظم له‌لایه‌کیش خۆیان به بلباسی حسێب ده‌که‌ن به‌ڵگه‌یه‌کی واشمان نیه به‌لایه‌کا ســاغیان بکاته‌وه (١)

(١) ته‌نانه‌ت ئێستا له گوندی (موژه‌ش) ی سه‌ر به‌شــاري (سنه) له کوردستانی ئێران خێڵی شاوکه هه‌ن خۆیان =

۱۳ ــ له ناوچەی کفری گوندی (هومرمل) هەربلْباسي لێ‌هەن نەك هەر ئەمەندە بەلْکو بەگوێرەی وتەی ئەدموندز هەر له شارەزوورەوە هەتا جەبەل حیمرین له زوربەی ئەو گوندانەدا بلْباس هەن (۱)

= بە بلْباس دەزانن‌و نزیکەی سێ‌صەد خێزان دەبن‌و سەرۆ کیان ناوی (میرزا حبیب‌الله) بەو سالْی ۱۹۸۵ ز له سلێمانی بوو له ترسی ڕژێمی ئێران ڕای کردبوو له سلێمانی پەنا ـ هێندە بوودووسێ‌جارچاوم پێ کەوت‌لێم‌پرسی وپێم گوت‌ئەگەر سەید نژاد بن بلْباس نین ئەگەر بلْباس بن سەید نین له وەلاما دەیگوت ئێمە نەوەی ئەو سێ کوڕەي عومەر ئاغاي قەلاچوالانین کە کاتێ خۆی بەدەستی سلێمان بەبە عومەر ئاغاو سێ کوڕی کوژران سێ‌کوڕەکەی‌تریشی کە ناویان (شاوەیس‌و مامەندو ئیبراهیم) بوون له کوشتن ڕزگاریان بوە کەوتونە ولاتی (سنه) و لــە گوندی (موژش) نیشتەجێ بوون خۆمان بەبلْباس دەزانین دەگوندێ‌سەیدانیمان له ژن‌و ژن خوازی‌بەوە بۆ هاتبێ

(۱) کتێبی (کرد ، ترك ، عرب) ترجمة جرجیس فتح‌الله ل ۱۳۲

به قسەی کاك محمد بێورەیی چەند ماڵێکی بلباسی لەبەغدا دا دەنیشن‌و خۆیان رێك‌و پێك بنیچەو سەجەرەی خۆیان دەزانن‌و خۆیان بە بلباس حسێب کردوە تەنانەت لە پارێزگای (رومادی) یش چەنــد ماڵە بلباسی لێ‌هەن‌و بنیچەیان بلباسە بــەلام زمانی کوردی‌یان لەبیر خۆ بردۆتەوەو ئێستا هیچیان کوردی نازانن

لەناو شاری سلێمانیش دا زۆر بنەماڵەی بلباسی هەیە رەنگە ئێستا زۆریان بۆ خۆیان نەزانن ئەچنەوە سەر کام تیرەی بلباس.

وەندەی من بزانم ئەم بنەمالانە پەیوەندییان بەهۆزی‌بلباسەوە هەیە جایان لە هۆزی (پیران) ن یان لە هورمزیارن بنەماڵەکان ئەمانەن

١ــ بنەماڵەی پیرەمێردی شاعیر (پیرەمێردی نەمر).

٢ــ بنەماڵەی حەمەی ئاورەحمان ئاغا

٣ــ بنەماڵەی حاجی ئەحمەدی مەلکەندی‌و غەفووری مەلا عەلی مەلکەندی

زۆر لە بنەماڵەکانی شارۆچکەی (ئایلاخ) ی پەنا سلێمانی لە هۆزی هۆرمزیارن‌و لە کۆنەوە لەوێ دانیشتوون تەنانــەت وەکو دەڵێن پێش دروست کردنی (ســلێمانی) یش هەر ئەوێوە هۆرمزیاری لێ‌هەبوون ئێستاش نزیکەی صەد ماڵێکی بلباسی لێ هەیە

لە ناوچەی شارباژێریش دا ــ جگە لەبنەماڵەی مەحموود ئاغای شیوەکەڵ‌و بنەماڵەی ئەحمەدی هەباس ــ لە زۆر لــە گوندەکانی دا بنەماڵەو خێزانی هۆزی بلباسی لێ‌هەن بەلام‌هیچیان نازانن چۆن کەوتوونە ئەو ناوچەیەو ئەچنەوە سەرکام تیرەیان.

بەڵکو بەقسەی هەندێ پیاو ماقوڵی ئەو ناوچەیە کەدەماودەم بستوویانە   زوربەی دانیشتوانی سیوەیل دەچنەوە سەر هۆزی باس

وێنەی دەروێش ئەحمەدی کوڕی دەروێش قادری بێورەیی
لە تەمەنی ١٢٠ ساڵی دا
ساڵی ١٩٨٧ ی ز لە دونیا دەرچووە

بنەماڵەی محمد خۆشناو

محمـــد خۆشـــناو یـــەك کوڕی هەیە حاجی حمەامین

حاجی حمەامین سێ کوڕی هەیە ، عبدالله ، حمە صالح ، فقێ وبدالرحمن

١) عبدالله سێ کوڕي هەیە ، قادر ، احمد ، محمود

، قادر یەك کوڕی هەیە حمەسەعید ؛ حمەسعید یەك کوڕی هەیە صالح

، احمد دوو کوڕي هەیە محمد نجیم ، محمد دوو کوڕی هەیە ، عبدالله ، محمود ، عبدالله دوو کوڕي هەیە نەریمان؛ مەریوان

٢ــ حمەصالح سێ کوڕی هەیە ، حمەسعید ، حمەڕەش ، کاکە عبدالله احمد سعید یەك کوڕی هەیە مصطفی؛ مصطفي یەك کوڕی هەیە محمد ، حمەڕەش یەك کوڕی هەیە حمەشریف حمەدریف دوو کوڕی هەیە جبار ؛ غریب ، کاکە عبـــدالله دوو کوڕی هەیە محمد ، فتاح محمد یەك کوڕي هەیە ؛عمر فتاح چوار کوري هەیە ؛ عبدالله ؛ لطیف ، هیوا ؛ امید

٣ــ فقێ عبدالرحمن سێ کوڕي هەیە ، حمەلاو ،احمد ، محمد ، حمەلاو کوڕي نیە ، احمد چوار کوڕی هەیە ، قادر ، ابراهیم ، حمەعارف ، کریـــم کریم دوو کوڕی هەیە ؛ کمال ؛ عمر ، محمد یەك کوڕی هەیە حمە سور ، حمەسور پێنج کوڕی هەیە ، حمەعـــلی ، حمەامین ، آراس ، نوزاد ، آزاد

بەرەی مصطفی خوشناو

بنەماڵەی مصطفی خۆشناو

دووەم کوڕی مصطفی خۆشناو حسین بووە حسین چوار کوڕی هەبووە

١) کاکە حسن ، حمە رشید ، حاجي فرج ، خلیفـە امین

١) کاکەحسن دوو کوڕی هەیە ، عبدالله حمەکریم

، عبدالله چوار کوڕی هەیە ، حاجی حمەصالح ، حمەسـعید ، محمد ، احمد ، حمەکریم دوو کوڕی هەیـە (حسن عبدالقادر)

٢ــ حمەرشید دوو کوڕی هەیە حمەصالح:حمەرشید حمەرشید یەك کوڕی هەیە (زیدان)

٣ــ حاجی فرج

٤ــ خلیفەامین سێ کوڕی هەیە ، حاجی حمەمراد ، حمەحسین ، حاجی حمە کەوەل حاجی حمەمراد چـوار کوڕی هەیە ، حمەامین ، حمەلاو ، حمەسعید ، عمر

حمەسعید یەك کوڕی، هەیە (حمەجزاء)

د) عمر سێ کوڕی هەیە (حمەجزاء ابوبکر عثمان)

٣ــ حاجی حمە کەوەل چوار کوڕی هەیە (خـسـرەو عباس طه ، طیب)

هێندی شایەتی مێژویی

دەربارەی ئازایەتی‌و نەبەردی هۆزی بڵباس‌و باس‌و خواسیان له شیعری شاعیرانی کلاسیکی‌دا

بەداخەوە کە مێژووی بەسەرهات‌و ڕووداوی ئـەم هۆزە لێك بڵاوە پچڕپچڕ و تا دەرحاڵ وەکوو پێویست کۆنەکراوەتەوە‌و نەنووسراوە‌و باسی لێوە نەکراوە ئەگەر جار جارە نوسەرێك ڕووداوێکی سەرنج ڕاکێشێ هۆزی بڵباسی نوسیبێ هەر سـەر سەرەکی‌و لام سەرلایی داوبەتـە بەرێ‌و لە مەوزوعەکەدا قوڵ نەبۆتەوە‌و دڵسۆزانە بەم کارە هەڵنەستاوە

بەڵێ ئەم هۆزە لەگەڵ ئەم هەموو ڕووداوو بەسەرهاتانەی کەلە مێژوودا توشیان بوەو پێیاندا تێپەڕیوە تائێستا نامیلکەیەکیشی لەسەر نەنوسراوە کە برێ لەم ڕووداوانە لەخۆ بگرێ‌و هێندی باس‌و خواسی ئەم هۆزەمان بۆ بکا

ئەوانەی کەبەخێری خۆیان تاڵئو تەرا جار جارە لێرەولەوێ ئـاوڕێکی لێ‌دابنـەوە هەر بـاسـی شـەڕو شـۆڕو دەسیسەو جەردەیی‌و خەڵك ڕووت کردن‌و ماڵ تالان کردن‌و کوشتن‌و برینی ناحەقیان پاڵ داون‌و بە دڕوندەیان حسێب کردون‌و فتوای کوشتن‌و لەناوبردنیان داون‌و ئیتر هێرشی ناڕەوای یەك لە دوای یەکیان بۆ سەرکراوە هەر لەبەر ئەم هۆیانەشە کەبەدەگمەن نەبێ وێنەیەکی ڕاسـتەقینەی ڕووداوی جۆراو جۆری ئـەم هۆزەمان دەست ناکەوێ ؛ بۆ خۆشیان کەناوو ناتۆرەی خۆیان

پیستۆئەوە ئاوا بەھەڵگێڕدراوەیی ڕابردووی خۆیـــانیان بۆ باس کراوە ھی وایانی ھەبوە ناوی بلباسی لەخۆی داڕنیوەو ئەمناوەی لەبیر خۆی بردۆتەوەو خۆی لەتانەوتەشەرەی عەبدان ڕزگارکردوە مەسەلەی کابرا گۆڕینی کە سەعدی شیرازی لە گولستاندا باسی دەکا لەمان قەوماوە مەسـەلەکەش ئەوەیە گوایە کابرایەکی عابید لە خەودا چاوی بەشەیتان کەوتو زۆربەجوانی ھاتەبەرچاوی، کابرای عابید پێی دەڵێ وەکوو باوە تۆ زۆر دزیوو ناشیرینی بەناقە چاوێکەوە شاخو کلکیشت لیڕواوە کەچی ئێستا وا جوان قۆزیو ئەم قەشەنگیەت لە کوێوە ھێناوە ؟!

شەیتانیش لە وەڵامدا دەڵێ بابە ! من فریشتەمو فریشتەش ھەموویان جوانو بێعەیبنو لە نوور دروست کراون ، بـــەڵام قەڵەم لە دەست دوژمن دایەو چۆنی بوێ وای دەنووسێ ھەر چاکە وەندەشیان پێوە ھێنشتووم !(١)

بەڵام ئەگەر بێتوو بەچاوێکی واقیعیو دوور لەبێھەڵچوونو داشکان ، بەبێلایەنی سەیرێکی مێژوی کەونارای ئــەم ھۆزە بکەینو ھێندێ بەڵگەو شایەتی نوسراوی پچڕ پچڕ دەربـــارەی ئازایەتی ئەم ھۆزە بخەینەڕو ئەو کاتە بۆمان وەدەردکەوێ ئاچ

(١) پێشەکی شەرەفنامە چاپی کۆڕی زانیاری کورد (ل٢٤)
ئەنانەت خێوی کتێبی کلیاتی ریاضی کە باســی شـێخ عوبەیدوللای نەھری دەکا دەڵێ شێخ ەوبەیدوللا لــە کوردەکانی بەزیدیبە ئەمجار چی عەیبو عار ھەیــە دەیخاتە پاڵی ھەموشمان دەزانین کە شێخ صوفیبەکی خوا پەرست بوە سەیری کتێبی ناوبراو بکە (ل١٩٣)

ئەندازەیەك مێژوی ئەم هوزە پێ خوست کراوەو چەند ڕاستی لێ ژێر لێو خراوە ئەوەشمان لەبیر نەچێ کەئەم دەردەتایبەت نیە بەهۆزی بلباسەوەو بەس ؛ بەلکو دیاردەیەکی گشتی گەلی کوردە بەتیکڕایی ؟!

ئەمەش برێ دەقی جۆراو جۆری ڕاگوێزکراون کەشایەدی ئازایەتی هۆزی بلباس دەردەخا

١ــ هەر کەباسی ئازایەتی کورد دێتە پێشەوە نوســەرو وێژەوانو حیکایەت خوێنان خێرا باپیرئاغاو هەمزاغای مەنگوڕ دەکەنە سەر دەفتەری پالەوانانی مێژوی کورد

٢ــ ئەمیر نیظامی [کە ڕوسی کاربەستێکی ئێران بوە لــە کوردستان بوە لە نامەیەکدا بۆ گەورەتر لەخۆی نوسیوە دەڵێ هەمزاغای مەنگوڕو باپیراغای مەنگوڕو دوو برازای کەبۆئازایەتی لە دونیادا وێنەیان نەبوە بەدەستی سەربازەکانی ئێران کوژران(١)

٣ــ میر موحەممەدی ڕەواندز (پاشا کوێرە) دوای ئەوەی دەستی گرت بەسەر فەرمانڕەوایی ڕەواندز داو خۆی قایم کردو برێ قەلاو شوڕەی ڕابەستن ؛ دیوارو شورەو قەلاوگوزگرەکانی پێك خستو بەچەكو سوپا دایمەزراندن گەلێکی لە سوارانی بلباسی بردە کن خۆیو کردنیە سوارەی تایبەتی خۆیو جیرەی بۆ بڕینەوە (٢)

دیار میر موحەممەد ئەو ئازایەتیو نەبەردیەی لــە پیاوانی بلباسی بینیبوە لە هیچ هۆزێکی تردا بەرچاوی نەکەوتوە بۆیــە

---

(١) پێشەکی شەرەفنامە (ل ٢٥)

(٢) مێژوی میرانی سوران حسێن حوزنی مکریانی (ل ٣١)

سوارەي تايبەتى خۆي لەم هۆزە هەلّبژاردووە

وابزانم ئازايەتى‌و نەبەردى بلّباس وەند ئاشكراو بەلگـــە نەويست بوە بۆيە شاعيران زۆر جار بلّباسيان بەنموونەى‌ئازايەتى‌و چاپوك سوارى هێناونەتەوە ئەوەتا كاتێك كە شێخ مەحموودي نەمر ويستويەتى ژن بەسەر ئايشـــەخانى خێزانى بێنى‌و بۆ ئـــەم مەبەستە (مينا) ناوێكى قيت‌و قۆزى مەربوانى دەست نيشـــاْن دەكا دەيەوێ خوازبێنى بكا ؛ ئيتر بەهۆى ئەوەوە كە شيخ‌زۆر كاكە حەمەى نارى خۆش ويستووە ئايشەخاني خێزانى شێخ پەنا دەباتە بەر كاكەحەمەو داواى لێ‌دەكا كەوا بكا شێخ لەم ئيشە پەشيمان بێتەوە ئيتر كاكە حەمەى نارى بەنەورييە غەزەلێكى پڕماناو ناسكى بۆ شێخ نوسيوەو لە دێرە شيعرێكى ئەو غەزەلەدا ئازايەتى‌و چاپوك سوارى ئلّباسانى كردوە بە نموونەو دەلّێ

ظەرفى (مينا) شاهى من مەظروفى ئەلّماسى دەوێ
وەك كونى ماكينە دەرزيى تيژو ڕەققاصى دەوێ
قەطعى ڕێگەى دۆلّەسوورو كانى گەرمى بەرموان
هيممەتي چاپوك سواري قەومى بلّباسي دەوێ (١)

مامۆستاي شاعيران (ســـالم) ي صاحيبقران لەو مەلحەمە شيعري‌يەي كە دەربارەي شەڕە بەناوبانگەكەي بابانەكان لە دژي ڕۆمەكان گوتويەتى ئاوێنەيەكى بالأنومايە بۆ ئـــەو كارەســـاتە مێژوويەي كەبەسەر ولأتى بابان‌دا هاتووە ئازايەتى‌و نەبەردي‌عەزيز پاشاي بابان ؛ (سەركردەي لەشكري بابان) و چەكـــدارانى دەردەخا ؛ شاعيرانە ئازايەتي ئەحمەد بەگى شبوەكەلّى كوڕي

(١) ديوانى نارى، لێكۆلّينەوەى كاكەى فەلاح (ل١١٨)

سەلیم ئاغای شبوەکەڵو چەکدارەکانی‌و بەشداربونیان لەو شەڕەدا خستۆتە نێو مەلحەمە شیعرییەکەو دەڵێ

کەوتە خۆ چاپوك سوارانە (حەسەن بەگ) حەملەومر
جامی ڕۆمی وەك گەڵای داری خەریفی هەڵوەران
نەعرەتەی (ئەحمەد بەگ) ی تێزەوەشێنی شبوەکەڵ
میثلی جاوی گازری ریزی (نیظام) ی دادڕان (۱)

مامۆستا (قانیع) یش چەندجار بـــاسی هۆزی بلبـــاسی کردووەو پەنجەی ئازایەتی‌و نەبەردی بۆ ڕاداشتوون بۆ نموونە: لەژێر سەرەباسی (پێنج هۆی ڕزگاری)دا دەڵێ

کورد هەتا خاوەنی ئەم پێنجە بێ قەت نانەوێ
لاوو ؛خوێن گەرمی‌و ؛چەك‌و ؛فیکرەو ؛ سوپاهی بێ‌ژمار
دەستی یەك بگرن وەکو زنجیر ئەبەد ژێر ناکەون
مەنگوڕو ؛ موکری‌و ؛ شلێرو ؛ گەرمیانو کۆهسار(۲)

جارێکی تریش لەو وەسیەتنـــامەی کەبۆ کوڕەکەی دەکا دەڵێ

کەڵوڕو ؛ سورسورو گەشکی‌و شاری کرماشانەکەت
بەختیاری‌و مەنمی‌و هەم شاکەڵی‌و شیروانەکەت

---

(۱) لە مسودەیەکی مامۆستا کاکەی فەلاح وەرگیراوە
(۲) دیوانی قانیع / کۆکردنەوەی بورهان قانیع ؛ سلێمانی / ۱۹۷۹ ل ۹۷

مایدەشتو باجەلانو سانی هەورامانەکەت
پژدەرو بلباسو هەرکیو جافەنیو گۆرانەکەت
دەس بەدەس بەکتر گرن بۆ یەکتری وەك پشتیوان
تیبکۆشین بۆ زبانی کوردو خاکی کوردستان (۱)
پیرانی وەبسە یەکێکە لەپیاوە ناودارەکانی هۆزی پیــران

بلباس قانیع ئەمەی لەیاد نەچووەو خستۆیەتیە نێو شیعرە بەهار ــ
یەکەیو دەلێ

کوێر نەبووم ئەیلوولە تانەی سەر پەرەی چاوانمە
رۆژی ئەمرۆ یادی رۆژی وەیسەو پیرانمە (۲)

جارێکی تریش ماموستا قانیع کەدێتە سەر ریزکردنی برێ
هۆزو بنەماڵەی کورد هۆزی بلباسی لە یادنەکردوەو دەلێ

عەشرەتی بلباس هۆزانی ئەلوەند
پارچەی نەورۆلی ، لاوانی پەسەند (۳)

پیرەمێردیش بۆ نوکتەو پێکەنین دەلێ
لە تەنگانەدا خودا دەناسی
کەوتیە فەرەحی دیسان بلباسی (٤)

---

(۱) هەمان سەرچاوە (ل ١٤٤)
(۲) هەمان سەرچاوە (ل ١٨٥) دەشکونجێ شیعرەکە مەبەستی
تریشی لێ وەدەرکەوێ
(۳) هەمان سەرچاوە (ل ٣٤٠)
(٤) (ژین) ی ژمارە (٥٥٤) ی ٣/٥/٩٣٧

عەلی بەردەشانیش دەڵێ

پێ ڕاگیراو بێ وێ ساڵێ !
بلباس و چیای گەڵاڵێ !
حوکمی وەرگرت کەس نەناڵێ (١)

مامۆستا جەمال بابان کاتێك لێکۆڵینەوەی دەربارەی دوازدە سوارەی مەریوان کردوە ، سواراغای بلباس و ئاغال ئـاغای سیوەیلی و زەینەڵ بەگی مەسرەفی بە شۆڕە سواری ئـەم تـاقمە حسێب دەکا (٢) ئەم سێ پاڵەوانانەش هەرسێکیان لەهۆزی بلباسن

مامۆستا طاهیر حویزی دەڵێ

ظاهیری عەبدوڵلاغا لە دێوی ئێرانی هەندێ شـتومەکی دەکڕێ پیاوەکانی لە ڕێگا کە شتومەکەکانیان لەبۆ دەهێنایـە کۆیە کابرایەکی بلباسی کە ناوی حەمەدەو برای عەلی بێشێری و ئامۆزای سواراغای پیران دەبێ بارێك ئەشیایان لێ دەستێنێ واتە ڕوتیان دەکا ٠

کاتێکی حەمەدناو حەیوانی هێنـابوونە کۆیە بۆ فرۆشـتن خەبەریان دایە عەبدوڵلاغای کەسەرۆکی شارەوانی و حکومەتەکەش بێدەسەلات دەبێ ، لە دوایان نارد کە بێتە سەرایێ ئەویش ناچێ و خەنجەرەکەی هەڵ دەکێشێ و کەس ناوێرێ توخنی بکەوێ

---

(١) (ژین) ی ژمارە (٨٩٣) ی ساڵی ١٩٤٧

(٢) گۆڤاری کۆڕی زانیاری عیراق دەستەی کورد ساڵی ١٩٨١ز ژمارە (٨) ؛ (ل ٣٣٩) هەروەها گۆڤاری (بەیان)ی ژمارە (٥ ٦) ی ساڵی ١٩٧١ ؛ گۆڤاری ڕۆشنبیری نوێ ژمارە (١١٤) ؛ (ل ١١٤)

جەندرمە دەوری لێ دەدەن بەکێکیان لە بانی زاری بەوە تفەنگێکی ماوزەری لێ دەداو بەبریندار دەیبەنە سەرایی‌و لەوێوە دەیبەنەوە ماڵی مەلا موحەممەدی جەلیزادە چونکە میوانی ئەوان دەبێ‌و لەوێش ئەمری خوا دەکا مەلا صەدری کوڕی مەلا (بهاءالدین) گوێی لەسەر پشتی کەرێ بەبرینداری، حەبرانی دەگوت (١) لەپاش چەند هەفتەیەك بلباسەکان بۆ تۆڵەسەندنەوە لەگەڵ هێندێ پیاوی ئاکۆو خۆشناودا لە چنارۆك کۆدەبنەوە ، شەوێك لە نکاو دێنە سەر کۆیەو لەهەر چوار لاوە دەورێ شار دەدەن‌و ظاهیر ئاغای عەوڵاغا بریندار دەکەن‌و ماڵی (عبدالرزاق) ئاغای برای عەبدولڵاغا تاڵان دەکەن‌و هەڵمەت دەبەنە سەر ماڵی عەبدولڵاغاو پەیوران دەیانەوێ دەرگاکەیان بشکێنن بەڵام تفەنگچی ماڵی عەولاغاو جەندرمەی میری بەرپەرچیان دەدەنەوەو ناهێڵن بەمراد بگەن‌و ماڵی ظاهیراغا تاڵان بکەن (٢)

شێخ ڕەزای تاڵەبانیش لە چوارینەیەکی فارسیدا ئازایەتی هۆزی بلباسی تۆمار کردوە ؛ شەڕێکی خوێناوی ئەم هۆزەی لەگەڵ خێڵی خۆشناودا خستۆتە نێو دووتوێی ئاریخەوە کەدەڵێ:

---

(١) مێژوی کۆیە طاهیر ئەحمەد حویزی بەرگی یەکەم (ل ١٣٨ ــ ١٣٩) مامۆستا مەسعوود محەمەدیش لە کتێبی بەناو (حەماغای گەورە) ل ٩٦ ــ ٩٧ ئەم ڕووداوەی نووسیوە چ جیاوازیەکم نەبینی لە نێوان نووسینەکەی ئەم‌و مێژوی کۆیەدا

(٢) هەمان سەرچاوە (ل ١٢٩)

آنچه بلّباس بخوشناو به آکو کرد أست
نشیندم که ببغداد هلاکو کرد أست
گرچه میران خلدر بگٌ نه بحق شد مقتول
کشتنش به که پس غصب تماکو کرد أست (۱)

ئەم شەڕە وەکو دەڵێن   لە بنەڕەتدا لەسەر دزینی‌مایێتیکی
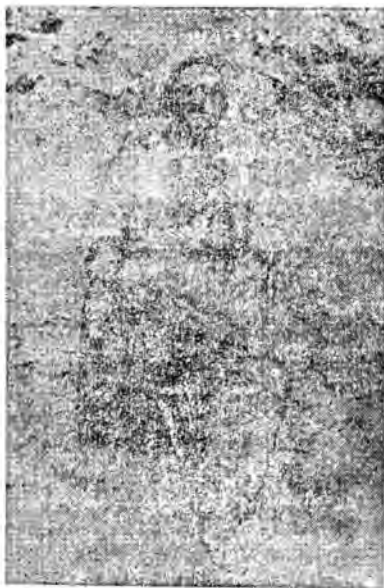
وێنەی‌سمایلاغای سواراغای بلّباس سەرەك هۆزی پیران (بآباس)

(۲) دیوانی شێخ رەزا قسمی فارسی (ل ۱۸٤)

میرانی خدر بەگ بووە کاتێ مایندکە دەدزرێ میران شکی بۆ پیاوانی بلباس دەچێ و دەڵێ ؛ ئەوان مایندکەیان دزیوم لەڕاستیش دا بلباس نەیان دزی بوو لەو کاتەشدا سەرۆکی بلباسەکان حەمەدە میناغای بلباس بوە ئەمیش ئەسپێکی دەبێ لە هەمان شێوەوشکلی مایندکەی میرانی خدر بەگی ئیتر وردە وردە نێوانی بلباس و خۆشناو ناخۆش د.بێ و شیرو تیران لێك تر دەسون

ڕۆژێکی حەمەدەمینــاغا قەرەنی ناوێکی بلباسی دەنێرێ بۆ لای میران و کاغەزی بۆ دەنووسێ و تکای لێ دەکا کە یارمەتی بداو بینە مایەی کوژاندنەوەی ئــەو شەڕە چاوەڕوان کراوە قەرەنیش سواری ئەسپەکەی حەمەدەمیناغا دەبێ و دەچێ بۆ لای میرانی هەر کە قەرەنی دەردەکەوێ خۆشناو دەڵێن وەڵا وامایێ میرانیان هێنایەوە کاتێ قەرەنی لێیان نزیك دەبێتەوە لەوان دەڵێن ئەمە مایێ میرانەو قەرەنی دەڵێ بابە ! ئەمە ئەسپە نەك ماین !! هێندێکیش گاڵتەیان پێ دەکا ئیتر ئەمجار دەچێتە لای میران و سوێندی بۆ دەخوا کە بلباس ئاگایان لەو ماین دزینە نیە بەلام خۆشناو ناچێتە گوێیانەوە پاش ماوەیەك شەڕ لە نێوان بلباس و خۆشناودا هەڵدەگیرسێ و زۆر لەیەکتری دەکوژن و بلباس تەنگ بەخۆشناوان هەڵ دەچنن و بەسەریاندا زاڵ دەبن ئیتر دەنگ و باسی ئەم شەڕە بەکوردستاندا بلاودەبێتەوە شێخ ڕەزاش بەم چوارینە فارسیە ئەم شەڕە خوێناوییەی نەمر کردوەو خستویەتیە نێو دوو توێی مێژووی هۆزی بلباسەوەو هەتا هەتایە زیندوە (١)

---

(١) ئەم سەرگوزشتەیەم لە کوێخا عەزیزی مەلا ئەحمەدی بلباسی و ئسماعیل مامە عەبدوڵلای بلباس و کوێخا رەسولی شــێخە

ئەم ڕووداوە لەناو بڵباسەکاندا بەم جۆرەی سەرەوە باوەو مەشهوورە بەڵام مەلا سەلامی حەیدەری لە نامیلکەی ژیـانی کەلەمێردی خۆشناودا ئـەم ڕوداوە بـەم شـێوەی خوارەوە دەگێرێتەوە

(لە نێوانی هۆزی ئاکۆو پیران لە دەشتی بیتوێن شەڕدەستی پێ کرد (حەمەدئاغای سەرۆکی هۆزی ئاکۆ) هانای بۆ میرانی خلر بەگ هێنا یارمەتی بدات میریش هەندێ چەکداری بۆ هەنارد خۆشی لەدوای چەکدارەکان چوو بەنیازی ئەوە ئاشتیان بکاتەوە بەڵام لە هێرشی پیرانەکان شەهید بوو تەرمەکەیان هێناوە لـە گۆڕستانی بیتوانە نێژرا ، وەلەسەر کێلی گۆڕەکەی بـە زمانی عەرەبی ئەمەی خوارەوە هەڵکەندراوە

ایها الناظر قبری قف علی قبری تشوی

واتلوا القرآن حتی لایغرنك الدنیا

هذا قبر المرحوم المغفور له خضر بیك

ابن المبرور عبدالقادر بیك توفی ١٣١٢ ﻫ (١)

نادرشای ئەفشاری (١٦٨٨ ــ ١٧٤٧ ز) هێزێکی تایبەتی لە هۆزی بڵباس (سن ، رەمەك) پێك هێنابوو هەر شـوێنی ئەستەمو دژوار بوایەبەوانی بەیدەست دەکردو دەیهێنانە ژێرڕکێفی خۆیەوە (٢) بۆیە لە دواییدا سەلیم پاشای بابان ساڵی (٧٤٣ ــ

(١) ژیانی کەلەمێردی خۆسناو جاجي میرانی خلر بەگ دانانی عبدالسلام محمد نبی خۆشناو سلیمانی ١٩٧٨ ل ٣١

(٢) العشائر الکردیة ، ترجمة فؤاد حمەخورشید ، بغداد مطبعة الحوادث ١٩٧٩ ص٣٠ هەروەها گۆڤاری گۆڕی زانیاری ژمارە (٢) لاپەڕە ٣٩٣

١٧٥٧ ز) له ولاتی بابان دەری کردنو تۆلەی لێستاندنو (١) پەرژو بلاوی کرەنەوە

لەبارەی نانبدەبیو سەخاوەتیشەوە گەلێك سەرگوزشتەوقسەی دەمار دەمیان لێدەگێڕنەوە پیاو سەری لێسوڕ دەمێنێوبەئەفسانەی حسێب دەکاو حاتەمی (تەی) هەر لەناوا نــاوی نامێنێ لاور دیواخانی قەرەنیاغای مامەشو سواراغای بلباس (پیران)و مەلا خەلیلی مەنگوڕیو حەمەدەمیناغای بلباسو مەحموداغایشیوەکەڵو ڕەسوڵ ئاغای شیوەکەڵ ئێستاش دەماودەم لە سینگی دانیشتوانی کوردستان دا باسو خواسیان ماوەو نەسردراوەتەوە

لەوەپێشیش گوتمان مامۆستا پیرەمێردی شــاعیر فەرمویەتی مەحمودئاغای شیوەکەڵ لە (پرنس) زیاتر خاوەندی حەشەمو خەدەمو سەخاو جوانمەردی بووە

ڕەسوڵ ئاغای شیوەکەلیش هەمیشە پێنج‌صەد تفەنگچیئامادەی دەرەاڵو پێنج‌صەد سینی نان خواردنی بووە (٢)

سەردەمێکیش بلباس وا پەرەیان ستاندوەو بەهێز بوون لە هەر شوێنێك بووبن تەنگیان بەجیرانو دەوروبەری خۆیانهەڵچنیوە سەرگوزشتەی شەڕو شۆڕی ئەوان لەگەڵ فەقێ ئەحمەدیدارەشمانەو کەیخان خانی خێزانیو بنەماڵەي بابان لە ناوچەي مەرگەو پشدەر

---

(١) کورد ، ترك ، عرب توجمة جرجیس فتە الله ص ١٣٢ (هامش)

(٢) ڕۆژنامەی (ژین) ی ژمارە (٦٣٢)ی (٣) ی تەموزی سالي ٩٤١

نموونەیەکی ئەم ئاکارانەیانە (١)

ئەنانەت لەبڕێ شوێن‌دا خەڵکی لەترسی هێرش بڵباسان‌قەڵاو سەنگەریان دروست کردوون میستەر ڕیچ کاتێك لـــە ناوچەی سنەوە تێپەڕیوە لە دەوروبەری سنەو ناوچەی خوڕخوڕە لە نزیك گوندی (سوور موسی) دەڵێ کاتێ چوینە ناو هەرێمی خوڕخوڕە قەڵایەکي چوار گۆشەم بەرچاو کەوت پێیان ووتم ئەم قەڵایـــە بۆیە دروست کراوە تا دانیشتوانی ئەم ناوچەیە لێیەوە بەرگری لە هێرشی بڵباسەکان بکەن‌و ماڵو دارایی خۆیان بپارێزن (٢)

هەر لەو ناوچەیە لـــەنزیك گوندی (قەرەبوکـــرا) باسی شوێنەوارو دیوارە کۆنی قەڵایەکی تر دەکاو دەڵێ کاتی خۆي دانیشتوان لە ترسی هێرشی بڵباســـان خۆیان تێدا حەشـــار داوە بەرگریان لە خۆیان‌و سامانیان کردوە (٣)

لە سەردەمی حاجی قادری کۆیی‌دا وا دیارە هۆزی بڵباس جا یەکێك‌بووەلەهۆزە هەرە بەدەسەڵاتەکاني کوردستان بۆیەحاجی بەدێرە شیعرێك لەتـــەك هۆزی جاف‌دا ناوی هێناون‌و داوای لێ کردوون کە ئاگایان لە پیلانی دوژمنان بێ‌و نەهێڵن ولاتیان‌دابەشی بکرێ‌و سنووري دروست کراویان بەسەردا نەسەپێنن‌و وەلاتیان بەشبەش نەکەن ئەڵبەتە ئەو کاتە هۆزی بڵباس هاوینان چوونە کوێستانەکانی کوردستانی ئێران‌و کۆچەري بوون

---

(١) بڕوانە گەشتنامەکەی ڕیچ (رحلە ریچ) ل (٢٠٨ـــ٢٠٩)

(٢) هەمان سەرچاوە ل ١٦٤

(٣) هەمان سەرچاوە ل ١٦٥

وارێگەتان دەبەسرێ عێلاتی جاف‌و بڵباس
گەر مردوون لە گەرمێن مەمنوعە بچنە کوێستان(١)

مامۆستا مەلا ئەحمەد کە ئێستا مامۆستای قوتابخانەیەو لـــە سلێمانی دادەنیشێ‌و لە بنەڕەت‌دا خەڵکی گوندی (ئیلـــەلاّ) یە زۆر سەرگوزشتەی بەخشندەیی‌و پیاوەتی هۆزی بڵباسي لایەوزۆر نموونەی بەچاوی خۆي بینون ــ نەك لە ئاغاو سەرۆك‌هۆزە ــ کانیان ــ بەڵکو لەتاکە تاکەو ڕەشە خەڵکەشیان کە ڕیزکردون‌و ڕاگوێزتنیان لێرەدا جێگای نابێتەوە

بۆ نموونە بۆي گێڕامەوەو ووتی

پیاوێك هەبوو لە هۆزی پیران ناوی برایمی حەمەدەشین‌بوو لە دوایی‌یەدا بووبە حاجی برایم جارێکیان لەماڵی حاجی برایم میوان بووین ئەر سەردەمە لە بینوێن جێگایەك هەبوو ناوي(قاجە) بوو بەبەهاران لەوێ دائەنیشت پیاوێکی زۆر بەخشندەبوو جارێك پیاوێکی یەك قاچ هاتە لای پێ‌ی ووت بارەبەرم نیە پێ‌ی‌بگەڕێنم هاتووم بارەبەرێکم بدەیە حاجی برایم لە وەڵاما بانگی پیاوێکی خۆي کردوو پێ‌ی گوت بڕۆ ئەو هێسترەی بۆ بگرن هێستریان بۆ هێناو کۆپانیان بۆ لێ‌کردو دایانێ لبادێکیشیان بۆ خستەسەرپشتی هێسترەکەو ئەوجار کابرا شەلەیان سوار کردو ڕۆیشت ، بۆخوا بڵێین حاتەمیش لەوە زیاتری نەکردوە کەچی واناوی چۆتە ناو تاریخەوەو بەبەخشندەیی مەشهورە

---

(١) دیوانی حاجی قادری کۆیي ئامادەکردنی کەریم شـــارەزا چاپی ١٩٨٦ ی ز ل ٨٥

وێنەی حاجی ئیبراهیم حەمەئەمینی هەمزە

یەکێکە لە پیاوە ناودارەکانی بەرەبابی موریکە تایلەی سەخی تەبیعەتو خاوەن دیواخانە هەمیشە یارمەتدەری بێنەوایانە

یەکێکی تر لە بنەماڵەکانی هۆزی پیران بەرەبابی (موریکە) بنەماڵەیەکی نیوەکۆچەری بونو خەریکی بەخێوکردنی ئاژەڵبونو مەڕو ماڵاتێکی زۆرو زەبەندیان هەبوە لە نزیك حاجی هۆمەران وسەر سنوور ژیاون ؛ بەگوێرەی زروفو کاتو بۆ گونجان ئەمدیوو ئەو دیویان کردوە ، هەندێ خێزانی ئەم بەرەبابە لە گوندەکانی سریشمەو هەریرو مامجوغاتانو مورتکانو هەمزەکور دانیشتون ئێستا زوربەیان لە شاری هەولێرو کۆمەڵگای خەباتو تۆپزاوای تازەو کەس نەزانو شاوەیسدا نیشتەجێن یەکێکیش

له پیاوه خواپێداوه‌کانی ئه‌م به‌ره‌بابه حاجی ئیبراهیمه ؛ ئێستا دانیشتوی هه‌ولێره‌و دوکانداره به‌ڕاستی کوردێکی مه‌ردی خوا په‌رستی نانبده‌و ڕاستگۆو نیمچه خوێنده‌وارێکی ڕۆشنبیره‌وبه‌په‌نجه ئاماژه‌ی بۆ ده‌کرێ‌و به‌خیلی پێ‌ده‌برێ زۆرجار گوتومه : خۆزگه وێنه‌ی زۆربایه‌و له هه‌موو کوچه‌و گه‌ڕه‌ك‌و گوندو په‌ناپه‌ستێکا چه‌ند حاجی برایمێکی ئاوامان هه‌بوایه به‌ڕاستی مرۆڤێکه نانی ده‌خورێ‌و ده‌ستی ماچ ده‌کرێ‌و گوێ بۆ قسه‌ی ڕاده‌گیرێ‌و نمونه‌ی پیاوه‌تی‌و مه‌ردایه‌تی‌یه ، وابێ ده‌چێ هه‌ر شتێکیش بکا پێش هه‌موو شتێك لایه‌نی خودای مه‌به‌سته

ڕه‌حمه‌ت له پیره‌مێرد که ده‌ڵێ

پاره بۆ پیاوی خوا پێداو چاکه
که لێ‌ی ده‌به‌خشێ به‌خێرو چاکه
ده‌وڵه‌ت ئه‌وه‌یه که‌وا له‌دوا خۆی
ناوێکی چاکه به‌جێ دێڵێ بۆی

ناوبراو کوڕی (محمدامین) کوڕی هه‌مزه‌ی کوڕی باپیری کوڕی مام عوسمانه (مام وه‌سمان) له‌گه‌ڵ‌پیرانه‌کانی‌سه‌رخه‌مه‌ی بیتوین‌و به‌ره‌بابی سواراغا ده‌بنه‌وه به‌خزم‌و لێك نزیك‌ده‌بنه‌وه

براهیم حەمە ئەمینی هەمزە
باوە ناودارەکانی بەرەبابی مورێک

عەلی ڕەمەزان قادر ئالی بیرەمێردێکی
بەرەبابی هۆرمزیاری ناوچەی
بازیانی ولاتی سلێمانییە زۆر سەرگوروشت

باس و خواسی بلباسی لابوو

ڕەمەزان قادر ئالی کوڕی کوێخا ڕەمەزانی
رەزیاری و ڕیش سپی تیرەی هۆرمزیاری

ادراغای ســـواراغای بلباس
ی ۱۹۹۰/۹/۱۵ له دنا دەرجووە

حەمە ە الح ئاغای کریم ئاغای بۆسکاتی سالی
له دنیا دەرچووە

، ئەحمەد مەعروف نەوەی هومراغای
وور بە بریندار ۱۹۲۱ ـ ۱۹۸۷ ز

وحەمەدن ئەحمەد سەوە. لە [illegible]

١ ـ میرزا محمد امین ٠ ٢ ـ سمایلاغای گوڕی سوار
٣ ـ سـوارئاغای بلباس ٠ ٤ ـ کاکـەمینی ڕ
لـە گوندی سەرخمە ئەم وێنەیە گیراوە

ئاغای مامەش

ئەمەی حەمە ئەمەن ئاغای گوڕی
حەمە صالح ئاغای (قزلجە)
سالی ١٩٠٦ لە قزلجە لەدا
بووە سالی ١٩٧٧ لەدنیا دەرچو

عەبدوالرحمان ئاغای نۆرک
ریش سپی بنەماڵەی ئاغایەتی
سیوەیل ساڵی ١٩٧٨ لە دنیا دەرچووە

حاجی حەسەن ئاغای مێر
کوڕی فەتحوڵلا ئاغای مێرگان

قادر ئاغای موبره

وێنەی دەرویش ئەحمەدی کوڕی دەرویش و
بیوەژنی لەدەمەنی ١٢٠ ساڵی دا

ڕاپەڕینی مەلا خەلیلی مەنگوڕی

دژی حکومەتی ئێران

مەلا خەلیلی مەنگوڕ له دەورووبەری سالی ١٨٧٦ ی
له گوندی گۆڕومەر (گۆڕعومەر) چاوی بەدنیا هەڵهێناوە ؛
بەمیر منداڵی نێردراوەتە حوجرەی فەقێو دەستی بـەخوێندن
کردوە لەحوجرەو مزگەوتەکانی کوردستان بەفەقێیەتیخوێندوبەتی
پێش ئەوەی خوێندن تەواو بکات بوەتە موریدی شێخ یوسفي
بورهانو سلوکی صۆفیەتی لەسەر دەستی ئەو کردوە دوایي
چووەتە شاری مهابادو لەلای مەلا وەسیمی سەردەشتی ماوەتەوە
تا ئیجازەی عیلمی لەو وەرگرتووە ئەمجار له گوندیگۆڕومەر
بە مەلایەتی دامەزراوەو دەستی بەتەدریس کردوە له زۆر
شوێنی کوردستانەوە فەقێو مەلا هاتوونە لایيو له خزمەتیدا
خوێندویانەو ئیجازەی عیلمییان لێوەرگرتووە ، پاش ماوەیەك
گواستویەتیەوە بۆ گوندی میراوە بەهەمویەوە نزیکی چل سال
تەدریسی عیلمی کردوەو قوتابی پێگەیاندون

دەڵێن مەدرەسەی مەلا خەلیل هەموو کاتێ پتر له (دە)
موستەعیدی لێبووە بەنۆرە دەرسیان خوێندوە هی وایان هەبوە
هەفتەی دوو دەرسی بەرنەکەوتووە برێ له موستەعیدەکانی
مەلا ئەحمەدی تازاییو قازی عەلی سەردەشتو مەلا سەیدسەلامی

گەنگیو مەلا ڕەسوولی زێوەیی بوون

وەکو مامۆستا مەلا ڕەســوولە کەرەی مەنگوڕیو مەلا ئرایمی برۆ سپی مەنگوڕی مامۆستا مەلا (محمد) ی شلماشی کە کاتی خۆی مەلا خەلیلیان دیبوو باسیان بۆ کردومو بۆیــان گێڕامەوە

مەلا خەلیل پیاوێکی ڕەنگ پیاوی کەڵەگەتو چاوو برۆ ڕەش، گەوردو بەسام بوو خاوەن دیواخانی قەرەباڵغ بوو زۆو میواندار بوو تەنانەت کوردەکانی ئەو ناوچەیە پێیان‌دەگوت خەلیل پاشا لەتەك ئەمانەدا زۆر عالمو ئاگاداری دونیا بوو لە زانستی‌یە باوەکانی نێو مەلایان تایبەتی‌ی شارەزا بووسەرگوزشتەی موناقەشاتی مەلایانەی لەگەڵ مەلا محمدی کۆیە (مەلای‌گەورە)و مەلا ئەفەندی هەولێر چەسپاندنی ڕاو بۆ چونی خۆی بەسەریان دا باشترین بەڵگەی بلیمەتی ئەم زانەن لە درێژایی تەمەنی پڕ بەرەکەتی‌دا زیاد لە دەرس گوتنەوەو قوتابی پێ‌گەیاندن چەند چەند کتێبو حاشیەی لە زانستی مەلایانە وەکو فەلەکیاتو ئوصولی فیقهو ریاضیات دا داناوە لەمانە (١) کتێبی (حاشیة علی جمع الجوامع) (٢) تەقویم (٣) شرح وبع المحیب و چەند نوسینی تریشی

سالی ١٩٣٠ـــ ١٩٣١ ی زاینی کاربەدەستانی ئێران‌داوایان لە کوردەکان کرد کە پانتۆل لەپێ بکەنو شەبقە لەسەرنێنو سیمای جلو بەرگی کوردی بگۆڕنو، مەلا خەلیل لەم‌هەڵوێستەی حکومەتی ئێران بەدەنگ هاتو ڕاپەڕیو بەربەرچی میری دایەوەو خۆی‌بۆبەرەنگاری چەکدارانە ئامادە کردو سالی ١٩٣١

ی ز شەڕ دەستی پێ کردو ئاگری شۆڕش بڵێسەی لێ هەڵساو شۆڕشی تازە باو بەرەو ئاسۆی سەرکەوتن ڕۆیشت عەجەم ڕۆژ لەدوای ڕۆژ تێ دەشکان

زۆر کەس پێیان وایە کە ڕاپەڕینی مەلا خەلیلی مەنگوڕ لەسەر مەسەلەیەکی دینی بووە بڕێکیش دەڵێن: مەسەلەکە کوردایەتی بووە ، دوورنیە هەردو مەسەلەکە وێکڕا مەلا خەلیلیان وەدەنگ هێنا بێ

لە سەرەتای دەست گیری داشاغای بابیزی (بایز اغا که ڕەئیسی تیرەی ئۆجاغ (کاك خدری (بوو لە پشتی قەلادزێ دادەنیشت لەگەڵ ئاغاکانی میراودەلی نیزاع و کێشەی هەبوو لەبەر ئەوە چوبوو بۆ دیوی ئێران ئەم ئاغای بایزە ئە خۆیو دوو پیاوی (خدر ئاللاو حەمەدي عەمەری) شەهیدکران هەر لەم کاتەدا حەسەن ئاغاو هەمزاغا کە هەردووکیان سەرۆکی هۆزی مەنگوڕ بورنو خزمی یەك بوون لە بەندیخانەی ئێران دابوونو عەبدوڵلاغای برای حەسەن ئاغا سەرۆکی هۆزی مەنگوڕ بوو

جاکە شۆڕشەکەی مەلا خەلیل هەڵگیرسا میری حەسەن ئاغاو هەمزاغای بەرەڵلا کردنو کاغەزی پێدا ناردن بۆ مەلا خەلیل واز لە شۆڕشی خۆی بهێنێو لەگەڵ دەولەتدا ڕێك بکەوی بەڵام مەلا خەلیل وەلامێکی ئەوتۆی نەدانەوەو نەشی هێشت حەسەن ئاغاو هەمزاغا بگەڕێنەوە بۆ ئێرانو لەگەڵ خۆی خستنو شۆڕشەکەی مەلا خەلیل بوو بەخێر بۆیان

مەلا خەلیل لەماوەی پێنج مانگی ساردو سەرمادا توانی مەیدانی شۆڕشەکەی فراوان بکا هەتا وەلاتی سەردەشت و

مەنگــوڕو گەورکو دێبوکریو مامەشو مهاباد بگرێتــەوە تەنانەت شاری مهابادیشی داگیرکرد ؛ ئالەم کاتەداکاربەدەستانی ئێران کەوتنە دروست کردنی پیلانو فڕوفێڵو داونانــەوە بۆ لەناو بردنی مەلا خەلیل زیاد لەوەی سوپاو هێزیان ئامادە کرد بۆ هێرش کردن بۆ سەر چەکدارەکانی مەلا خەلیل

بۆ نموونە کاربەدەستانی میری لە سابڵاخەوە سەییدعەبدوڵلا ناوێکیان نارد بۆ کوشتنی مەلا خەنیل بەڵام خواو ڕاستان دانیشتوانی سابڵاخ زوو بەم پیلانەیان زانیو پێش لەوەی کابرا بەمەرام بگا مەلا خەلیلیان ئاگادار کرد کابرا گیراو سەییدخدری کانی زەردی، کە سەرۆکی تیرەیەکی مەاگوڕ بوو کوشــتی نەك هەر ئەمە بەڵکو کاربەدەستانی میری سالاری میرزا فەتاحی سابڵاخی (١) ـــ کە خزمی قازی محەمەد بوو پیاوێکی زیرەکو زۆرزان بوو ـــ ناردبویان بۆ ناوچەی پشدەر بۆ ئەوەی بزانێ ئاخۆ پشدەریەکان یارمەتی مەلا خەلیل دەدەن یانا ؟! هەر بۆ جاسووسی پەیوەندی بە مەلا خەلیلەوە کردو زۆربەووردی‌سەیری ڕوداوەکانی دەکرد وەکو دەڵێن ئەم کبرایە خۆی وابردبوە پێشەوە کە گوایە نوێنەری شێخ مەحمودە جاکەزانی ئاشکرا دەبێ چوبۆ شوێنەونی بەبێنوی شتێکی کەوە ئێزنی لــە مەلا خەلیل وەرگرتو خۆی قوتار کرد

مەلا خەلیل ویستی گۆڕەپانی شۆڕشەکەی فراوان بکــاو هێزی چەکداریشی بەقووەت بکا بۆ ئەم مەبەستە کوێخاعەبدوڵلای میراوەیی ـــ کەبەکێك بوو لەهەرە پیاوە نزیکەکانی ـــ ناردی بۆلای ئاغایانی پشدەر (عەباسی مەحموود ئاغاو خاجی صالح

ئاغا) داوای لێیان کرد کە یارمەتی بدەن تەنانەت مەلا خەلیل
گوتبووی ئەگەر پەنجا چەکداری پشدەریم لەگەڵ بێ تەئسیری
هەیە بۆ عەشائیرەکانی تریش ئەوانیش یارمەتیم دەدەن ئیتر
ئاغاکانی پشدەر ئەحمەدی حەمە ئاغایان بەنوێنەری خۆیان نارد
سی سواریشیان لەگەڵ نارد چوار ڕۆژ لەلای مەلا خەلیل مایەوەو
هەڵوێستی ئاغاکانی پشدەری پێ ڕاگەیاندو پوختەکەی ئەمە بوو
گوایە ئاغایانی پشدەر گوتبویان ئێمە ناتوانین ڕاستەوخۆ یارمەتی
یارمەتی مەلا خەلیل بدەین چونکــە حکومەتی ئینگلیزو کار
بەدەستانی عەرەبیش لەم یارمەتی دانە دڵ ھێشاو دەبن

بەڵام لەھەمان کاتدا گوتبویان ئەگەر هەموو عەشیرەتــە
کوردەکان ــ مامەش و دێبوکری و عەشائیری تریش ــ بەئاشکرا
یارمەتی مەلا خەلیل بدەن و هاوبەشی شۆڕشەکەی بکەن ئــەوا
ئێمەی پشدەریش بەئاشکرا یارمەتی دەدەین و ئەولاش کەمی
قبوڵ ناکەین تەنانەت ئەگەر خوا نەخواستە مەلا خەلیل بشکێ و
بیبەوێ بێتە دیوی عیراق ئێمە دەیحەوێنینەوە ولەخۆی دەگرین.

ئەحمەدی حەمەئاغای پشدەری دەڵێ ئیتر من دوای ئەوەی
ڕای ئاغایانی پشدەرم بەمەلا خەلیل ڕاگەیانــدو گەڕامەوە بۆ
پشدەر و ئەوەندەی پێ نەچوو هێرشی بێ شوماری ئێران کرایــە
سەر مەلا خەلیل زۆری نەبرد مەلا خەلیل شکاو هەڵاتە خاکی
عێراق و هاتە گوندی کەرسونات لە خواروی گوندی ژاراوە
لای ماڵی مەلا عەلی مەلا ئەمینی موفتی دوایی لەوێش گیرنەبو
هات بۆ گوندی باداوان لای شێخ پاییزی پاقلان مایەوە

هەر ئەحمەدي حەمەئاغا دەڵێ ئینگلیزەکان ئیعازیان دابوو

بەئاغایانی پشدەر کە پێیان ناخۆشە پشدەری پشتگیری مەلاخەلیل بکەن

وەکو باوە دەڵێن مەلاخەلیل بەکاغەز چەند جارێك پەیوەندی بە شێخ مەحموودی حەفیدەوە کردوە بەڵام بارو دۆخی شێخ لەو سەردەمەدا لەوە نەبوو بتوانێ یارمەتی بدا چونکە بۆخۆشی لەو کاتە وەزعی تەواو نەبوو

ئەو کاتەی مەلا خەلیل هاتبوە عیراق‌و لە گوندی پاقلان‌بوو چووە بۆ لای مەلا محەمەدی جەلی (مەلای گەورە) لە کۆیە هەروەها چووەتە هەولێرو گفت‌وگۆی لەگەڵ مەلاکان کردوەو هەمو خایەدی زانایان بۆ داوەو رێزیان لێ گرتووە

ئیتر دوای چەند مانگێك کە مەلا خەلیل لە عیراق مابەوە ئێران خەفوی بۆ خۆی‌و پیاوەکانی دەرکردو لەگەڵ دەوڵەت رێك کەوتنەوەو گەڕابەوە بۆ ئێرانو حکومەت دوازدە گوندی لە ناوچەی نەڵێن پێ‌بەخشی‌و بەمە مەلا خەلیل دابین بوو باری‌ژیانی گۆڕی‌و وەکو ئاغایەك ڕەفتاری کردو تەدریسی کەم کودەوە زیاتر مەشغوڵی کاروباری دنیایی بوو

تا لەساڵی ١٩٥٦ ــ ١٩٥٧ دا لەتەمەنی هەشتا ساڵی‌دا لە گوندی مێراوێ ماڵ ئاوایی لە جیهان کردو تەرمەکەیان‌بردەوە بۆ گوندی گۆڕومەرو لەوێ بەخاکیان سپاردو ئێستا گڵکۆی لە گۆڕستانی گۆڕومەرە خەڵکی دەچنە زیارەتی مەرقەدی ئێستاش مەنگوڕی سوێند بەگـــۆڕەکەی دەخۆن ڕێزێکی تایبەتی هەیـــە لەلایـــان

مەلا خەلیل دوو ژنی هێناوە یەکیان کچی حەمەدی قازی سەردەشتی بووە یەکێکیشیان کچی ئــاغای بایبزی بووەد دوو کوڕیشی هەبوون مەلا عەلیو مەلا خالید ؛ برایەکیشي هەبووە ناوی حاجي ڕەسوڵ بووە زۆر خەت خۆش‌و خوێندەوار بووە

لاپەڕە	دێڕ	هەڵە	ڕاست
٢٢	٢٠	کرڕە	کوڕە
٢٤	١	ئێمە	لێمە
٢٧	٢١	کرردستانی	کوردستانی
٢٩	١	تێپەریرنو	تێپەڕیونو
٢٩	١٤	کابرا	کابرا
٣٣	١٧	نستی ی	زانستی ی
٣٤	٨	دەوروەدا	دەورەدا
٣٩	٩	گەڵباعی	گەڵباخی
٤٦	٦	هەدوولا	هەردوولا
٤٩	١٢	نەستۆو	ئەستۆو
٦٩	٧	ناوانباری	ناوانباری
٨٢	١	عەلی والی پاشا	عەلی پاشا
٨٤	٢١	کاوەساتە	کارەساتە
١٠٧	٣	تەفیەدین	تەقیەدین
١٢١	١	شێخ	شــێخ
١٢٤	١٢	ددکرێتە	دەکرێتە
١٤٧	١١	بوای	برای
١٥٠	٢٣	مێزوی	مێژووی
١٥٨	٥	بەیناسی	بەیتاسی
١٦٩	١٦	دەولمتی	دەوڵەتی
١٧١	١	ئەوانیشی	ئەوانیش
١٧١	٦	نەورێزو	تەورێزو

١٧٢	٢	دامتێن	دامێتێن
١٧٣	١٦	میوانو	میرانو
١٧٩	٤	یەهەموو	بەهەموو
١٨٢	١٥	جیراتە	جیرانە
١٨٤	١	بکەنر	بکەنو
١٨٧	١٩	پوخنە	پوختە
١٩٠	٣	شیوەن	شیوەنە
١٩٠	١٨	پیتر	ئیتر
٢٠٤	١٢	خۆ	خۆی
٢٠٥	٦	کورد	کوڕ
٢٠٦	٢	ئەحمەد موحەممەدئیسماعیل	ئەحمەد ئیسماعیل
٢٠٩	١٠	بەهێزربن	بەهێزترین
٢٣٠	١٥	تـەم	ئـەم
٢٤٠	٤	دەمار دەمیان	دەماو دەمیان
٢٤٠	٤	پیاو	
٢٤١	١٤	جایەکێک	یەکێک
٢٤١	١٧	وەلانیان	وەلاتیان
٢٤٢	٦	بینون	بینیوون
٢٤٢	١٢	ئەر	ئـەو
٢٤٣	٢	موربک	موریک
٢٤٤	١	خواپێداوەکاتی	خواپێداوەکانی
٢٤٦	٧	قەرەبالغر	قەرەبالغو
٢٤٦	١٧	ویع المجیب	ربع انجیب
٢٤٨	١٦	کبرایە	کابرایـە

پێشەکی ١ ـ ١١
هۆز چۆن پێکھاتووە ١٢ ـ ١٦
بنەمای هۆزی بڵباس ١٧ ـ ٢٠
پەسەندی هۆزی بڵباس ٢١ ـ ٢٤
تیرەو بەرەبابە سەرەکیەکانی هۆزی بڵباس ٢٥ ـ ٣٠
دوو کتێبی بەسوود بۆ مێژووی هۆزی بڵباس ٣١ ـ ٣٣
هۆزی بڵباس لێو تیرەکانی بنچینەو سەرهەڵدانی ٣٤ ـ ٤١
هۆزی « دەلۆ »ش هەر دەچێتەوە سەر بڵباس ٤٢ ـ ٤٣
هێرشی خان ئەحمەد خانی کوڕی هەلۆخان بۆ سەر ئەوناوچانەی
کە هۆزی بڵباسی تێدا بوو ٤٤ ـ ٥٥
هێرشی میرحسێن خان بۆ سەر هۆزی بڵباس ٥٦ ـ ٥٩
هێرشی حەسەن پاشا « والی بەغدا » بۆ سەر هۆزی بڵباس ٦٠ ـ ٦٨
هێرشی ئەحمەد پاشا « والی بەغدا » بۆ سەر هۆزی بڵباس ٦٩ ـ ٧١
هێرشی سوبحان وێردیخان بۆ سەر بڵباس ٧٢
هۆزی بڵباس فریای عثمان پاشای بابان کەوتن ٧٣ ـ ٧٨
هێرشی عەلی پاشا « والی بەغدا » بۆ سەر هۆزی بڵباس ٧٩ ـ ٨٥
شۆڕشەکانی هۆزی بڵباس لە ئێراندا ٨٦ ـ ٨٩
کارەساتی قەتڵو عامکردنی هۆزی بڵباسو مەنگور لەمەراغە
٩٠ ـ ١٠١
شۆڕشی هەمزاغای مەنگوڕو ڕاپەڕینەکانی ١٠٢ ـ ١٠٤
هێرشی والی بەغدا « تقی‌الدین پاشا » بۆ سەر هەمزاغای مەنگوڕ
١٠٥ ـ ١٠٧

هاوبەشی کردنی هۆزی بلْباس لە شۆڕشی شێخ عوبەیدوللاّ دا
١٤١ ــ ١٠٨
شەڕی بلْباس و ڕووسی ١٩٣ ــ ١٤٢
هاوبەشی کردنی بلْباس لە شەڕی دەربەندی ڕانیە دژی ئینگلیزەکان
١٤٥ ــ ١٤٤
هێندێ داب‌و نەریتی هۆزی بلْباس ١٥٤ ــ ١٤٦
هۆزی مەنگوڕ ١٦٥ ــ ١٥٥
هۆزی مامەش ١٧٣ ــ ١٦٥
هۆزی پیران ١٨٤ ــ ١٧٤
بنەماڵەی ئاغایانی شیوەکەڵ ٢٠١ ــ ١٨٤
بنەماڵەی مستەفا پاشا یاملکی ٢٠٤ ــ ٢٠٢
بنەماڵەی ئەحمەدی هەباس لە گوندی بێوری ٢٠٨ ــ ٢٠٥
هۆزی ســن‌و ڕەمەك ٢١٢ ــ ٢٠٩
هۆزی هولمزیار و بنەماڵەکانی ٢٢٥ ــ ٢١٢
بنەماڵەی محمد خۆشناو ٢٢٦
بنەماڵەی مصطفی خۆشناو ٢٢٨
هێندێ شایەتی مێژووی دەربارەی ئازایەتی ونەبەردی هۆزی بلْباس
٢٤٤ ــ ٢٢٩
ڕاپەڕینی مەلا خەلیلی مەنگوری دژی حکوومەتی ئێران
٢٥١ ــ ٢٤٥

له کۆتایی ئەم کتێبە چارە ڕەشەدا بە پێویستی دەزانم دەقی ڕاپۆرتی پسپۆڕی تایبەتی کۆڕی زانیاری عێراقی « دەستەی کورد » کە کاتی خۆی مسوەدەکەی خوێندۆتەوەو پەسەندی کردووە لێرەدا تۆمار بکەم ئەمەش دەقی ڕاپۆرتەکەیە

المجمع العلمي ـ الهيئة الكردية / لجنة السلامة اللغوية

بعد التحية

اطلعت على مسودة كتاب « مێژووی هۆزی بلْباس لە کۆنەوە تا ئەمڕۆ » تاريخ عشيرة بلْباس من القديـم حتى اليوم لمؤلفـه السيد « محمود أحمد محمد » الكتاب جهد جديربالتقدير بحد ذاته لغته سليمة ، واضحة و خاليه من كلمات أو مصطلحات غريبه يرجى عرض الملاحظتين الاثنتين على صاحب قد يأخذ بهما

أولا ورد في بعض صفحات مسودة الكتاب « ١٥٢ ، ١٥٣ ١٥٤ ، ١٥٥ » اسـماء الاشهر باللغة الانگليزيـة مثل « سێپتەمبر ـ ئوکتۆبەر » يفضل تحويلها الى ماهو شائع لدى القارىء الكردي الاعتيادي الذي يجهل هذه الاسماء على ما أعتقد

ثانياً يفضل تحويل السنوات الهجرية الى مـا يقابلها بالتقويم الميلادي لتقريب الموضوع زمناً الى ذهن القارىء بصورة أفضل و قد حولت بعضاً منها يمكن تثبيتها فيما لو أقتنع المؤلف بذلك .

و من الجدير بالذكر ان عام ١٢٥٠ هـ يقابلـه بالميلادي عاما ١٨٣٤ ـ ١٨٣٥ لاعام ١٨٣٨ كما يـذكر المؤلف ذلك في صفحه ٢١١ من مسودة كتابة مع التقدير

التوقيع

رقم الايداع في الدار الوطنيه ببغداد المرقم (١٩٩٧)في ١٨ / ١٢ / ١٩٩٠

١٤١٠ ك (مێژووی هۆزی بلباس له کۆنەوه تائەمڕۆ) ١٩٩٠ ز